sociologie

CONSTANTIN SCHIFIRNEȚ

MODERNITATEA TENDENȚIALĂ

Reflecţii despre evoluţia modernă a societăţii

TRITONIC

MODERNITATEA TENDENȚIALĂ

Constantin Schifirneț
Modernitatea tendențială

TRITONIC
Str. Coacăzelor nr. 5, București
e-mail: editura@tritonic.ro
www.tritonic.ro

Tritonic București apare la poziția 18 în lista cu Edituri de prestigiu recunoscut în domeniul științelor sociale (lista A2) (CNATDCU):
http://www.cnatdcu.ro/wp-content/uploads/2011/11/A2_Panel41.xls

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SCHIFIRNEȚ, CONSTANTIN
Modernitatea tendențială / Constantin Schifirneț
Tritonic, 2016
ISBN: 978-606-749-110-4

Coperta: ALEXANDRA BARDAN
Redactor: BOGDAN HRIB
Tehnoredactor: DAN MUȘA
Comanda nr. 168 / februarie 2016
Bun de tipar: februarie 2016
Tipărit în România

Constantin Schifirneț

MODERNITATEA TENDENŢIALĂ

REFLECȚII DESPRE EVOLUȚIA MODERNĂ A SOCIETĂȚII

TRITONIC

În memoria tatălui meu
Neculai Schifirneț (1919-2014)

Constantin Schifirneţ este profesor universitar la Facultatea de Comunicare și Relaţii Publice, Școala Naţională de Studii Politice și Administrative din București. Cercetător la Centrul de cercetări pentru problemele tineretului (1968-1990, 1994-2004). Director in Ministerul Culturii (1990-1994). Cofondator al Facultăţii de Știinţe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir", al cărei decan a fost in perioada 1999-2002. Director al Școlii Doctorale „Știinţele comunicării" din cadrul S.N.S.P.A. (2008-2012).

Este autor al lucrărilor: *Mass-media, modernitate tendenţială și europenizare în era Internetului* (2014), *Românii cum au fost și cum sunt* (2013), *Filosofia românească în spaţiul public. Modernitate și europenizare* (2012), *Europenizarea societăţii românești și mass-media* (coord. și autor, 2011), *Sociologie românească modernă* (2009), *Formele fără fond, un brand românesc* (2007), *C. Rădulescu-Motru. Viaţa și faptele sale, vol. I-III* (2003-2005), *Geneza modernă a ideii naţionale* (2001), *Sociologie* (1999), *Educaţia adulţilor în schimbare* (1997), *Civilizaţie modernă și naţiune. Mihail Kogălniceanu, Titu Maiorescu, Mihai Eminescu* (1996), *Lectura și biblioteca publică* (1991), *Tineretul între permanenţă și înnoire* (1987), *Generaţie și cultură* (1985), *Adolescenţii și cultura* (coautor, 1974), *Studentul și societatea* (coord. și autor, 1973).

A coordonat colecţia „Ethnos" a Editurii Albatros. A reeditat peste 30 de titluri de lucrări românești – majoritatea pentru prima oară de la apariţie, semnate de M. Eminescu, T. Maiorescu, N. Crainic, O. Goga, M. Ralea, G. Călinescu, A. D. Xenopol, Aurel C. Popovici, C. Rădulescu-Motru, G. Sofronie, R. Seișanu, D. Stăniloae, Al. Claudian, S. Mehedinţi, T. Brăileanu, M. Manoilescu, Marin Ștefănescu, însoţite de ample studii introductive, comentarii

și note. A reeditat *Operele lui Spiru Haret* (vol. I-XI), 2009-2010, studiu introductiv, îngrijire de ediţie; note pentru fiecare volum.

În ultimii ani a publicat studii despre modernitatea tendenţială (e.g. „Tendential Modernity", Social Science Information vol. 51, No.1, March 2012: 22-51), mass media și europenizare.

Domenii de studiu: modernitate, europenizare, sociologia comunicării, sociologia și antropologia culturii, sociologia vârstelor și generaţiilor, gândirea filosofică și sociologică românească.

NOTĂ

În această carte am preluat idei din studii proprii publicate în anii din urmă asupra ideii de modernitate tendențială.

Constantin Schifirneţ (2007) *Formele fără fond, un brand românesc* București: Editura Comunicare.ro.

Constantin Schifirneţ (2008) Tendentious modernity and innovation. In: Bârgăoanu A, Pricopie R (Eds) *Education, Research and Innovation*. București: Editura Comunicare.ro, 385–390.

Constantin Schifirneţ (2009) The mass media and tendentious modernity in the transition process from national society to European Community. *Civitas – Revista de Ciências Sociaisa* 9(1): 50–64.

Constantin Schifirneţ (2009) Europenizarea responsabilităţii sociale corporative într-o societate a modernităţii tendenţiale *Revista Inovaţia Socială* 2 (July/Sept.): 68–79 (available at: http://www.inovatiasociala.ro/index.php/jurnal/article/view/42 (accessed 15 January 2015).

Constantin Schifirneţ (2009) Modernitatea tendențială, *Sociologie românească* 7(4): 80–97.

Constantin Schifirneţ (2012) Tendential modernity, *Social Science Information*, vol. 51 no. 1, pp. 22-51.

Constantin Schifirneț (2014) *Mass-media, modernitate tendențială și europenizare în era Internetului*. București: Tritonic.

Manuscrisul cărții a fost citit de Adrian Boeru, Alexandru Cârlan, Florin Constantin Domunco, Gheorghiță Geană, Grigore Georgiu, Elena Alexandra Gorgos, Liliana Mihuț, Vladimir Pasti, Ștefan Stănciugelu, Mihai Vacariu, Mădalina Vătămănescu. Tuturor le mulțumesc pentru comentarii și sugestii.

Cuprins

Tabele

Introducere

Modernizarea și modernitatea au fost și sunt teme comune ale științelor sociale. Literatura despre modernizare și modernitate este copleșitoare ca număr de titluri, diversitate de studii, explicații și interpretări. Dacă dezvoltarea modernă a societăţii a fost studiată, pentru mult timp, prin paradigma organicismului sociologic (eurocentrismul) despre modernitatea ca proces exclusiv european, astăzi putem discuta despre numeroase modele teoretice explicative asupra varietății căilor de evoluție de la societatea premodernă la cea modernă.

Analizele asupra modernităţii cuprind cel puţin trei direcţii de cercetare. Potrivit celei dintâi, modernitatea se produce și se manifestă în același mod în toate societăţile. Prin urmare, societățile non-occidentale ar trebui să parcurgă aceleași faze de evoluţie unică, devenind moderne dacă sunt industrializate, urbanizate și democratizate. Potrivit celei de a doua, modernitatea non-occidentală este una târzie și, inevitabil, ea este rezultatul reproducerii modernităţii occidentale. Când vorbim despre modernitate târzie ne referim, de fapt, la o modernitate produsă mai târziu decât în Occident, dar o modernitate care ar urma același trend ca în Occident. Cea de a treia direcţie susține că modernitatea specifică societăţilor non-occidentale se diferenţiază datorită relativei independenţe a tradiţiilor culturale faţă de dezvoltarea economică, tradiţii foarte adânc imprimate în subconștientul colectiv al populației, dar care

pot fi compatibile cu valori ce promovează dezvoltarea economică și, implicit, modernitatea și modernizarea de tip european. Fiecare dintre aceste trei asumpții a fost contestată și rediscutată din diferite perspective teoretice la care o să mă refer mai departe.

În cartea de față încerc să explic că modernitatea există în orice societate, însă valorile și standardele sale nu ființează peste tot în integralitatea lor, ci doar ca procese tendențiale universale. Astăzi, este dificil de a cunoaște societăți neatinse deloc de modernitate. Fără îndoială, trebuie făcută distincția între folosirea unor produse ale modernității și organizarea societății după principii și norme ale modernității.

Eu abordez modernitatea ca tip de evoluţie în societăţile și în zonele cu o economie insuficient funcţională. Din cauza decalajului dintre ritmul mai alert de înnoire instituţională și progresul economic mai lent, modernizarea culturală, politică și intelectuală devansează modernizarea economică în aceste societăţi. Ideea de bază a cărţii este că modernitatea s-a impus ca o tendinţă de neevitat datorită nivelului de dezvoltare economică a Europei Occidentale, ceea ce a dus la acţiunea ei ca factor de presiune asupra celorlalte societăţi, indiferent de nivelul dezvoltării economice și al bunăstării. Modernitatea occidentală s-a produs de la sine, în mod natural, fără intervenția sau constrângerea prescrisă într-un proiect sau într-o strategie de modernizare special elaborată, fiind o consecinţă a dezvoltării economice și a revoluţiilor știinţifică și tehnologică. Societăţile cu modernitate solid structurată au vocaţia universalistă și urmăresc difuzarea și impunerea propriilor valori, prin o diversitate de căi, peste tot în lume. În același timp, trebuie să se ia în considerare și vocaţia expansionistă și/sau de dominare a statelor apusene, prin difuzarea și impunerea propriilor valori datorită puterii ce le-o conferă dezvoltarea tehnologică și economică. În consecință, modernitatea apare ca un standard produs de

procesul de modernizare în și de către Occident, fiind considerat model de dezvoltare pentru orice altă societate de a ajunge la același nivel de dezvoltare ca ţările vestice.

Termenul de modernitate tendențială este potrivit pentru înțelegerea procesului de modernizare în societățile cu o economie precară. Eu explic modernitatea tendenţială prin contexte istorice, politice, geopolitice, culturale care au determinat ca o societate cu o economie subdezvoltată să construiască structuri statale, sociale și instituționale moderne.

Cartea nu este o lucrare de analiză a proceselor de modernizare a societății românești. O voi face într-un alt volum unde voi explica cum România, membră a Uniunii Europene, se situează în poziția de societate cu o evoluție dominată de deficit de modernitate cauzat de perpetuarea unor procese istorice de dezvoltare socială și economică inegală.

Precizez că acest concept l-am elaborat, inițial, pentru a descrie modernizarea românească[1], dar, după mai multe reflecții, am ajuns la concluzia că el este potrivit nu doar în studiul evoluției moderne românești, ci are vocația de generalizare în analizele asupra dezvoltării moderne din orice societate fiindcă deficitul de modernitate nu este un fenomen specific românesc.[2] Conceptul de modernitate tendențială l-am formulat, pentru prima dată, în lucrarea *Formele fără fond, un brand românesc*, ca modalitate de analiză a evoluției dezvoltării moderne prin formele fără fond: „Găsim utilă pentru descrierea proceselor de modernizare românească noțiunea «modernitate tendențială», prin care desemnăm actul de

1 Constantin Schifirneţ (2009) Modernitatea tendențială, *Sociologie românească* 7(4), pp. 80–97; Constantin Schifirneţ (2012) Tendential modernity, *Social Science Information*, vol. 51 no. 1, pp. 22-51.

2 Ideea este afirmată și de Liliana Mihuț. Vezi Liliana Mihuț (2014). *Conexiuni şi interferenţe în ştiinţele politice: un periplu în ultimul sfert de secol***.** Cluj-Napoca: Eikon, p. 302.

dezvoltare în direcție inversă: de la afirmarea spiritului național și de la construcția politică spre dezvoltarea economică. În arealul românesc se afirmă modernitatea ca o tendință care coexistă cu structurile sociale, cu formele instituționale și cu fondul vechi. Modernitatea tendențială răzbate greu și lent prin complicata rețea de structuri socio-instituționale din societatea românească tradițională și patriarhală. Este o modernitate mozaicată, nestructurată sub o formă dominantă clară. Modernitatea este cadrul și elementul de susținere a naționalului, dar nu prin baza economică, care ar fi trebuit să fie temei al afirmării statului național, ci ca tendință, ca ideal de atins în afirmarea națiunii. Toate anomaliile, contradicțiile, discrepanțele apărute în procesul de modernizare sunt, de fapt, fenomene caracteristice noului trend de dezvoltare capitalistă care a fost însă doar parțială și nu deplină. Așa se explică, de exemplu, neoiobăgia, care nu este o formă nouă de iobăgie, ci capitalism tendențial sau capitalism parțial, lipsit de mecanismele economiei capitaliste, adică de performanța și rentabilitatea, indicatori ai acestei economii."[3] Modernitatea tendențială caracterizează toate etapele modernizării societății românești: perioada de după constituirea statului național în 1859, perioada dintre cele două războaie mondiale, perioada comunistă și perioada post-comunistă. Chiar dacă aceste perioade nu au avut un ritm omogen de dezvoltare, cred că modernitatea tendențială este esența procesului evolutiv al României moderne. De la sfârșitul secolului al XVIII-lea până în zilele noastre, modernizarea culturală, politică și intelectuală a fost calea de afirmare a modernității românești. De altfel, societatea românească de astăzi nu dispune de un program național de dezvoltare în care modernitatea, ca dominantă a întregului proiect de modernizare, să fie asumată de către elita intelectuală și politică. Acesta este motivul pentru

---

[3] Constantin Schifirneț (2007) *Formele fără fond, un brand românesc*. București: Editura Comunicare.ro, p. 205.

care multe din procesele de modernizare din România sunt similare cu cele din țările cu economii insuficient dezvoltate, o situație care poate fi, de asemenea, întâlnită și în alte state ale Uniunii Europene.

În analiza mea evit termeni precum „modernitate târzie" fiindcă acest concept accentuează întârzierea unor societăţi faţă de alte societăţi, dar o modernitate care ar urma același trend ca în Occident. Există o modernitate prefigurată din contextele specifice derivate din istoria și cultura proprii, dar și din poziţia geopolitică a unei națiuni și, din cauza acestui fapt, modernitatea nu a devenit un *modus vivendi* pentru fiecare individ, fiecare instituţie sau grup social. Ea este mai mult o tendinţă și nu o evidenţă. Când vorbim de modernitate, alături de contextele interne trebuie să luăm în discuţie experienţele geopolitice și istorice trăite de către fiecare societate în tranziţia de la naţiune la statul national. În țările care au devenit state independente, modernizarea a fost și este încă un proces de construcţie politică instituţională, prioritate având construcţia și întărirea rolului și funcțiilor statului naţional. Problemele privind dezvoltarea economică și socială au fost amânate sau subordonate chestiunii naţionale deoarece esenţială rămânea conturarea unei identităţi naţionale. Modernizarea și modernitatea au constituit cadre și căi pentru câștigarea independenţei statului naţional și funcționarea instituțiilor statului.

În capitolul I, *Modernitatea***,** analizez conceptul de modernitate**,** principiile și caracteristicile modernităţii, programul cultural și politic și consecințele sociale ale modernității. În acest capitolul încerc să clarific sensul modernității conturat în studii clasice din științele sociale, care mi se par relevante și utile pentru a înțelege realitatea socială. Plec de la premisa că modernitatea a apărut în Occident ca schimbare produsă în și din interiorul Occidentului pe o durată de sute de ani și nu ca un proiect impus sau adoptat.

În capitolul II**,** *Modernizarea, calea către modernitate,* argumentez că modernizarea este un proces stadial prin însăși natura sa, a cărui dinamică este dată de permanenta schimbare a realităților sociale prin acţiunea de a le sincroniza cu caracteristicile cerute de actualitate ori de adaptarea la cerinţele prezentului. Modernizarea tendențială este predominant politică acolo unde dezvoltarea societății nu include transformarea ei de ansamblu, ci are loc numai la nivelele politic, instituțional și juridic.

În capitolul III, *Tipuri de modernitate,* inventariez și discut conceptele și perspectivele despre modernitatea reflexivă**,** modernitatea lichidă, modernitatea organizată**,** modernităţi multiple**,** modernitatea asiatică – japoneză, comprimată**,** greșită, modernitatea chineză – și modernitatea latino-americană.

În capitolul IV, *Modernitatea tendențială,* abordez noțiunile „tendenţială" și „tendenţialitate"**,** modernitatea tendenţială – un model explicativ al evoluţiei moderne, trăsături ale modernității tendențiale, lipsa dominantei definite la nivel de proiect de modernitate. Examinez modernitatea ca stare tendenţială în societăţile unde ea nu se instituie ca o certitudine pe toate palierele organismului social fiindcă ea este inconsistentă și se manifestă inegal pe diferite domenii.

În capitolul V, *Elitele, între retorica și realitatea modernității,* evidenţiez rolul elitelor (economice, politice, culturale) în promovarea și susţinerea modernizării și a modernității. Modernitatea tendenţială se produce ca schimbare de sus în jos, deci de la minoritatea educată în spiritul modernităţii și orientată spre transformări moderne, către o majoritate indiferentă sau ostilă schimbării. Procesul de modernizare și-a arătat limitele, bazat, precumpănitor, pe socializarea elitelor pentru modernitate, pe o retorică a acestora despre modernitate, adeseori inadecvată realităților sociale și naționale.

În capitolul VI, *Spațiul de dezvoltare modernă,* argumentez importanța spațiului de dezvoltare în afirmarea și susținerea principiilor și normelor modernității pornind de la premisa că există un spațiu emergent de modernitate, peremptoriu fiind spaţiul occidental în care s-au manifestat permanent un spirit și o atitudine favorabile schimbării moderne. O scurtă prezentare a evoluției istorice a spațiului occidental subliniază organicitatea modernității sale.

În capitolul VII, *Modernizarea ruralului,* expun analiza asupra relației dintre dezvoltarea modernă și țărănime în contextul acțiunii modernizării și a modernității în spațiul rural și agrar. Modernitatea tendențială a fost și este generată de efectele modernizării și ale modernității asupra țărănimii și mediului rural.

În capitolul VIII, *Statul – producător de modernitate,* discut despre rolul statului în producerea modernităţii în societăţile cu fundamente economice și materiale insuficient dezvoltate. La acest nivel, aduc argumente că din cauza intervenţiei statului modernitatea apare ca o tendinţă, un proces care nu este organizat in jurul unei forme instituţionale moderne dominante clare.

Cartea se încheie cu *Concluzii**:** Tendenţialitatea universală a modernității,* o sinteză despre modernitatea tendențială ca dimensiune a societăților actuale rezultată din interacțiunea lor reciprocă.

După cum se vede din descrierea conținutului, acest volum încearcă o interpretare a caracterului tendenţial al modernității ca urmare a dinamicii proceselor sociale specifice de schimbare istorică în diferite contexte naționale și regionale.

Capitolul I
Modernitatea

I.1. Conceptul de modernitate

În acest capitol descriu conceptul de modernitate, operaţie utilă în demersul analitic asupra temei fundamentale: modernitatea tendenţială. Analizez, sociologic, contextul teoretic și istoric al modernităţii pentru a discuta mai departe despre o variantă de modernitate afirmată în toate societățile, dar preponderent, în spațiul non-occidental. Evaluarea conceptului de modernitate tendenţială nu poate fi făcută independent de caracterizarea modernităţii, dată fiind adecvarea acestuia la realitatea istorică și socială. Să precizăm din capul locului: modernitatea este una din cele mai dezbătute teme. Există o mitologie, am spune și un fetiș ale modernităţii, subiecte ce ar merita să fie analizate separat.

Modernitatea, în sensul originar al termenului – cel de progres sau evoluţie lineară, de înaintare nelimitată pe o direcţie prestabilită a dezvoltării de către un anumit actor social –, a apărut în spaţiul occidental, și o numim modernitate clasică (occidentală). Modernitatea a apărut inițial în Italia și Spania, apoi în Europa de Vest, Europa Centrală și de Nord, și în America de Nord. Tocmai faptul că nu a existat un model al schimbării preluat din exterior înseamnă că presiunea care a dus la modernitate a fost una internă societății occidentale, însă evoluția ei, în timp, dovedește, după

cum vom vedea mai jos, intervenția directă a statului în susținerea schimbărilor moderne. În timp, modernitatea s-a manifestat ca tendențialitate a dezvoltării și în celelalte societăți.

Precizez că discuţia despre conceptul de modernitate este asociată cu „modelul teoretic al modernității" și cu „teoria modernității" dar și cu componenta culturală a modernităţii, semnificativă din perspectivă sociologică. Se poate vorbi și de „modelul teoretic al modernizării" și despre „teoria modernizării". Analiza modernităţii are cel puţin trei paliere: *ce* este modernitatea, *cum* se produce modernitatea și *de ce* are loc modernitatea.

Până în anii 60 ai secolului al XX-lea modernitatea a fost studiată prin tezele lui K. Marx, É. Durkheim și M. Weber. Cei trei întemeietori ai sociologiei au elaborat modelul teoretic de explicare, înțelegere și analiză a societății moderne înrădăcinate în Europa. Să amintim că apariția sociologiei a avut loc în secolul al XIX-lea, ca o consecință a modernității.[4] Nașterea modernităţii clasice este consecinţa schimbărilor radicale derivate din procesele de industrializare și raţionalizare, din constituirea statului naţional și din diferenţierea între sfera publică și sfera privată. De pildă, M. Weber afirmă explicit că modernitatea a apărut în Europa și apoi aceasta s-a extins în restul lumii[5], și, prin urmare, evoluția către modernitate a tuturor societăților ar fi trebuit să urmeze prototipul european datorită potențialului său de dezvoltare universală. Să spunem că Weber trăia în plină epocă a constituirii imperiilor coloniale, epocă dominată de ideologia „civilizării" spațiului non-occidental. În plus, capitalismul – fundamentul economic al modernității – a apărut în Europa.

---

4 Bryan S. Turner (ed.) (1990) *Theories of Modernity and Postmodernity*. London: Sage; Gerard Delanty (1999) *Social Theory in a Changing World: Conceptions of Modernity.* Cambridge: Polity Press.

5 Max Weber (1992) *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. Translated by Talcott Parsons. With an introduction by Anthony Giddens. New York: Routledge, p. xxviii.

Incă din secolul al XIX-lea, modernitatea a fost o dimensiune esențială a dezvoltării sociale, cu efecte asupra indivizilor, grupurilor și instituțiilor. Ea a devenit, în timp, o condiție globală care afectează toate acțiunile, interpretările și obiceiurile locale.[6]

Însuși conceptul de modernitate este supus unui proces de modernizare, prin flexibilitatea normelor și principiilor definitorii într-un context istoric și geopolitic determinat. Modernitatea înseamnă caracterul, însușirea sau proprietatea de a fi modern și cuprinde în sine tendința ei către universalitate și raționalitate.

Sociologic, modernitatea este descrisă astfel: „Termenul exprimă un ansamblu de caracteristici care definesc societățile moderne și le diferențiază de formațiunile vechi. Există unele controverse privind debutul modernității, dar există un consens larg despre caracteristicile ei: economii capitaliste industriale, organizarea politică democratică și o structură socială flexibilă întemeiată pe clase. Ea este în contrast implicit cu economiile agrare feudale care au avut forme autocratice de guvernare și o structură socială rigidă bazată pe latifundii. Există un dezacord cu privire la corelațiile socio-psihologice sau culturale ale acestor schimbări structurale, dar mulți cercetători sugerează că modernitatea implică comercializarea și raționalizarea multor sfere ale vieții, o fragmentare a experienței, precum și o accelerare a vieții de zi cu zi."[7]

In viziunea sociologului englez Anthony Giddens: „«modernitatea» se referă, într-o primă aproximare, la modurile vieții sociale sau de organizare apărute în Europa începând, aproximativ, cu secolul al XVII-lea și care, ulterior, au devenit mai mult sau mai puțin

---

[6] Björn Wittrock (2000) Modernity: One, None, or Many? European Origins and Modernity as a Global Condition, *Daedalus* 129, 1, p. 59.

[7] Steve Bruce and Steven Yearley, *The Sage Dictionary of Sociology*. London: Sage Publications, 2006, p. 201.

influente la nivel mondial."[8] Europa este, așadar, locul unde modernitatea a apărut și de unde s-a extins în toată lumea. Modernitatea a căpătat forma concretă în cadre instituționale specifice transformărilor rezultate din procesele de modernizare. Giddens descrie conținutul conceptului de modernitate prin patru dimensiuni instituționale – capitalism, industrialism, control organizat și extins (în special controlul politic exercitat de către statul-națiune) și puterea militară industrializată.[9]

Modernitatea a evoluat ca proces de reînnoire socială și spirituală declanșat de mișcări sociale și culturale care au produs schimbări radicale în societățile occidentale: Renașterea, Iluminismul, Reforma, Revoluția Industrială. Modernitatea în Europa s-a produs printr-o diversitate de revoluții: industrială, urbană, științifică, politică, educațională.[10]

În spaţiul occidental, modernitatea s-a produs în toate structurile sociale, culturale și instituţionale de la baza societăţii, însă clasa de mijloc a impulsionat dezvoltarea modernă, cu toate efectele ei, în întreaga societate. Inițial nu a existat un proiect al modernității, dar, după cum spune Habermas, numai după ce modernitatea a devenit o realitate indiscutabilă în Occident, ea a devenit proiect global, astfel încât orice societate a fost determinată să se modernizeze și să pună în acțiune principiile moderne.[11]

Atitudinea și reacția față de modernitate din discursul sociologic s-au schimbat la sfârșitul secolului al XX-lea, modernitatea însăși fiind continuu reexaminată. Este ceea ce Giddens a numit

---

8 Anthony Giddens (1990) *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press, p. 1.

9 *Ibidem*, pp. 55-78.

10 Volker H. Schmidt (2006) Multiple Modernities or Varieties of Modernity, *Current Sociology*, January, Vol 54(1), p. 79.

11 Jürgen Habermas (1987) *The Philosophical Discourse of Modernity*, transl. by Frederick Lawrence. Cambridge, MA: MIT Press.

reflexivitatea modernității, prin care el înțelege că „predispoziția celor mai multe aspecte ale activității sociale și a relațiilor materiale cu natura conduce la revizuirea continuă în lumina noilor informații sau cunoștințe. […] …reflexivitatea modernității erodează certitudinea prin expunerea, pe larg, a teoriilor «științific» consacrate, inclusiv cele despre modernitate, principiului metodologic al îndoielii."[12] Pentru sociologul englez, în ideea de modernitate contrastul cu tradiția este inerent.[13] În timp ce tradiția este expresia trecutului, modernitatea țintește spre viitor. Un punct de vedere asemănător formulează Peter Wagner: „modernitatea a fost asociată cu orizontul deschis de viitor, cu progresul nesfârșit spre o stare umană mai bună cauzată de un aranjament instituțional nou și unic." [14]

Pornind de la analiza spațiului latino-american, Enrique Dussel discută despre existența a două concepte ale modernității.[15] Primul concept este descris ca eurocentric, provincial și regional. Definită ca fenomen exclusiv european, modernitatea reprezintă o emancipare prin rațiune. Astfel, modernitatea a apărut, inițial, în Europa, considerată centrul lumii, ca un mod de dezvoltare socială, care a iradiat către periferie. Al doilea concept se referă la o modernitate analizată ca proces mondial, iar modernitatea Europei nu este un sistem auto-referenţial independent, ci parte a sistemului global, mai exact, centrul acestui sistem.[16]

În mod similar, Gurminder K. Bhambra susține teza înțelegerii sociologice a experiențelor și cerințelor privind modernitatea

---

[12] Anthony Giddens (1991) *Modernity and Self-Identity*. Cambridge: Polity Press, pp. 20-21.

[13] Anthony Giddens (1990) *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press, p. 36.

[14] Peter Wagner (2008) *Modernity as Experience and Interpretation. A New Sociology of Modernity*, Cambridge: Polity Press, p. 1.

[15] Enrique Dussel (2000) Europe, modernity, and eurocentrism, *Nepantla: Views from South*, 1.3, p. 469.

[16] *Ibidem*.

națiunilor non-europene: „experiența occidentală a fost luată ca bază pentru construirea conceptului de modernitate, și, în același timp, se argumentează că această noțiune ar avea valabilitate care transcende experiența occidentală."[17] De aici este dedusă necesitatea recunoașterii rolului istoric al colonialismului și al sclaviei în făurirea lumii moderne.[18]

O poziție neechivocă în ceea ce privește eurocentrismul teoriilor despre modernitate exprimă Dipesh Chakrabarty în lucrarea *Provincialising Europe*. Istoricul indian analizează figura mitică a Europei, adesea considerată a fi locul originar al modernității în conformitate cu discursuri eurocentriste asupra modernității. De pildă, fenomenul modernității politice nu poate fi înțeles fără a invoca anumite categorii și concepte, ale căror genealogii se regăsesc în tradițiile intelectuale din Europa: „Concepte cum ar fi cetățenia, societatea civilă, statul, sfera publică, drepturile omului, egalitatea în fața legii, individul, distincții între public și privat, ideea de subiect, democrația, suveranitatea populară, justiția socială, raționalitatea științifică, și așa mai departe suportă povara gândirii și istoriei europene."[19] Chakrabarty relevă că din dihotomia modernitate/nonmodernitate rezultă ideea despre evoluția societăților non-occidentale ca fiind abatere descurajatoare de la modelul occidental de modernizare.[20] Chakrabarty consideră această abatere ca un semn distinctiv al modernității non-occidentale, însă el evită recunoașterea acelor elemente ale modernității occidentale

---

[17] Gurminder K. Bhambra (2007) *Rethinking modernity: Postcolonialism and the sociological imagination*. Basingstoke: Palgrave MacMillan, p. 4.

[18] Gurminder K. Bhambra (2013) The Possibilities of, and for, Global Sociology: a postcolonial perspective, *Postcolonial Sociology Political Power and Social Theory*, Volume 24, p. 296.

[19] Dipesh Chakrabarty (2008) *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton: Princeton University Press, p. 4.

[20] *Ibidem*, p. 29.

prezente ca tendențialitate în societățile non-occidentale, având funcția de stimulator al dezvoltării lor moderne.

Aceeași idee a fost afirmată, tranșant, și de sociologi europeni, de pildă Peter Wagner: „Modernitatea, astfel, a fost localizată într-un spațiu, care este «Occidentul», ceea ce înseamnă Europa de Vest și America de Nord, dar a avut tendința să fie difuzată de acolo și să câștige importanță mondială."[21] Modernitatea europeană trebuie să fie reconsiderată deoarece Europa nu mai poate fi identificată cu originea modernității, ci ea trebuie privită ca o regiune a lumii moderne cu specificul ei.[22] În plus, susține Peter Wagner, modernitatea a fost identificată cu Europa văzută ca putere colonială, dar se neglijează faptul că doar state-națiuni europene au fost puteri coloniale.[23]

Schimbarea socială modernă s-a produs, iniţial, în Vestul Europei. Faţă de alte tipuri de schimbare socială, fiecare fiind localizat într-un anumit spațiu, modernizarea și modernitatea au depășit cadrul local impunându-se ca model de dezvoltare printr-o varietate de modalităţi. Modelul de modernitate din spaţiul occidental s-a răspândit în toată lumea ca tendențialitate. Procesul de modernizare s-a instituit prin universalitate din momentul în care cultura europeană a devenit universală: „Modernitatea este o epocă civilizațională în același sens ca antichitatea greco-romană."[24] Influența societăților modernizate asupra celor nonmodernizate ar fi determinat schimbările sociale într-o direcție unică fixată tocmai de modelul occidental. Modernitatea a apărut într-o anumită regiune, dar s-a răspândit, dintr-un punct central, în toate zonele

---

[21] Peter Wagner (2008) *Modernity as experience and interpretation: a new sociology of modernity*, Cambridge: Polity Press, p. 6.

[22] *Ibidem*, p. 207.

[23] *Ibidem*.

[24] Ira Cohen, Modernity, în Turner, B. S. (2006): *Cambridge Dictionary of Sociology*. New York: Cambridge University Press, p. 389.

lumii, iar consecințele ei le afectează prin presiunea capitalului și a tehnologiilor industriale sub controlul spațiului nord-atlantic echivalat cu modernizarea.

În modelul teoretic funcționalist al modernității, societatea este descrisă ca un sistem social coerent în care toate componentele sale interacționează unele cu altele. Varietatea societăților se reduce la taxonomia dihotomică: societăți tradiționale – societăți moderne. Modernul este definit ca organizare socială de sorginte occidentală, caracterizat prin individualism, democrație, capitalism, secularism, echilibru, stabilitate și drepturi civile. Evoluția istorică a modernității este văzută ca trecere de la societatea tradițională la cea modernă, axată pe industrializare, democrație prin lege, urbanizare, bunăstare și bogăție, știință prin educație și instrucție.[25] Se poate spune că societățile cu o modernitate solid structurată au vocație universalistă fiindcă urmăresc difuzarea și impunerea propriilor valori oriunde în lume. Modernitatea capătă dimensiune mondială, fiind prezentă în toate statele, ceea ce a determinat ca evoluţia identităţilor istorice și particularităţilor culturale ale oricărei societăţi să fie marcată, mai mult sau mai puţin, de influenţa sa directă și indirectă, concretizată, îndeosebi, în proiecte de transformări ale structurilor sociale agrare premoderne. Extinderea modernității este un efect al modernității înseși.

Un rol decisiv în impulsionarea modernității l-au avut cele două mari revoluții: științifică și industrială.[26] Ascensiunea istorică a Europei de Vest, a Americii de Nord și a Australiei este fundamental legată de superioritatea tehnologică realizată în cele două

---

[25] Jeffrey C. Alexander (1994) Modern, anti, post and neo: How social theories have tried to understand the 'new world' of 'our time', *Zeitschrift für Soziologie* 23, p. 168-169.

[26] Alain Touraine (1992) *Critique de la Modernité,* Paris: Fayard.

revoluții. [27] Tehnologia a introdus un nou drum istoric în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Modernitatea „poate fi înţeleasă ca aproximativ echivalentă cu «lumea industrializată», atâta timp cât este recunoscut faptul că industrialismul nu este numai dimensiunea instituţională."[28] Prin metodele de organizare și control, producția industrială a dus la creșterea decalajului economic și de civilizație dintre țările industriale și țările nonindustriale. În acest fel, lumea s-a împărțit în țări moderne și țări nemoderne, primele fiind considerate superioare față de ultimele datorită productivității.[29] Această superioritate derivată din forța economică asociată cu viziunea globală asupra vieții și societății a făcut din modernitate un model de dezvoltare socială pe care trebuia să-l urmeze orice țară, folosindu-se toate mijloacele pentru expansiunea ei într-o direcţie unică fixată tocmai de modelul societăţii modernizatoare.

Orice societate cunoaște influența modernității prin diseminarea ideilor și acțiunilor modernizării occidentale în întreaga lume. Componente ale modernității europene, anume occidentale – progresul și rațiunea, modul de producție capitalist, industrializarea și economia de piață, constituirea statelor naționale și sistemul instituțional birocratic – nu pot fi evitate de către nici o societate. Modernitatea pătrunde în toate societățile prin dominarea lor directă și indirectă, efectul fiind transformarea radicală a culturilor și a tradițiilor locale. Modernitatea a apărut în spațiul mișcării și

[27] Manuel Castells (2010) *The Information Age Economy, Society, and Culture*, Volume I The Rise of the Network Society, Second edition. With a new preface. Oxford: Wiley-Blackwel, p. 34.

[28] Anthony Giddens (1990) *The Consequences of Modernity*, ed. cit., p. 178.

[29] Vezi Daniel Bell (1973) *The Coming of Post-industrial Society*. New York: Basic Books; Anthony Giddens (1990) The *Consequences of Modernity*, ed.cit.; Ulrich Beck (1992) *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage; S.N. Eisenstadt (2000) Multiple modernities. *Daedalus*, 129, 1, pp. 1-29.

al deplasărilor de grupuri interesate de cunoașterea lumii, și astfel descoperirile geografice și consecinţele lor imediate și de durată au determinat schimbarea paradigmei de dezvoltare socială, economică și culturală.

O idee semnificativă pentru conturarea modernității o reprezintă cea referitoare la traiectoriile sale istorice în diferite părţi ale lumii.[30] Peter Wagner arată că, în secolul al XX-lea, Statele Unite ale Americii, Europa de Vest și Uniunea Sovietică constituie „trei modernităţi existente".[31] Statele Unite ale Americii și Uniunea Sovietică au furnizat variante distincte ale modernității.[32] Așadar, a existat o modernitate sovietică: „Departe de a prezenta o deraiere a proiectului modern sau apariția unui fel de antimodernitate, socialismul sovietic se distinge prin anumite caracteristici ale modernității, deși în mod evident în detrimentul altora." [33] Și alți autori dezbat modernitatea rusă și sovietică.[34]

Göran Therborn susţine existența a patru traiectorii de modernitate: 1. europeană, în care modernitatea a fost endogenă; 2. „Lumea nouă" (America de Nord și America de Sud), în care traiectoria de modernitate a avut ca model Marea Britanie și Peninsula Iberică; 3. colonială (Africa de Nord și Pacificul de Sud), în care rezistenţa locală la modernitate a fost zdrobită de forţele coloniale europene; 4. modernitatea ţărilor care au cunoscut o „modernizare

---

30 Gerard van der Ree (2007) *Contesting Modernities: Projects of Modernisation in Chile, 1964–2006.* Amsterdam: Dutch University Press, p. 34.

31 Peter Wagner (1994) *A Sociology of Modernity: Liberty and Discipline*. London: Routledge, p. 13.

32 *Ibidem*, p. X.

33 *Ibidem*, p. 13.

34 David Hoffmann and Yanni Kotsonis (eds.) (2000) *Russian Modernity: Politics, Knowledge, Practices*. Basingstoke: Macmillan; David Hoffman (2011) *Cultivating the Masses: Modern State Practices and Soviet Socialism, 1914-1939.* Ithaca: Cornell University Press.

indusă din exterior", sub presiunea de subjugare de către puteri europene.[35]

Sociologul chilian Jorge Larraín consideră că, deși Europa a devenit un punct de referință pentru procesele de modernizare în restul lumii, modernitatea a urmat rute diferite în Japonia și Asia de Sud Est, America de Nord și Australia, in Africa și în America Latină.[36]

Semnalarea diversității de traiectorii ale modernității nu înseamnă că, în general, nu există traiectorii comune între ţări, dar numai în măsura în care diferenţele semnificative între societăţi, de exemplu între ţările învecinate, sunt luate în considerare. În plus, acești autori caută să menţină noţiunea de model fundamental al modernității, atfel încât, chiar dacă traiectoriile din întreaga lume pot fi diferite, ele se vor uni, în cele din urmă, într-o modernitate globală.

I.2. Principiile modernității

Modernitatea ființează în temeiul unor principii. De aici rezultă că este necesară identificarea principiilor și normelor modernităţii, fără de care este foarte greu de operat cu acest concept. Prin urmare, criteriul care poate identifica modernitatea unei societăţi este dat mai degrabă de principiile și normele ce guvernează modernizarea acelei societăţi ori intrarea acesteia în faza modernizării. Ele afectează structura interioară a societății: credințe, obișnuințe, tradiții, cadrul instituțional, comunitatea etc. Trebuie spus că principiile societății moderne nu au fost aplicate la orice sferă a vieții

---

[35] Göran Therborn (1995) *European Modernity and Beyond*. London: Sage, pp. 5-6.

[36] Jorge Larraín (2000) *Identity and modernity in Latin America*. Cambridge: Polity Press, p. 19.

sociale în prima modernitate europeană. Față de aceste principii a existat rezistență din partea structurilor premoderne chiar în cadrul modernității europene: „Paralel cu procesele de marketizare, raționalizare și creșterea productivității specifice modernizării s-au reinventat structurile tradiționale și comunitare."[37] Principiile modernității occidentale au fost aplicate diferit în spațiul non-occidental datorită structurilor premoderne ca factori de conservare a suveranității naționale și a identității culturale tradiționale.

Primatul autonomiei individuale asociat cu umanitatea universalistă comună sunt principii fundamentale ale societății moderne europene. [38] De aici decurg celelalte principii: raționalitate, muncă remunerată, egalitarismul, principiul de includere funcțională, delimitarea naturii de societate,[39] individualism competitiv, protecția drepturilor la libertate, egalitate și la diversitatea socială, secularismul, naționalitatea teritorială, statalitatea națională, auto-identificarea persoanei, protecție socială cuprinzătoare pentru toți cetățenii,[40] progres, dominația relațiilor de piață într-un stat construit în jurul principiilor capitalismului.

Datorită industrializării capitalismul a conferit un scop și un sens modernizării economice și tehnologice, dar cu efecte sociale și umane care au trecut peste cerințele modernității privind autonomia și individualismul persoanei. Societatea modernă funcționează în baza principiului diferențierii funcționale, spre deosebire de societatea premodernă unde fundamental era principiul stratificării

---

[37] Ulrich Beck, Wolfgang Bonss, Christoph Lau (2003) The Theory of Reflexive Modernization. Problematic, Hypotheses and Research Programme, *Theory, Culture & Society* 20(2), p. 15.

[38] Alex Inkeles (1983) *Exploring Individual Modernity*. New York: Columbia University Press.

[39] Peter Wagner (1994) *A Sociology of Modernity: Liberty and Discipline.* ed.cit., p. 106.

[40] Manuel Castells (2010) *The Power of Identity*, Second edition with a new preface. Oxford: Wiley-Blackwel, p. 315.

în raport cu originea socială. Mobilitatea socială europeană a fost ridicată doar în perioadele de dezvoltare extensivă a uneia sau alteia dintre formele de capitalism însă s-a ajuns, în timp, la reproducerea de către sistemul de învățământ a inegalităților sociale ale societății în sensul dat de P. Bourdieu.[41]

Actualitatea poate fi considerată o condiţie necesară a modernităţii. Dar este, oare, și suficientă? Altfel spus: pot fi moderne (sub aspectul necesităţii și oportunităţii) chiar și stări ori lucruri ce nu mai sunt atât de actuale, sub aspect cronologic? Fapte și evenimente au dovedit că se poate admite existenţa unor elemente de modernitate ce aparţin tradiţiilor unei societăţi. Prin urmare, pot coexista moduri de viaţă moderne și premoderne în diverse societăţi. Eisenstadt afirmă că evoluțiile din societățile în curs de modernizare au respins hegemonia modernității vestice și au dat naștere la mai multe modele instituționale și ideologice moderne distincte, influențate, în mare măsură, de spații culturale specifice tradițiilor și experiențelor istorice.[42]

Sunt, de fapt, două tipuri de abordare a principiilor modernității, după cum afirmă Anthony Giddens în *The Consequences of Modernity*. După primul criteriu de analiză, cel istorist, modernitatea orientală tinde să împrumute, în timp, valorile modernităţii occidentale, și, în acest sens, am putea vorbi despre decalaje în primul rând în modernizare, mai mult decât despre simpla modernitate, conceptul din urmă fiind mai degrabă ontic, în cadrul „absorbţiei" geopolitice a unei părţi a spaţiului oriental de către cel occidental. Potrivit celei de a doua perspective – evoluționistă, este de cercetat nu atât plasarea în istoricitate după criterii geografico-spirituale, ci

41 Pierre Bourdieu et Jean Claude Passeron (1970) *La reproduction éléments pour une théorie du système d'enseignement.* Paris: Les Editions de Minuit.

42 S.N. Eisenstadt (2000) Multiple Modernities, *Daedalus* 129, 1, p. 1.

mai degrabă etapizarea epocii moderne a Occidentului, de la epoca timpurie la contemporaneitatea noastră numită târzie.

Nu analizez cele două perspective in detaliu, dar subliniez procesualitatea modernităţii în oricare dintre spațiile în care se manifestă. Altfel spus, nici o societate nu devine, instantaneu, modernă prin simpla reproducere instituțională și politică a principiilor de bază ale modernității europene.

I.3. Caracteristicile modernității

Nu putem identifica societățile moderne dacă nu relevăm setul de caracteristici definitorii pentru modernitatea unei societăți. Ne referim, în principal, la acele trăsături care au diferențiat modernitatea occcidentală de alte tipuri de evoluție socială**.** O sinteză a caracteristicilor fundamentale ale modernității occcidentale, raportate la civilizația occidentală, realizează Samuel P. Huntington. El indică un număr de instituții, practici și credințe recunoscute în mod legitim ca nucleu al civilizației occidentale. Acestea includ: **Moștenirea clasică** – Occidentul a moștenit mult din civilizațiile anterioare, inclusiv filosofia greacă și raționalismul, dreptul roman, limba latină și civilizațiile islamice; **Creștinismul occidental,** în primul rând catolicismul și protestantismul; **Limbi europene**. Occidentul diferă de majoritatea celorlalte civilizații prin multiplicitatea de limbi vorbite; **Separarea autorității spirituale de cea temporală,** adică a bisericii de stat. Această diviziune de autoritate a contribuit la dezvoltarea libertății în Occident; **Statul de drept.** Conceptul de centralitatea dreptului a fost moștenit de la romani. Tradiția statului de drept a pus bazele constituționalismului și ale protecției drepturilor omului, inclusiv a drepturilor de proprietate și a acțiunilor împotriva exercitării arbitrare a puterii; **Pluralismul social și societatea civilă**. Istoricește, societatea occidentală a fost

pluralistă. Pentru mai mult de un mileniu, Occidentul a avut o societate civilă. Pluralismul asociativ a fost completat prin pluralismul de clasă. Cele mai multe societăți din Europa de Vest au fost alcătuite din aristocrație relativ puternică și autonomă, țărănime – clasă predominantă – și o clasa mică, dar semnificativă de negustori și comercianți; **Organismele reprezentative.** Pluralismul social a dat naștere la clase sociale, parlamente, și alte instituții care au reprezentat interesele aristocrației, clerului, negustorilor și ale altor grupuri. Aceste organisme au inclus forme de reprezentare care, în cursul modernizării, au evoluat în instituțiile democrației moderne; **Individualismul** – trăsătură distinctivă a Occidentului.

Aceste caracteristici au existat și în alte civilizații însă ele au fost mult mai răspândite în Occident. Ele formează nucleul civilizației occidentale și sunt în mare parte factorii care au permis ca civilizația occidentală să fie unică. Civilizația occidentală este prețioasă nu pentru că este universală, ci pentru că este unică.[43] Huntington a argumentat că Occidentul trebuie să renunțe la iluzia universalității civilizației sale într-o lume alcătuită dintr-o diversitate de civilizații.[44] Unele afirmații ale politologului american sunt de discutat, ca, de exemplu, unicitatea civilizației europene, și în consecință, a modernității occidentale. Trebuie spus că și civilizația chineză e unică, precum și cea indiană. Modernitatea este un moment al civilizației dar civilizația europeană cuprinde toate momentele care au făcut posibilă modernitatea.

Modernitatea se distinge printr-o nouă structură socială, caracterizată prin trecerea de la produse la servicii, prin creșterea ocupațiilor manageriale și profesionale, prin dispariția locurilor de muncă agricole și a meșteșugarilor precum și prin conținutul

---

[43] Samuel P. Huntington (1996) The West: Unique, Not Universal, *Foreign Affairs* 75:6 November/December, p. 35.

[44] *Ibidem*, p. 41.

informațional tot mai accentuat al muncii în majoritatea economiilor avansate: „În orice proces de tranziție istorică una din expresiile cele mai directe de schimbare sistemică este transformarea ocupării forței de muncă și structura ocupațională.” [45] Transformările ocupaționale s-ar înscrie în unicul model de modernitate în care societatea americană este lider.

Modernitatea este descrisă prin progresul atins de acele națiuni care ating niveluri mai ridicate la următoarele variabile: educație, venit pe cap de locuitor, urbanizare, participare politică, gradul de ocupare a forței de muncă industriale.

I.4. Programul cultural și politic al modernității

S.N. Eisenstadt lansează teza despre programul cultural al modernității, deci o acțiune de expansiune a modernității occidentale în contextul pluralității de evoluții moderne, program perceput ca având valabilitate și relevanță universale.[46] Marile progrese tehnologice și dinamica forțelor economice și politice moderne au provocat expansiunea țărilor cu o modernitate structurată, iar schimbările și evoluțiile declanșate de acestea au avut ca rezultat tendința spre dezvoltarea de sisteme instituționale, culturale și ideologice universale. Dinamica lor a fost strâns legată de programele culturale specifice ale modernității, cristalizată pentru prima oară în Europa.[47] Deși s-a conturat ca un model universal, răspândirea sau extinderea modernității au dus la diversificarea viziunilor și sensurilor modernității cu mult dincolo de paradigmele omogene

---

[45] Manuel Castells (2010) *The Information Age Economy, Society, and Culture*, Volume I, ed. cit., p. 217

[46] S.N. Eisenstadt (2000) The civilizational dimension in sociological analysis, *Thesis Eleven*, Number 62, August, p. 15.

[47] *Ibidem*.

și hegemonice ale modernității, care erau predominante în anii ’50 din secolul al XX-lea.[48]

O dimensiune fundamentală a programului cultural al modernității a fost religia, anume creștinismul. Modernitatea occidentală a ființat în contextul persistenței pluralismului creștin, expresie a unei radicale reforme religioase. Este de reținut că această reformă a stimulat și susținut modernitatea neintenționat, fără expunerea și aplicarea unui proiect conștientizat de o agendă a modernității.[49] Creștinismul este descoperit ca un factor de raționalizare în diverse domenii, teoretice și practice, anticipând o tendință modernă pentru că în Apus biserica creștină avea libertate deplină pe când în Estul Europei acțiunea bisericii creștine era limitată la supraviețuire sau la conservarea poziției sale în societatea dependentă de imperii. Mai mult decât atât, creștinismul a fost considerat ca un factor cheie în procesul de raționalizare precum și în dezvoltarea modernă. Modernitatea poate fi văzută ca o rezultantă a creștinismului, dar în același timp ca un proces rezultat din criza religioasă.[50] Teologii înșiși au definit modernitatea ca expresie a dominării acțiunii raționale în societate: „Modernitatea există atunci când un anumit număr de valori sunt percepute ca ţinând de judecata teoretică și practică a raţiunii ca și de decizia responsabilă a libertăţii, fără să se facă referinţă în chip nemijlocit la valorile și instituţiile unei istorii a mântuirii, cu sacramentele, simbolurile și medierile ei umane, și fără să implice în chip nemijlocit o căutare mistică sau o spiritualitate a depășirii.”[51] Ghislain Lafont remarcă

---

[48] *Ibidem*, p. 18.

[49] Brad S. Gregory (2012) *The Unintended Reformation: How a Religious Revolution Secularized Society*. Cambridge; Mass.: Belknap Press.

[50] Gerard Delanty (2013) *Formations of European Modernity: A Historical and Political Sociology of Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, p. 73-74.

[51] Ghislain Lafont (2003) *O istorie teologică a Bisericii. Itinerarul, formele și modelele teologiei*. Traducere: Maria-Cornelia Ică Jr. Prefață: Ioan I. Ică Jr. Sibiu: Editura Deisis, p. 139.

opoziţia dintre *homo modernus* şi *homo hierarchicus.* Primul exprimă individualismul, cu notele sale specifice: raţionalism, senzualism (empirism), secularizare, artă, estetică, sublim, într-un cuvânt: modernitate. Cel de al doilea se situează el însuşi într-un anumit loc dintr-o tradiţie care-l precede şi nu caută sursele cunoaşterii şi ale acţiunii în raţionalitatea umană şi socială. Mai trebuie adăugat că esenţa creştinismului occidental, în special a catolicismului, stă în tendinţa sa de a fi religie universală.

I.5. Consecințe sociale ale modernității

Pentru tema noastră, modernitatea tendențială, este oportună analiza consecințelor sociale ale modernității. Cu toate progresele sale, modernitatea nu a putut evita crizele nesfârșite de schimbare perturbatoare: „De fapt, se poate spune fără exagerare că modernitatea este epoca cea mai instabilă pe care umanitatea a cunoscut-o vreodată."[52] Ambivalența socială ar fi o caracteristică a modernității care a generat de multe ori sentimente contradictorii față de experiențele și sensurile ei.[53] Această teză se referă la evenimente și fapte sociale moderne care au generat amortizarea dinamicii modernizării, fenomen preponderent în secolul al XX-lea, și menționez numai cele două războaie mondiale declanșate de țări europene moderne.

Un subiect cu implicații în analiza modernității vizează consecințele sale neintenționate. Peter Wagner a descris modernitatea ca o relație între libertate și disciplină sau între autonomie și stăpânirea rațională – ca bază pentru autoînțelegerea

[52] Ira Cohen, Modernity, în Bryan S. Turner (2006) *Cambridge Dictionary of Sociology*. New York: Cambridge University Press, p. 389.

[53] José Maurício Domingues (2012) *Global Modernity, Development, and Contemporary Civilization.Towards a Renewal of Critical Theory*. New York: Routledge, p. 11.

culturală a modernității. Sociologul german vorbește de auto-limitarea neintenționată a modernității ca rezultat al practicilor moderne.[54] De pildă, industrializarea Europei a fost un rezultat neprevăzut și neintenționat al nevoilor economice și sociale din această parte a lumii. Europa a urmat această cale pentru că s-a confruntat cu un set de presiuni care au fost absente în India și doar parțial regăsite în China. Prin urmare, India și China nu au avut nevoie de a crea răspunsurile economice și tehnologice la aceleași provocări care au apărut în Europa. De aceea, nu se poate vorbi de eșecul industrializării Indiei și a Chinei, ci de căi specifice de dezvoltare modelate de contextul lor diferit. Până în secolul al XIX-lea, soluțiile europene au devenit baza pentru societatea industrială, dar industrializarea în Europa de Vest nu a fost un proces intenționat și planificat.[55]

Modernitatea produce schimbări radicale și bruște în societățile în curs de modernizare, dar nu pe calea economică adică prin industrializare ca în societățile cu modernitate structurată care au trecut și ele prin schimbări similare, de pildă, schimbările sociale survenite după primul și al doilea război mondial în spațiul euro-atlantic, ci prin introducerea, pe cale politică și juridică, de forme de organizare economică și politică moderne fără a fi luate în considerare efectele sociale, cea mai importantă fiind sărăcirea unor categorii sociale. Fenomenul este întâlnit și în societățile moderne dezvoltate, însă aici el a fost eradicat în timp.

Modernitatea se impune greu. Și nu o dată este contestată. Modernitatea occidentală a cunoscut, de-a lungul timpului eșecuri dar ea are resurse de autogenerare și capacitatea de a învăța din

54 Peter Wagner (1994) *A Sociology of Modernity: Liberty and Discipline*. ed.c it., p. 7.

55 Prasannan Parthasarathi (2011) *Why Europe Grew Rich and Asia Did Not: Global Economic Divergence, 1600–1850*, New York: Cambridge University Press, p. 10.

eșecuri și de a le depăși prin adecvarea la cerinţele realităților sociale și istorice locale, naționale și globale.

Capitolul II
Modernizarea, calea către modernitate

Teoria modernizării descrie și explică procesele de transformare a societăţilor tradiţionale în societăţi moderne, al căror început a avut loc în perioada revoluţiei industriale de la sfârșitul secolului al XVIII-lea din Europa Occidentală și America de Nord. Accentul este pus pe căile în care societăţile trecute și prezente devin moderne, adică occidentalizate prin procesele de creștere economică și schimbarea în toate structurile societăţii. Dezvoltarea modernă a societăților non-occidentale a fost și este studiată prin conceptele sociologice legate de teoria modernizării. Fiecare dintre acești termeni exprimă o anumită dimensiune a modernizării. Procesul de modernizare a înregistrat permanent un deficit de dezvoltare modernă și un deficit de sincronizare, generate de însăși perioada modernă, precum înapoiere, dependență economică, decalaj, dezechilibru agrar-urban, sărăcie etc., însă analiza acestui deficit se face prin concepte și viziuni teoretice occidentale. În timp, s-a constituit un corpus de concepte al teoriei despre modernizare: „modernitate", „tradiție", „difuziune", „adoptare", „adaptare", „dezvoltare", „subdezvoltare", „independență", „dependență", „centru-periferie", „schimb inegal", „industrializare", „occidentalizare", „reforme", „dezvoltare durabilă", „reformă structurală", „formă fără fond". Fiecare dintre acești termeni exprimă o anumită dimensiune a modernizării.

Experienţele multiple din societăţile moderne au dovedit că modernizarea este probabilistică, adică modernitatea se poate instala, dar chipul ei primește trăsături conturate din specificul dat de istoria determinată de raporturile de forțe desfășurate în timp. Dezvoltarea economică tinde să transforme o societate într-o direcţie predictibilă dar procesul și calea de parcurs nu sunt inevitabil prefigurate. Mulţi factori sunt implicaţi în dezvoltarea modernă a unei societăţi. Pentru a menţiona doar o parte dintre aceste determinisme multiple, amintim că evoluţia economică este asociată cu schimbări importante în valorile și credinţele dominante ale unei societăţi.[56] Studiul realizat de World Values Surveys, pe 65 de societăţi, cercetate în intervalele 1981-1984, 1990-1993 și 1995-1997, reprezentând 75% din populaţia lumii, a pus în evidenţă o masivă schimbare culturală, persistenţa tradiţiilor culturale specifice și legătura pozitivă între componentele economice și sociale ale proceselor de modernizare. Dezvoltarea economică este asociată cu schimbarea în sistemul de valori: de la norme și valori absolute către valori cum sunt raţionalul, toleranţa, încrederea și participarea. Bogata moștenire culturală a societăţii – protestantă, romano-catolică, ortodoxă, confucianistă sau comunistă – pune amprenta pe valori care durează în ciuda modernizării.[57] În a doua jumătate a secolului al XX-lea unele societăţi non-occidentale, de pildă cele din Asia de Est au avut remarcabile rezultate în dezvoltarea economică depășind modelul occidental. Exemplul acelor societăţi asiatice este o mărturie despre relativa independenţă a tradiţiilor culturale faţă de dezvoltarea economică, și se explică prin faptul că ele au un alt tip de cultură foarte adânc imprimat în subconștientul lor

---

[56] Ronald Inglehart and Wayne E Baker (2000) Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values, American *Sociological Review* 65, 1, p. 49.

[57] *Ibidem*, p. 19.

colectiv, tolerant sau compatibil însă cu valori ce promovează dezvoltarea economică și implicit modernizarea de tip european. În ţările europene, modelul de modernitate se raportează la societăţi cu un substrat comun al tradițiilor înrădăcinate în cultura greacă antică, civilizația romană, creștinism.

Modernitatea este un efect al modernizării. Nu există modernitate fără modernizare. Modernitatea este un standard care reprezintă un scop al evoluției societăților, iar modernizarea este procesul de realizare a acestui scop. În esență, după cum spune Habermas, modernizarea se referă la procese precum: formarea de capital și mobilizarea de resurse, dezvoltarea forţelor de producţie și creșterea productivităţii muncii, impunerea puterii centrale și cultivarea identităţilor naţionale, extinderea drepturilor politice și de participare a formelor urbane.[58] În viziunea lui Huntington, modernizarea presupune industrializare; urbanizare; creșterea nivelului de alfabetizare, educație, bogăție și mobilizare socială.[59] Are loc o transformare în mentalităţi ca o consecinţă inevitabilă a adaptării oamenilor la tehnologia modernă. Industrializarea reprezintă schimbarea economică produsă de tehnologie, bazată pe dezvoltarea cercetării știinţifice și pe puterea resurselor economice. Accesul la poziţiile sociale a fost gradual separat de lege, de rudenie, de interesele de avere și de privilegiile moștenite.[60]

Modernizarea este descrisă și ca procesul de a atinge modernitatea prin procese de creștere economică și profunde schimbări instituționale. Ea include acțiuni și strategii pentru a maximiza

58 Jürgen Habermas (2000) *Discursul filosofic al modernității. 12 prelegeri*, în românește de Gilbert V. Lepădatu, Ionel Zamfir, Marius Stan, studiu introductiv de Andrei Marga. București: ALL, p. 20.

59 Samuel P. Huntington (1996) The West: Unique, Not Universal, ed.cit, p. 29.

60 Constantin Schifirneț (2007). *Formele fără fond un brand românesc*, ed.cit. p. 203.

variabilele specifice modernității.[61] În sfârșit, modernizarea este acţiunea de a da unui lucru sau unei stări de lucruri caracteristicile cerute de actualitate ori de a-i conferi adaptarea la cerinţele prezentului. Modernizarea este un proces stadial prin însăși natura sa, a cărui dinamică este dată de permanenta schimbare a realităților și contextelor sociale și istorice. Modernizarea este concepută ca un proces dublu: 1. aculturație internațională declanșată de modernizarea inițială a Occidentului; 2. schimbarea autohtonă adaptativă în fiecare societate. Cel dintâi proces se manifestă ca act de convergență între Occident și societatea supusă aculturației, iar celălalt ființează ca dezvoltare divergentă a societății interne cu modelul european.[62]

În analiza modernității nu se discută decât tangențial despre eșecul modelului unic de modernizare precum și refuzul de a lua în considerare istoria locală, experiențele colective și resursele tuturor actorilor sociali. Actele de modernizare au pornit de la presupunerea că pot avea loc dincolo de dimensiunile istorice și culturale pentru că numai astfel se pot realiza interesele de unitate națională și de dezvoltare independentă. Modernizarea ar fi echivalentă cu occidentalizarea.[63] Modernitatea non-occidentală a fost și este evaluată prin rigurozitatea modernității din Vestul Europei, adică aplicarea de proiecte sociale, instituționale, economice și geopolitice identice cu acelea din Occident, fără să fie luate în seamă asimetriile și traiectoria istorică a fiecărei societăți. Modelele teoretice de

---

[61] Gurminder K. Bhambra (2007) *Rethinking modernity: Postcolonialism and the sociological imagination*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.

[62] Kim Kyong-Dong (2005) Modernization as a politico-cultural response and modernity as a cultural mixture: an alternative view of Korean modernization, *Development and Society*, Volume 34, Number 1, June, pp. 1-24.

[63] Daniel Lerner (1968) Modernization: social aspects, în David L.Sills (ed.) *International Encyclopedia of the Social Sciences*. London and New York: Macmillan and Free Press, pp. 386–395.

înțelegere a modernității pe baza temporalității liniare și non-conflictuale s-au dovedit a fi foarte puţin potrivite pentru societăți cu alte evoluții istorice și alte identități culturale.[64]

În ţările occidentale, modernizarea a fost declanșată de schimbările din economie produse prin dezvoltarea organică a societăţii. Referirea la evoluția organică vizează dezvoltarea din interior a fundamentelor modernității. Aceste țări au beneficiat de posibilitatea exportului forței de muncă suplimentare sau neproductive, în colonii. Dezvoltarea organică a fost posibilă prin relațiile de forță inegale între statele europene.

Acest tip de evoluţie a devenit, în timp, un model de dezvoltare socială prin tendențialitatea lui universală, difuzat în alte zone cu alte condiţii economice, istorice și sociale. Modernizarea ţărilor occidentale a fost un proces istoric îndelungat de construcţie instituţională și de activitate în spaţiul public, proces asumat de principalii actori ai societăţii. Ca act de schimbare profundă a tuturor sectoarelor societăţii, modernizarea s-a produs întâi în Vestul Europei, și procesul de schimbare de către acele sisteme sociale, politice și economice dezvoltate în Europa Occidentală și America de Nord s-au răspândit în alte ţări europene și în America Latină, Asia și Africa.[65] Spaţiul unde a reușit aplicarea întocmai a modelului occidental de modernizare și de modernitate este America de Nord fiindcă purtătorii valorilor modernităţii proveneau din rândul grupurilor occidentale emigrate.

Spațiul non-occidental cunoaște direcţii de dezvoltare, distincte de modernitatea istorică a ţărilor occidentale. Aici, modernizarea a avut loc sub influenţa unor idei și modele străine, pentru realizarea

[64] François Bafoil et Bernd Weber (2014) Les temporalités de l'européanisation, *Temporalités* [En ligne], 19, mis en ligne le 25 juin 2014, accesat la 5 octombrie 2015.

[65] S.N. Eisenstadt (2003) *Comparative Civilizations and Multiple Modernities. A Collection of Essays.* Leiden: Brill.

proiectului de constituire a statului modern în contexte sociale și economice interne incompatibile cu norme și principii ale modernității, precum nivelul economic scăzut și preponderenţa sectorului agrar cu o populaţie majoritar rurală. Etnicitatea și globalizarea nu sunt antagonice, așa cum se afirmă adesea, ci dimpotrivă, sunt procese complementare ale lumii contemporane.[66] În aceeași măsură, etnicitatea și modernizarea sunt complementare.

Ideologiile modernității reușesc, de regulă, să-și subordoneze toate componentele vieţii publice fără soluții pragmatice pentru situații concrete privind mai ales economia din spațiul non-occidental. Modernizarea nu se poate reduce la punerea în practică a deciziilor instituțiilor, ajungându-se la o modernizare birocratică, bazată pe scheme și planuri, fără legătură cu trebuinţele reale ale societăţii și indivizilor. Modernizarea nu se construiește doar după un plan, ci și în conformitate cu cerinţele locale ale fiecărei ţări. Procesul de modernizare decurge în ritmuri diferite în funcţie de mediul social. O parte a sectorului privat se modernizează mai repede decât sectorul de stat. Orașele mari au un ritm de modernizare mult mai accentuat decât orașele mici.

Societatea tradiţională este structural statică, iar cea modernă este dinamică și complexă. O societate tradiţională este vertical organizată prin diviziunea socială ierarhică în sistem piramidal de sus în jos, iar societatea modernă este structurată cu precădere orizontal prin o diversitate de reţele sociale. În secolul al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea, modernizarea era concepută ca proces occidental care trebuia urmat necondiționat, de orice societate, prin abandonarea propriilor tradiții culturale și asimilarea valorilor occidentale.

Studiile despre modernizare accentuează ideea eficienţei,

---

[66] Gheorghiţă Geană (1997) Ethnicity and Globalization. Outline of a Complementarist Conceptualisation, *Social Anthropology* 5 (2), pp. 197-209.

profitabilităţii și a productivităţii regăsite în toate structurile din societăţile moderne consolidate. Modernă este acea societate care obţine profit cu mijloace bine determinate. Creșterea capacităţii productive a societăţii a determinat diversificarea activităţilor în toate sectoarele societăţii precum și un ritm al evoluţiei sociale neîntâlnit până atunci în istorie. Motorul dezvoltării sociale și economice a devenit producţia capitalistă, bazată pe inovaţie știinţifică și tehnologică. Noul mod de producţie a dezvoltat noi instituţii, concepţii și conduite întemeiate în raţionalitatea socială.

Sociologic, modernizarea, este definită ca transformare a societății tradiționale, rurale și agrare în societate seculară, urbană și industrială, [67] astfel încât comerţul și industria devin dominante ale economiei. O componentă fundamentală a modernizării inițiale a reprezentat-o procesul de industrializare. Societatea modernă ar fi, de fapt, societatea industrială. Toate caracteristicile asociate cu modernitatea sunt legate de schimbările produse de industrialism. Societatea industrială include componentele economice și tehnologice ale dezvoltării precum și un mod de viață profund schimbat față de cel tradițional. În secolul al XX-lea a devenit tot mai clar că națiunile funcționează într-un sistem economic mondial care poate decide direcțiile de industrializare ale statelor. Acest sistem oferă atât constrângeri cât și oportunități pentru dezvoltarea economică a statelor în cadrul acestuia.[68] Modernitatea datorată industrializării a creat decalaje de dezvoltare economică între țările bogate și puternice din emisfera nordică și țările sărace din emisfera sudică. Doar societățile industriale ar putea fi agenți activi în sistemul mondial.[69]

---

[67] Krishan Kumar (2014) Modernization, în *Encyclopaedia Britannica,* http://www.britannica.com/EBchecked/topic/387301/modernization/12017/The-West-and-the-world

[68] *Ibidem.*

[69] *Ibidem.*

La baza teoriei despre modernizare stă ideea că tehnologia industrială avansată produce nu doar creșterea economică în societăţile în curs de dezvoltare, dar și alte schimbări structurale și culturale. Structurile instituţionale și activităţile individuale trebuie să se manifeste într-un mod caracteristic celor ale societăţilor occidentale avansate. [70] De exemplu, în domeniul social, societăţile moderne sunt caracterizate printr-un nivel ridicat de urbanizare, alfabetizare, cercetare, sănătate, secularizare, birocraţie, mass-media și facilităţi de transport. Legăturile de rudenie sunt mai slabe, dominantă fiind familia nucleară. Rata natalităţii și rata mortalităţii sunt mai mici, iar speranţa de viaţă este relativ mai mare. În domeniul politic, societatea creează cadrul pentru participarea cetățenilor în procesele decizionale și pentru funcționarea partidelor politice, a organizațiilor nonguvernamentale, precum și a parlamentelor. În domeniul economic, există industrializare, modernizare tehnică a producţiei, pieţe monetare extinse, diviziune a muncii complexe, creștere a infrastructurii și facilităţi comerciale. [71]

Ronald Inglehart și Christian Welzel fac o sinteză a dimensiunilor modernizării: (1) creștere a masei resurselor umane; (2) diversificare ocupațională; (3) diferențiere organizațională; (4) creștere a capacității statului și extindere a activității statului; (5) implicare politică în masă; (6) raționalizare și secularizare. [72] Numitorul comun al tuturor acestor aspecte ale modernizării este conferit de complexitatea în creștere, intensitatea cunoștințelor și sofisticarea activităților umane. Această caracteristică globală se manifestă pe

---

[70] J. Michael Armer, John Katsillis (2000) Modernization theory, în *Encyclopedia of Sociology*, Volume 3, Second Edition Edgar F. Borgatta, Editor-in-Chief, Rhonda J. V. Montgomery, Managing Editor, New York: Macmillan Reference USA, p. 1884.

[71] *Ibidem*.

[72] Ronald Inglehart and Christian Welzel (2007) Modernization, în Ritzer George (ed.) *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. New York: Blackwell, pp. 3073-3074.

trei niveluri: sistemul de entități organizate, masa de indivizi, și legăturile între indivizi.[73] La nivel de sistem, complexitatea în creștere se reflectă în diferențierea funcțională tot mai mare de procese organizate și entități. Diviziunea muncii și specializarea au ajuns la un asemenea grad încât nici o entitate nu poate supraviețui fără contribuțiile celorlalți actori din societățile moderne. La nivel individual, complexitatea se reflectă într-o diferențiere de roluri sociale și o diversificare a modelelor de dezvoltare.

Teoria modernizării are la bază teza iluministă că inovațiile tehnologice pot aduce transformări radicale în orice societate. În țările modernizate dezvoltarea are loc, prioritar, pe baza informațiilor științifice și a inovațiilor tehnologice în toate structurile sociale. În societățile cu modernitate tendențială doar o minoritate din populație cunoaște efectele dezvoltării datorate noilor descoperiri din știință și noilor invenții tehnologice. Înseși instituţiile internaţionale și autorităţile occidentale au conceput dezvoltarea modernă a zonelor non-occidentale ca occidentalizare, rezultat inevitabil al transferului, cu succes, al complexului economic și tehnologic din Occident în aceste părți ale lumii.[74]

Modernizarea cuprinde toate sectoarele unei societăți. Să spunem că în țările în curs de modernizare acest proces se produce în primele faze, prioritar, ca modernizare politică. Aceasta are ca ținte procesul de raţionalizare a societăţii, participarea lărgită la viața politică a grupurilor sociale din întreaga societate. Autoritatea raţionalizată, structura diferenţiată și participarea de masă diferenţiază regimurile politice moderne de cele anterioare.

Modernizarea economică și socială înlătură grupurile sociale și politice tradiţionale și subminează loialitatea lor faţă de autorităţile

---

[73] *Ibidem*, p. 3074.

[74] J. Michael Armer, John Katsillis (2000) Modernization theory, ed. cit., p. 1888.

tradiţionale. Modernizarea produce alienare și anomie: „Valorile noi subminează bazele vechi ale asocierii și ale autorităţii înainte ca aptitudinile, motivaţiile și resursele noi să poată fi puse în mișcare pentru crearea unor noi grupări." [75] Modernizarea înseamnă că toate grupurile, vechi și noi, tradiţionale și moderne, devin tot mai conștiente de ele însele ca grupuri, și de cerinţele și interesele lor în relaţie cu alte grupuri. Tot modernizarea formează și prejudecata de grup. Grupuri etnice sau religioase, care trăiseră în societatea tradiţională în pace, unele lângă altele, ajung la conflicte violente ca urmare a interacţiunii, tensiunilor, inegalităţilor generate de modernizarea economică și socială.

Rata modernizării a fost mult mai rapidă în țările modernizate mai târziu decât în ţările modernizate mai de timpuriu. În modernizarea țărilor non-occidentale problemele centralizării autorităţii, integrării naţionale, mobilizării sociale, dezvoltării economice, participării politice, bunăstării sociale s-au ivit simultan și nu succesiv: „«Efectul de demonstraţie» pe care ţările modernizate timpuriu îl au asupra celor întârziate mai întâi le-a intensificat aspiraţiile, ca mai apoi să le exacerbeze frustrările."[76] O ţară poate fi superior dezvoltată politic, cu instituţii politice moderne, dar rămâne înapoiată în privinţa modernizării economice și sociale. India este un exemplu în acest sens. In schimb, Argentina, de pildă, este o ţară foarte dezvoltată economic și social dar este sudezvoltată politic.[77] Sunt ţări care s-au constituit fără instituţii administrative și politice, Congo de exemplu.[78] Și toate cele trei exemple de țări sunt modele de modernizare, spune Huntington. Paradoxul modernizării occidentale stă în faptul că state apusene au prăduit civilizaţii pentru că au reușit

75 Samuel P. Huntington (1999) *Ordinea politică a societăților în schimbare*, traducere de Horațiu Stamatin. Iași: Polirom, p. 41.

76 *Ibidem*, p. 49.

77 *Ibidem*, p. 79.

78 *Ibidem*, p. 81.

să producă tehnică folosită în acest sens, și apoi au impus modelul lor de civilizaţie și modernizare. A existat și există o asimetrie între Occident și lumea non-occidentală, cauzată de puterea relativă a societăților occidentale cu privire la resursele economice, capacitate militară, know-how tehnologic bazat pe dezvoltarea științifică. Datorită acestor resurse modernizarea Occidentului a impus propriile culturi asupra societăților cu care au intrat în contact, acestea fiind determinate să le primească, fie că le acceptă sau nu.[79]

În concluzie, modernizarea generează modernitate în măsura care duce necondiționat la transformări profunde în toate componentele unei societăți și în gândirea și comportamentele indivizilor. Modernitatea tendențială poate fi echivalată cu eșecul modernizarii dar și cu aplicarea incorectă a unui model de modernizare, responsabil pentru perpetuarea stării de subdezvoltare.

---

79 Kim Kyong-Dong, *Op.cit.*, p. 4- 5.

Capitolul III
Tipuri de modernitate

În continuare, analizez tipurile de modernitate pentru a contura modernitatea tendenţială, constatând că, acest caracter al ei, *tendenţial,* se impune din existenţa mai multor tipuri care, fiecare, nu acoperă realitatea modernităţii și, pe de altă parte, că modernitatea se localizează în spații naționale și zonale bine delimitate. Trec în revistă modernități diverse și propun un concept, valabil pentru spațiul situat în deficit de modernizare, față de țările moderne dezvoltate. Din studiul unor tipuri de modernitate putem observa trăsăturile relevate în conceptul de modernitate tendenţială. Precizez că prezint punctele de vedere din care este privit acest fenomen complex – modernitatea, de către diferiţi autori. În plus, mă refer la teze despre modernități locale sau continentale: asiatică, latino-americană etc.

A existat tendința ca termenul modernitate să înlocuiască noțiunea de societăți moderne, însă prin acest concept s-a continuat referirea la istoria societăților occidentale, la revoluțiile industriale, la revoluțiile democratice și la construirea statelor-națiune.[80]

---

[80] Peter Wagner (2008) *Modernity as experience and interpretation: a new sociology of modernity*, ed.cit., p. 6.

Tabelul 1: Tipuri de modernitate

Autor (i)	Tipuri de modernitate
H. Spencer, K. Marx, E. Durkheim, M Weber	Prima modernitate
U. Beck	A doua modernitate
U. Beck	Modernitatea eurocentrică
U. Beck	Modernitatea târzie
A. Giddens, U. Beck	Modernitate reflexivă
P. Wagner	Modernitate organizată
Z. Bauman	Modernitate lichidă
S.N. Eisenstadt, R.L.M. Lee	Modernități multiple
Chang Kyung-Sup	Modernitatea comprimată
E. Dussel	Modernităţi regionale
P. Gaonkar, G. Delanty	Modernităţi alternative
V. H. Schmidt	Varietăţi de modernitate
A. Dirlik	Modernitate globală

Este bine cunoscut că multe dintre paradigmele sociologice actuale de referinţă se concentrează pe modele explicative privind modernitatea în spaţiul occidental. J. Habermas, A. Giddens, U. Beck, Z. Bauman, creatorii unora dintre aceste modele – modernitatea reflexivă, a doua modernitate, modernitatea lichidă –, reflectă trendul unei logici a modernităţii occidentale. Autorii amintiți, precum și alții dezvoltă idei din modelul clasic al evoluţionismului sociologic reprezentat de H. Spencer,[81] K. Marx,[82] É. Durkheim,[83] Max Weber.[84] Nu este întâmplător că aceste paradigme nu fac re-

[81] Herbert Spencer (1967) *The Evolution of Society: Selections from Herbert Spencer's Principles of Sociology.* Edited by Robert Carneiro. Chicago: University of Chicago Press.

[82] Karl Marx (1948-1960) *Capitalul*. vol. I-VI. Bucureşti: Editura Partidului Muncitoresc Român.

[83] Émile Durkheim (1893) *De la division du travail social*. Paris: Félix Alcan.

[84] Max Weber (1992) *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. Translated by Talcott Parsons. With an introduction by Anthony Giddens. New York: Routledge.

feriri la modernitatea, de pildă din zonele centrale și estice, pentru a rămâne în spațiul european, fiindcă ele pornesc din viziunea occidentalo-centristă asupra evoluţiei societăţii moderne, fapt care reprezintă un deficit de modernitate, un localism, derivat din sistemul de putere care a diseminat și impus modernitatea. Urmarea firească a diseminării modernităţii ar fi fost tocmai dispariţia centrelor de putere, a relaţiilor de dominaţie. În acest caz, modernitatea este deficitară chiar acolo de unde a pornit – Occidentul. Această problemă a centrelor de putere, a dispariţiei lor, s-a pus prin cele două războaie mondiale.

III.1. Modernitatea reflexivă

Noțiunea de modernitate reflexivă are menirea de a surprinde modul în care o mare parte a mișcării modernității acționează asupra ei înseși. Tendința dominantă a modernității occidentale este tranziția de la societatea modernă spre cea a modernității reflexive.[85] În acest context, cadrul de referință nu mai este tranziția de la societatea premodernă la cea modernă, așa cum analizează sociologia clasică, ci societatea modernă, anume occidentală, care trece la o altă modernitate.

În continuare, prezint tezele lui A. Giddens și U. Beck, sociologi reprezentativi în studiul acestui tip de modernitate.

A. Giddens examinează societatea din a doua jumătate a secolului al XX-lea și observă modificări fundamentale în modernitatea occidentală, de pildă discontinuitatea acesteia. În viziunea evoluţionismului social, orice societate trebuie să parcurgă aceleași etape. Istoria începe cu comunităţi mici, izolate, de vânători, continuă cu dezvoltarea comunităţilor agrare și pastorale și, de aici, s-au

[85] Lazăr Vlăsceanu (2007) *Sociologie si modernitate. Tranziţii spre modernitatea reflexivă*. Iași: Editura Polirom, p. 81.

constituit statele agrare, ca apoi să se ajungă la apariţia societăţilor moderne în Vestul Europei.[86]

Modernitatea poate fi văzută ca dublu fenomen. Dezvoltarea instituţiilor sociale moderne și răspândirea lor mondială au creat mai multe oportunităţi pentru fiinţa umană spre a se bucura de siguranţă și de satisfacerea multor necesități sociale și individuale decât orice alt sistem social premodern. Dar modernitatea are și o parte întunecată, foarte vizibilă în secolul al XX-lea. Durkheim și Weber nu au discutat despre război sau degradarea mediului ca efecte ale industrialismului modern, afirmă Giddens.[87] Capitalismul se extinde peste tot datorită ordinii sociale create de instituţiile sale. Din cauza caracteristicilor sale expansioniste viaţa economică capitalistă este numai în câteva cazuri limitată la graniţele sistemelor sociale specifice. Încă de la origini, capitalismul a avut o dimensiune internaţională.[88]

Giddens afirmă că astăzi consecinţele modernităţii au devenit mai radicalizate și universalizate decât înainte, iar instituţiile sociale moderne sunt total diferite în raport cu toate tipurile de ordine socială.[89] Evoluția societății contemporane arată că istoria lumii nu este liniară și unitară, ci discontinuă. Discontinuităţile separă instituţiile sociale moderne de ordinea socială tradiţională în cel puțin trei direcții: 1. era modernității se pune în mișcare cu o viteză foarte mare de schimbare; 2. amploarea schimbării pe întreaga planetă; 3. constituirea instituţiilor moderne. Unele forme sociale moderne nu au existat în perioada premodernă, de pildă statul naţional, dependenţa comerţului de producţia bazată pe surse anorganice, producţia de mărfuri și munca salariată.[90] Alte instituţii continuă

---

[86] Anthony Giddens (1990) *The Consequences of Modernity*, ed. cit., p. 5.
[87] *Ibidem*, p. 9.
[88] *Ibidem*, p. 57.
[89] *Ibidem*, 1990, p. 3.
[90] *Ibidem*, p. 6.

ordinea socială preexistentă, de pildă orașul. Așezările urbane moderne încorporează părţi din vechiul oraş.

Giddens scoate în evidență caracteristicile modernității datorate schimbărilor din viața socială privind spațiul și timpul. Dacă în lumea premodernă trăirea în timp era indisolubil legată de sentimentul de apartenență la un spațiu concret, în perioada modernă are loc „distanțarea spațio-temporală", proces ce implică detradiționalizarea intensă a lumii moderne. În condițiile modernității, nivelul de distanțare timp-spațiu este mult mai mare decât în cele mai dezvoltate civilizații agrare. Giddens subliniază dinamismul modernității, derivat din separarea timpului de spațiu și recombinarea lor. Prin *disembedding* el înțelege desprinderea relațiilor sociale din contextele locale de interacțiune și restructurarea lor în intervalul nedeterminat de timp-spațiu.[91] Anthony Giddens consideră că distanțarea spațio-temporală este modul prin care mecanismele instituționale ale modernității au devenit mondiale. Din punctul meu de vedere această distanțare a determinat o universalizare a modernității în cadre locale și naționale, însă mai mult ca tendențialitate și nu ca dominantă a instituțiilor și a conduitelor individuale oriunde în lume.

Reflexivitatea vieții sociale moderne constă în faptul că practicile sociale sunt examinate și reformate în mod constant în funcție de informațiile primite cu privire la modificarea constitutivă a conţinutului acestor practici. [92] Giddens susţine că suntem fiinţe reflexive care își examinează atent fiecare mișcare, rareori satisfăcute de rezultatele acesteia. Sociologul englez revine la această idee despre distanțarea timpului de spațiu pentru a afirma că, în modernitate, sentimentul de apartenență al oamenilor devine reflexiv.[93]

---

[91] *Ibidem*, p. 21.

[92] *Ibidem*, p. 38.

[93] Anthony Giddens (1991) *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*, ed.cit.

În analiza modernității, Giddens introduce conceptul de risc, și în acest sens, detașează un profil al riscului specific modernității: 1. globalizarea riscului: de exemplu, războiul nuclear poate amenința supraviețuirea omenirii; 2. globalizarea riscurilor în sensul expansiunii evenimentelor contingente care afectează întreaga lume sau un număr mare de oameni de pe planetă: de exemplu, schimbări în diviziunea globală a muncii; 3. riscul generat de mediul creat sau de natura socializată: impactul cunoașterii umane în mediul fizic; 4. dezvoltarea mediilor sociale cu risc instituționalizat care afectează șansele de viață a milioane de oameni: de exemplu, piețele de investiții; 5. conștientizarea riscului ca risc: lacunele de cunoștințe despre riscuri nu pot fi transformate în certitudini de cunoștințe religioase sau magice; 6. conștientizarea bine distribuită a riscului: multe dintre pericolele cu care ne confruntăm în mod colectiv sunt cunoscute publicului larg; 7. conștientizarea limitelor expertizei: nici un sistem de expertiză nu poate fi în întregime valid în ceea ce privește consecințele adoptării unor principii propuse de către experți.[94]

În concluzie, Giddens oferă o critică destul de puternică asupra modernității.[95] Pentru analiza modernității tendențiale rețin dintre ideile sale pe acelea referitoare la tendința modernității europene către globalizare sau mondializare, la riscurile provocate de modernitate sau la partea întunecată a modernității.

Spre deosebire de studiile lui A. Giddens despre reflexivitatea modernității, Ulrich Beck indică o nouă direcție în evoluția societății moderne, anume a doua modernitate sau modernitatea reflexivă, în realitate fiind vorba de același concept dar cu un înțeles

---

[94] Anthony Giddens (1990) *The Consequences of Modernity*, ed. cit., p. 124-125.

[95] Stjepan G. Meštrović (1998) *Anthony Giddens. The last modernist*. London: Routledge, p. 36.

diferit. Sociologul german afirmă că în secolul al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea, modernizarea era concepută ca proces occidental care trebuia urmat necondiţionat, de către orice societate, prin abandonarea propriilor tradiţii culturale și prin asimilarea valorilor occidentale. De la sfârșitul secolului al XX-lea societăţile europene au intrat într-un nou stadiu al modernităţii, cu accent pe reflexivitate, în vederea modernizării modernităţii. În realitate, modernizarea modernităţii se raportează strict la tipul de societate occidentală.

Teza principală a lui Beck este că trăim într-o societate modernă mai puțin riguroasă, o societate unde are loc schimbarea modernității înseși. Modernitatea a devenit problematică în chiar spațiul în care ea a apărut, în Occident: „Așa cum modernizarea a dizolvat structurile societății feudale în secolul al XIX-lea și a produs societatea industrială, modernizarea de astăzi dizolvă societatea industrială și o altă modernitate este pe cale să apară."[96]

Riscul este o caracteristică esențială a modernității din societatea contemporană. Riscurile generate social sunt pericole pentru comportamentul social deoarece se produc în proporție mai mare decât cea a dezastrelor naturale inevitabile. Beck reliefează consecințele riscurilor provocate de știință și tehnologie pentru societatea contemporană. În societatea modernă politica, știința și religia sunt componente ale riscului și, în consecință, nu sunt soluția pentru înlăturarea primejdiilor, așa cum ele pretind.

După apariția ediției în limba engleză a cărții sale *Risk Society: Towards a new modernity* în 1992, sociologul german a revenit de mai multe ori asupra explicațiilor referitoare la modernitatea reflexivă, în studii semnate împreună cu colaboratori de ai săi. Astfel, Ulrich Beck, Wolfgang Bonss, Christoph Lau aduc precizări despre

[96] Ulrich Beck (1992) *Risk Society: Towards a new modernity*. London: Sage, p. 10.

societatea de risc prin accentuarea ideii că societatea modernă postbelică este traversată de schimbarea profundă a primei societăți moderne, iar consecința este discontinuitatea în evoluția modernității occidentale.[97] Reflexivitatea este un concept asociat raționalității, dar și unei viziuni asupra acțiunii orientate către schimbare. În a doua jumătate a secolului al XX-lea a avut loc o tranziție de la prima modernitate la a doua modernitate. Prima modernitate a fost o modernitate națională (*nation-state centered modernity*). În schimb, cea de-a doua modernitate este transnațională și cosmopolită (*non-nation-state centered*). Modernizarea reflexivă se referă la modernizarea societăţii moderne: „Când modernizarea ajunge la un anumit stadiu, se radicalizează ea însăși. Încep să se transforme, pentru a doua oară, nu numai instituțiile cheie, dar de asemenea principiile societății. De data aceasta însă principiile și instituțiile care se transformă sunt cele ale societății moderne."[98] Principiile centrale (de exemplu, distincția dintre natură și cultură sau știință și politică), precum și instituțiile de bază (de exemplu, diviziunea de gen social a muncii, familia tradițională, modul de viață) au fost transformate într-o nouă modernitate. Occidentul nu mai trăiește într-o societate industrială și se îndreaptă spre o societate de risc. Societatea de risc este o formă de modernitate reflexivă unde problema centrală este modul de prevenire și reducere la minimum a riscurilor. În realitate, modernizarea modernității se raportează strict la tipul de societate occidentală. Mai mult, atunci când sunt aplicate în mod riguros, principiile moderne ale justificării raționale nu funcționează întotdeauna, [99] deoarece, cum remarcă Beck: „În cazul în care pentru mulți filosofi și sociologi «raționalitate»

[97] Ulrich Beck, Wolfgang Bonss, Christoph Lau (2003) The Theory of Reflexive Modernization. Problematic, Hypotheses and Research Programme, ed.cit., p. 9.

[98] *Ibidem*, p. 1.

[99] *Ibidem*, p. 16.

înseamnă «discurs» și «relativism cultural», noțiunea mea de «a doua modernitate reflexivă» implică faptul că nu avem suficientă rațiune (Vernunft) pentru a trăi și a acționa într-o epocă globală de incertitudini fabricate.” [100]

Reflexivitatea este un concept asociat raţionalităţii, dar și unei viziuni asupra acţiunii orientate către schimbare. O idee de reținut este cea despre marea schimbare rezultată din consecințele neprevăzute ale modernizării simple[101] teză care poate fi un argument al modernității tendențiale: consecințele neprevăzute ale primei modernități occidentale au „deformat-o” chiar în propriul spațiu – cel occidental – și au determinat astfel doar tendențialitatea universalității ei în spațiile non-occidentale: „Argumentul de bază al teoriei despre a doua societate modernă este că există ceva fundamental greșit cu proiectul modern, principiile modernității sunt deschise pentru critică antiimperialistă, inovație și redefiniri, mai ales dintr-o perspectivă noneuropeană și, prin urmare, merită păstrarea lui. Cel mai bun mod de a se apăra atât împotriva celor care ar proclama «sfârșitul modernității» cât și celor care ar face din modernitatea un nou tip de fundamentalism occidental, este de a supune teoria modernității și a societății moderne la autocritică și astfel ar putea-o salva de la limitele sale. Normele care stau la baza acestei autocritici nu pot să fie derivate din resemnificarea modernităților. Ele trebuie să fie derivate dintr-o teorie cosmopolitană a celei de a doua modernități.”[102] Prin urmare, se impune o sociologie cosmopolită care să dea răspuns la întrebarea cum erodarea principiilor modernității este compatibilă cu continuitatea societății industriale și a statului națiune. Discontinuitatea radicală

---

[100] Ulrich Beck (2000) Risk Society Revisited: Theory, Politics and Research Programmes, în B. Adam, U. Beck and J. van Loon (Eds) *The Risk Society and Beyond: Critical Issues for Social Theory* London: Sage, p. 226.

[101] Ulrich Beck, Wolfgang Bonss, Christoph Lau (2003) *Op. cit.*, p. 14.

[102] *Ibidem*, p. 30.

dintre principiile și instituțiile modernității duce la un alt aspect al modernizării: dialectica anti-modernității.[103] Societatea nu mai este în primul rând o societate de clasă, este o societate de risc.

Pentru analiza modernității tendențiale rețin dintre ideile lui Beck pe acelea referitoare la schimbarea modernităţii înseși, renașterea modernităţii într-o societate de risc incapabilă de a controla incertitudinile. Ideea „modernizării modernităţii" conţine o tautologie originară. Este vorba, de fapt, tocmai de tendenţialitatea genuină, proprie acestui proces. Modernizarea modernității exprimă caracterul dinamic, permanent regenerativ, asimptotic al procesului de modernizare. Modernizarea și modernitatea pot fi înţelese numai ca tendinţă spre atingerea principiilor și normelor modernității și nu ca un cadru care ar clarifica definitiv conţinutul modernităţii. Modernizarea modernităţii este posibilă pentru că modernitatea este un concept deschis, iar, ca și în cazul tradiţiei, modernitatea și modernizarea sunt oportune pentru că, de fapt, conţin ca notă esenţială critica realului. Aceasta face posibilă selectarea tradiţiei. De aceea, principiile și normele modernităţii sunt mereu puse în discuţie, tocmai în procesul reflexivităţii.

III.2. Modernitatea lichidă

Zygmunt Bauman discută dezvoltarea modernă ca interacțiunea dintre aspectele solide și lichide ale modernizării pornind de la afirmația lui Marx: „tot ce este solid se topește în aer." Acest tip de modernitate se caracterizează prin intensitatea sentimentului de incertitudine în societatea actuală, în care soliditatea lucrurilor și legăturilor umane sunt amenințate. Ea este o continuare haotică a modernității. În domeniul dezvoltării, acest concept neagă sensul

---

[103] Ulrich Beck and Natan Sznaider (2011) Self-limitation of modernity? The theory of reflexive taboos, *Theory and Society*, 40 (4), p. 430.

modernizării ca un efort de a stabili structuri de lungă durată.[104] Modernitatea solidă este un mit. Două trăsături disting modernitatea lichidă: 1. declinul rapid al iluziei moderne timpurii că există o stare de perfecțiune care poate fi atinsă într-o societate mai bună; 2. deregularizarea și privatizarea sarcinilor și obligațiilor modernizate. Ceea ce era considerat o muncă de realizat prin rațiunea umană a fost fragmentat și lăsat în grija indivizilor și a resurselor administrate individual. În societatea modernă accentul cade pe autoafirmarea individului.[105] Modernitatea lichidă se referă la eliberarea inițiativei individuale de constrângerile familiei, de obligațiile casnice și de rețeaua densă de obligații morale. Acest tip de modernitate este consecința declinului rapid al iluziei moderne timpurii că există o stare de perfecţiune care poate fi atinsă, prin modernizare, într-o societate mai bună.

Zygmunt Bauman a caracterizat termenul „lichid" pentru a sugera fluiditatea și lipsa de substanță pentru ceea ce s-a crezut că ar fi modernitatea solidă: eliminarea necunoscutului și a incertitudinilor, exercitarea unui control asupra naturii, funcționarea birocrației puternic ierarhizate, respectarea regulilor și reglementărilor în toate organizațiile formale. Dimpotrivă, evoluția modernă în secolul al XX-lea a accentuat caracterul „precar, nesigur și incert" al existenței personale și sociale. Modernitatea a tins către control și predictibilitate, dar astăzi ea cunoaște experiența ambivalenței – dimensiunea fundamentală a modernității lichide.[106]

Viziunea lui Bauman asupra modernității este o continuare a ideilor lui Marshall Berman despre condiția modernă: „Pentru a fi

---

104 Vezi și Raymond L. M. Lee (2005) Bauman, Liquid Modernity and Dilemmas of Development, *Thesis Eleven*, number 83, November, pp. 61–77.

105 Zygmunt Bauman (2000) *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press, p. 31.

106 Zygmunt Bauman (1991) *Modernity and Ambivalence*. Cambridge: Polity Press.

modern înseamnă să ne găsim într-un mediu care promite aventură, putere, bucurie, creșterea și transformarea în noi înșine și a lumii – și, în același timp, care amenință să distrugă tot ceea ce avem, tot ceea ce știm, tot ceea ce suntem. Pentru a fi modern, este a fi parte dintr-un univers în care, așa cum a spus Marx, «tot ceea ce este solid se topește în aer».”[107]

Ca o concluzie, susțin că față de modernitatea lichidă, modernitatea tendențială exprimă precaritatea și iluzia stării de perfecţiune, legate de raţionalismul epocii moderne și chiar de începuturile modernităţii occidentale. Prin modernizare nu se elimină din structura societăţii ierarhizările pe bază de status, dimpotrivă aceste ierarhizări revin sub o altă formă ca urmare a discrepanţei dintre programul privind schimbarea modernă și realitatea concretă la care s-a ajuns prin modernizare, în urma aplicării lui în contexte locale.

III.3. Modernitatea organizată

Conceptul de modernitate organizată are menirea de a descrie anumite tendințe istorice către organizarea practicilor sociale provocate de modernizare.[108] Această noțiune se asociază ideilor despre sfârșitul capitalismului organizat[109] și despre organizarea modernității.[110]

Peter Wagner vorbește despre modernitatea organizată (*organized modernity*) din perioada 1890-1960, care, din punct de vedere macrosociologic, s-a distins printr-un anumit grad de stabilitate și

---

[107] Marshall Berman (1982) *All that is Solid Melts into Air: The Experience of Modernity*. New York: Simon and Schuster, p. 15.

[108] Peter Wagner (1994) A Sociology of Modernity: Liberty and Discipline. London: Routledge, p. 69.

[109] Scott Lash and John Urry (1987) *The End of Organized Capitalism*. Cambridge: Polity.

[110] John Law (1994) *Organizing Modernity: Social ordering and social theory*. Oxford: Blackwell.

certitudine. Numitorul comun al modernităţii organizate este „construirea statului naţional și convenţionalizarea naţională majoră a unor seturi de practici sociale într-o formă centralizată coerentă",[111] iar principalele direcţii de dezvoltare sunt: „a) a doua revoluţie industrială; b) apariţia întreprinderii manageriale de tip oligopol; c) protecţionism economic."[112]

Modernitatea organizată a apărut ca urmare a existenței unor condiții care au făcut acest proiect fezabil și o întreprindere de dorit. O primă condiție a fost aceea că instituțiile consolidate de alocare a resurselor materiale, a puterii autoritare și a prestigiului au existat pentru că toate au promis potențialul de a da coerență statului-națiune. O altă condiție se referă la faptul că limitele societății moderne au fost acceptate ca atare. Societatea liberală nu a putut să ofere alternative grupului mare de oameni care nu erau parte a proiectului burghez de modernitate, dar aceștia au formulat revendicări sociale și astfel: „s-a convenit că problema fundamentală a timpului a fost integrarea acestor oameni și că această sarcină necesită noi moduri de organizare socială."[113]

În momentul în care conceptul liberal limitat de societate nu mai putea fi admis, determinarea unității relevante de către acțiunea socială a statului-națiune și concepția despre structurarea societății naționale în funcție de clasele sociale au oferit baza pentru organizarea și reconstrucția modernității. Ideea de identitate cultural-lingvistică a națiunii a fost elaborată de către intelectuali burghezi începând de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și a avut rădăcini solide în straturile educate ale societății. Ideea de clasă muncitoare s-a dezvoltat datorită mișcărilor muncitorilor și a oferit o identitate socială pentru segmente largi ale populației active. [114]

---

[111] Peter Wagner, *Op. cit.*, p. 73.

[112] *Ibidem,* p. 77.

[113] *Ibidem*, p. 75.

[114] *Ibidem*.

Societatea de masă și societatea industrială au configurat modernitatea organizată. Dar modificările actuale din societatea occidentală conduc către sfârșitul modernității organizate și la revenirea anumitor caracteristici ale societăților din secolul al XIX-lea care au precedat modernitatea organizată, întruchipate de modernitatea liberală limitată: „Modernitatea liberală limitată a fost în esență o societate divizată, în care nu numai regulile formale de excludere au fost valabile, dar, de asemenea, în care stiluri de viață au fost social diferite în funcție de produsele materiale la care au avut acces.” [115] În consecință, modernitatea s-a bazat pe liberalismul și valorile democratice, dar a accentuat poziţia centrală a statului naţional ca recipient al modernității. În modernitatea organizată, autonomia liberală a persoanelor fizice a fost limitată de către acțiunea statului de asigurare a cadrului necesar în afirmarea și susținerea interesului pentru binele comun al tuturor actorilor sociali. Până la sfârșitul secolului al XIX-lea, organizarea economică și luptele socio-politice în cadrul statelor-națiune s-au dezvoltat până la un punct în care conceptele fundamentale ale teoriei liberale păreau a fi inaplicabile.[116]

Teza despre modernitatea organizată oferă argumente pentru modernitatea tendențială prin limitarea acțiunii actorilor sociali la cadrul reglementat al modernității și, în consecință, principii și norme ale modernității nu au avut impact cu realități sociale din afara spațiului organizat.

III.4. Modernități multiple

Evoluția și dispersarea modernității pe arealul mondial au dovedit, în timp, limitele modelului unic de dezvoltare modernă,

[115] *Ibidem*, p. 86-87.
[116] *Ibidem*, p. 62.

după cum scrie Habermas: „Teoria modernizării transformă conceptul weberian de «modernitate» într-o abstracțiune plină de consecințe. Ea îndepărtează modernitatea de originile ei moderne europene și o stilizează într-un model, neutru din punct de vedere spațio-temporal, al procesului de dezvoltare în general."[117] Alţi autori – Eisenstadt[118], Lee[119] – vorbesc de modernităţi multiple, iar Peter Wagner discută despre traiectorii multiple ale modernității[120] și despre modernități succesive.[121]

Una din cele mai importante implicaţii ale termenului de modernităţi multiple este lipsa identății între modernitate și occidentalizare, deși modelele occidentale de modernitate se bucură de prioritate istorică și continuă să fie un puternic punct de referinţă pentru toate societăţile.[122] Cu toate acestea, s-a admis pluralismul modernităţilor și astfel, alături de modernitatea europeană clasică, fiinţează astăzi modernitatea est-europeană, modernitatea latino-americană, modernitatea asiatică, modernitatea islamică, modernitatea africană etc.

După cum afirmă Eisenstadt, evoluțiile actuale ale modernizării au respins omogenizarea și tendințele hegemonice ale programului occidental de modernitate și accentuează tendința generală spre diferențiere care a dat naștere la mai multe modele instituționale

---

117 Jürgen Habermas (2000) *Discursul filosofic al modernității. 12 prelegeri*, ed.cit., p. 20.

118 S.N. Eisenstadt (2000) Multiple modernities. *Daedalus,* 129, 1, pp. 1-29.

119 Raymond L. M. Lee (2008) In search of second modernity: reinterpreting reflexive modernization in the context of multiple modernities, *Social Science Information*. 47, 1, pp. 55-69.

120 Peter Wagner (2010) Multiple Trajectories of Modernity: Why Social Theory Needs Historical Sociology, *Thesis Eleven*, Number 100, February, pp. 53–60.

121 Peter Wagner (2012) *Modernity Understanding the Present*. Cambridge: Polity, pp. 28-63.

122 S.N. Eisenstadt (2000) Multiple Modernities, *Daedalus*, Vol. 129, 1, p. 3.

și ideologice de modernitate locală și regională.[123] Se are în vedere, în special, dominaţia economică, elementul central în ce privește diseminarea modernităţii ca tendenţială peste tot în lume. Despre ţările non-occidentale se afirmă că acestea ar cunoaște faza modernităţii târzii. Când vorbim de modernitate târzie ne referim, de fapt, la o modernitate produsă mai târziu decât în Occident, dar o modernitate care ar urma același trend ca în Occident. Ideea de mai multe modernități presupune că cel mai bun mod de a înțelege lumea contemporană este constituirea continuă și reconstituirea unei multitudini de programe culturale,[124] care merg mult dincolo de aspectele omogenizatoare ale versiunii originale a modernității. Toate aceste evoluții atestă dezvoltarea continuă a mai multor modernități sau a interpretărilor multiple asupra modernității, și astfel este negat și respins monopolul Occidentului asupra modernității.[125]

Ideea modernității sau a modernităților alternative este replica la tendința de a vedea modernitatea ca uniformă.[126] Poate contribuția cea mai importantă a tezei despre modernitatea alternativă este noțiunea de „adaptare creatoare", potrivit căreia oamenii construiesc, în mod activ, propria lor noțiune de modernitate.[127] Modernitatea nu este exclusiv occidentală deoarece procesele sale fundamentale pot fi găsite în toate societățile.

În același sens, se discută despre necesitatea unei modernități reconceptualizate, numită modernitate globală.[128] Modernitatea

---

123 *Ibidem*, pp. 1-2.

124 *Ibidem*, p. 2.

125 *Ibidem*, p. 24.

126 Gerard Delanty (2003) The Making of a Post-western Europe: a Civilizational Analysis, *Thesis Eleven*, 72, February, pp. 8-25.

127 Dilip Parameshwar Gaonkar (Ed.) (2001) *Alternative Modernities*. Durham: Duke University Press, p. 17.

128 Arif Dirlik (2003) Global Modernity? Modernity in an Age of Global Capitalism, *European Journal of Social Theory,* 6, 3, p. 276.

globală a apărut ca alternativă la modernizarea eurocentrică, în efortul de a depăși eurocentrismul și de a evidenția varietatea de experiențe și moșteniri culturale. O viziune occidentalo-centristă localizează schimbarea în ţările europene avansate iar Europa este concepută ca un punct de referinţă al civilizaţiei moderne.

Volker H. Schmidt oferă o evaluare critică a conceptului de modernități multiple, apreciat ca un concept lacunar și empiric nefondat, și propune un concept alternativ, cel de *varietăţi de modernitate*, fiindcă el permite să vorbim de modernitate la singular. [129] Noțiunea de modernități multiple ar sugera omogenitate în civilizații. Schmidt susţine că modernitatea nu este clar definită de teoreticienii modernităților multiple. El dă exemple de infirmare a ideii de modernități multiple: „Dar are sens să vorbim de modernitate japoneză spre deosebire de modernitatea occidentală? Mă indoiesc. Există diferențe incontestabile între Japonia contemporană și țările occidentale contemporane, la fel de mult cum există multe astfel de diferențe între orice grup de țări care provin din sau aparțin altor civilizații. Problema cu o mare parte din literatura de specialitate despre modernități multiple este că nu prea ne spune foarte multe despre ceea ce sunt exact aceste diferențe, cât de semnificative sunt și de ce s-ar putea justifica vorbind de modernitate la plural, decât mai degrabă la singular." [130] Prin urmare, Schmidt apreciază că toate modernitățile sunt parte dintr-o singură modernitate, iniţial europeană, și astăzi este o modernitate mondială care poate prezenta diferenţe datorită ritmului particular de modernizare experimentat de către instituţiile din fiecare societate.

Ca o concluzie, eu susțin că dacă modernitățile sunt multiple, atunci toate sunt tendențiale. Cu toate alternativele față de

[129] Volker H. Schmidt (2006) Multiple Modernities or Varieties of Modernity?, *Current Sociology*. January. Vol 54(1), p. 88.

[130] *Ibidem*, p. 80.

programul modernității occidentale, aceasta continuă să se afirme ca tendențialitate în orice societate, dar mai accentuat în țările cu modernizare parțială, incompletă. Să spunem că modernitatea este occidentală doar în faza sa incipientă, poate cel târziu până în anii 60. După aceea, este o modernitate globală, unde Occidentul este doar unul dintre configuratorii modernității, dar Japonia și noii tigri asiatici sunt și ei configuratori ai modernității. Deci, ideea unei modernități occidentale descrie doar o anumită perioadă a modernității. Când vorbesc de modernitate tendențială, presupun un model transistoric al modernității (un tip ideal) sau unul factual, istoric, în relație cu care celelalte sunt tendințe. În primul caz, atunci chiar și modernitatea occidentală este tendențială, în cel de al doilea caz, etalonul cu care măsurăm tendențialitatea rezultă din interacțiunea cu varietatea de modernități istoricește constituite în afara spațiului occidental.

III.5. Modernitatea asiatică

Evoluția țărilor din Asia către modernitate a fost și este determinată de particularități istorice, culturale și geopolitice conturate într-un model propriu de dezvoltare modernă. Modernitatea asiatică este un amestec de elemente tradiționale, moșteniri coloniale și efortul indigen de adaptare la schimbare, și, în unele privințe, ea este similară cu modernitatea occidentală, iar în alte privințe, este diferită de aceasta.[131] Occidentul se confruntă cu nevoia acomodării la tendința de scădere a capacității de a impune valorile sale societăților non-occidentale. În consecință, o mare parte a lumii devine tot mai modernă și mai puțin occidentală.[132] Teza lui

[131] Kim Kyong-Dong, *Op.cit.* p. 1.

[132] Samuel P. Huntington (1996) The West: Unique, Not Universal, ed.cit. p. 38.

Huntington despre evoluția modernității în spațiul Asiei subliniază ideea că asiaticii atribuie dezvoltarea lor economică nu atât importului de cultură occidentală cât propriei culturi moderne. În acest fel, a apărut o nouă tendință în rândul intelectualilor și liderilor de opinie din Asia – studiul identităților culturale locale ca model alternativ de dezvoltare.

Nu puține sunt studiile care susțin teza că baza istorică și culturală pentru transformările moderne din Asia de Est stă în confucianism. Am spune că, similar temeliilor greco-romane ale modernității europene, Asia dispune de elemente de dezvoltare modernă în confucianism. Prin sublinierea tradițiilor confucianiste se indică necesitatea reexaminării integrale a ideii de modernitate.[133] Cultura confucianistă ar sta ca temelie pentru modernitatea țărilor din Asia de Est precum Hong Kong, Taiwan, Macao, Vietnam și Singapore, China, Coreea și Japonia: „Confucianismul a fost introdus ca un mijloc de răspândire a ideologiei politice a claselor dominante asupra oamenilor și ca o normă etică pentru viața de zi cu zi a oamenilor. În acest fel, normele sociale și ideologia politică au fost în mare parte instituite de valori confucianiste, deși viața lor civică a variat de la țară la țară. Această comunitate culturală comună, istoric bazată pe confucianism, servește pentru a forma o identitate comună regională și valori comune ca o condiție necesară pentru a consolida țările asiatice nord-estice într-o comunitate economică unică"[134], spre deosebire de individualismul occidental bazat pe standardul legalității. [135] Valorile confucianiste

[133] Tu Wei-Ming (ed.) (1996) *Confucian Traditions in East Asian Modernity: Moral Education and Economic Culture in Japan and Four mini-Dragons*. Cambridge: Harvard University Press, p.2.

[134] Heeho Kim and Byeong-hae Sohn (2014) Economic Integration vs. Conflicts in Northeast Asia – A Role of Confucianism, *Asian Social Science*, Vol. 10, No. 13, p. 156.

[135] *Ibidem*, p. 158.

în țările din Asia de Est au servit ca etos cultural pentru creșterea economică rapidă a acestei regiuni începând cu anii 1960.[136] Valori confucianiste, cum ar fi autocultivarea, reglementarea vieții de familie, politețea socială, educația morală, bunăstarea poporului, guvernarea statului, și pacea universală au contribuit la ascensiunea industrială a Asiei de Est. Mai mult, s-a recunoscut că creșterea economiilor din această regiune nu este datorată contextului cultural al protestantismului pe care mulți sociologi l-au considerat o cerință a dezvoltării moderne.[137]

Teza despre confucianism este nuanțată în opinia unor autori, în sensul că acesta ar fi fost doar un factor complementar al modernizării japoneze datorată spiritului colectivist al japonezilor. Cultura colectivistă este mai degrabă o „tradiție inventată" în procesul de modernizare[138], și, prin urmare la fel ca naționalismul, această cultură a fost doar o ideologie necesară pentru a menține interesele anumitor grupuri. [139]

III.5.1. Modernitatea japoneză

Japonia a fost prima țară non-occidentală cu o modernitate avansată[140], datorită, în primul rând, industrializării performante. Evoluția ei a demonstrat că o societate non-occidentală ar putea deveni nu numai egală, ci chiar superioară unora dintre cele mai puternice puteri occidentale. Japonia nu a fost niciodată colonizată,

---

[136] *Ibidem*, p. 159.

[137] Peter Wagner (2012) *Modernity Understanding the Present*. ed. cit., p. VIII.

[138] Vezi și Eric J. Hobsbawm and Terence Ranger (Eds) (1983) *The Invention of Tradition,* Cambridge: Cambridge University Press.

[139] Suzuki Munenori, Midori Ito, Mitsunori Ishida, Norihiro Nihei and Masao Maruyama (2010): "Individualizing Japan: Searching for its Origins in First Modernity", *British Journal of Sociology* 61, p. 514

[140] Ibrahim Kaya (2004) *Social Theory and Later Modernities: The Turkish Experience*. Liverpool: Liverpool University Press.

iar programul modernității sale nu a fost influențat de către forțe externe, anume de către agenți ai modernității impusă de Occident, ci impulsul către modernizare a aparținut unor grupuri interne.[141] Cu alte cuvinte, societatea japoneză nu a experimentat trecerea completă de la o societate tradițională la societatea modernă, așa cum s-a întâmplat în societatea occidentală. Calea dezvoltării prin modernitate a motivat actorii interni să acţioneze pentru constituirea de instituţii și cadre legislative în consens cu particularitățile societății japoneze și a evitat construirea precipitată a unui sistem instituţional identic cu cel din Occident.

În același timp, elitele japoneze nu au ridicat nici o opoziție față de influențele principiilor universaliste ale modernității.[142] De altfel, Eisenstadt a remarcat atitudinea non-conflictuală a modernității japoneze față de paradigma occidentală sau de alte modele de civilizație. Evoluția modernă a Japoniei s-a făcut prin armonizarea ei cu tradiția națională: „Tradiție și tradiționalism au constituit un fel de orientare generală, de multe ori identificate cu ceea ce a fost autentic japonez, în numele cărora multe activități și organizații, vechi și noi, au fost aduse împreună și legitimizate."[143] Corporațiile japoneze au oferit angajaților un climat de muncă și o structură relațională identice cu acelea ale vieții de familie. De aceea, în prima modernitate, societatea japoneză a fost „societatea centrată pe companie."[144] În acest fel, au fost reduse riscurile generate de schimbările radicale produse de modernitate și s-a asigurat un viitor stabil pentru japonezi. Astăzi, Japonia a intrat în a doua modernitate sau în modernizarea reflexivă în care funcțiile de

---

[141] S.N. Eisenstadt (1996) *Japanese Civilization: A Comparative View*. Chicago: University of Chicago Press, pp. 428-429.

[142] *Ibidem*, pp. 425-426.

[143] *Ibidem*, p. 424.

[144] Suzuki Munenori, Midori Ito, Mitsunori Ishida, Norihiro Nihei and Maso Maruyama *Op. cit.*, p. 522.

protecție conferite de companiile private, de familie și de stat s-au diminuat, și astfel, individualizarea a devenit elementul central în viața socială.[145] Modernizarea japoneză s-a afirmat într-o durată mai scurtă de timp – 100 de ani – decât cea europeană – aproximativ 200 ani- și a fost mai puțin comprimată decât cele coreeană și chineză.[146] Așadar, este recunoscut că deși această țară nu a urmat, în dezvoltarea ei modernă, modelul de modernitate europeană, acest model a fost fermentul în transformările moderne din Japonia. Modernitatea europeană s-a afirmat ca tendențialitate în Japonia.

III.5.2. Modernitatea comprimată

Pentru descrierea evoluțiilor moderne din Coreea de Sud, Chang Kyung-Sup a elaborat conceptul de modernitate comprimată, un tip de modernitate diferit de calea clasică de modernizare în Europa de Vest și descris ca alternativă la teza lui U. Beck despre a doua modernitate.[147]

În intervalul dintre anii 1960 și 1990, societatea coreeană a trecut prin aceleași etape de modernizare pe care societățile occidentale le-au parcurs în mai multe secole. Modernitatea comprimată se referă la schimbări economice, politice, sociale și culturale condensate în timp și spațiu și unde coexistă elemente istorice și sociale disparate de construcție și reconstrucție a unui sistem social modern complex și fluid. Argumentele pentru justificarea modernității comprimate vizează, în special, schimbările radicale

---

145 *Ibidem*, p. 516.

146 Anthony Elliott, Masataka Katagiri and Atsushi Sawai (2013) *Routledge Companion to Contemporary Japanese Social Theory: From Individualization to Globalization in Japan Today*, New York: Routledge, p. 6.

147 Chang Kyung Sup (2010) The second modern condition? Compressed modernity as internalized reflexive cosmopolitization, *British Journal of Sociology,* Volume 61, Issue 3, September, pp. 446-464.

produse prin industrializare rapidă, urbanizare și formare a clasei de mijloc. Semnificativă pentru acest tip de modernitate rămâne ideea că dezvoltarea și modernizarea țării au fost realizate în perioada regimurilor coreene dictatoriale. [148]

Modernitatea comprimată reprezintă un proces evidențiat de prima modernitate, caracterizată prin apariția statului-națiune și a capitalismului industrial sud coreene concomitent cu perpetuarea multor valori tradiționale rămase, în mare parte, intacte. Fundamentul modernității coreene este conferit de calitățile regăsite în confucianism precum înțelepciunea, moralitatea, generozitatea, obligația de a respecta interesele altora, acestea având relevanță în afirmarea unei etici a responsabilității sociale și în înțelegerea sensului umanist al vieții. [149]

Chang Kyung-Sup examinează consecințele nefavorabile ale modernității comprimate din Coreea de Sud: „O astfel de modernitate comprimată pare acum a fi însoțită de costuri neașteptate și de riscurile care amenință sustenabilitatea reală, precum și dezvoltarea, în continuare, a condițiilor sociale și economice actuale. O consecință importantă în această privință este că ceea ce s-a construit într-un astfel de ritm precipitat se dovedește a fi un sistem economic, politic și social predispus la colaps. S-a ajuns la convingerea că tocmai mecanismele și strategiile aplicate pentru atingerea dezvoltării naționale rapide funcționează astăzi ca obstacole fundamentale în dezvoltarea actuală și viitoare."[150] Printre riscurile sociale ale modernității comprimate sunt remarcate refuzul accesului

---

[148] Chang Kyung Sup (1999) Compressed modernity and its discontents: South Korean society in transtion," *Economy and Society* volume 28, Issue 1, pp. 30-55.

[149] Lew Seok-Choon, Choi Woo-Young and Wang Hye Suk (2011) Confucian ethics and the spirit of capitalism in Korea: The significant of filial piety, *Journal of East Asian Studies*,11, pp. 171–196.

[150] Chang Kyung Sup, *Op.cit.*, p. 31.

societății civile la puterea politică, perpetuarea autoritarismului politic patriarhal, practicile despotice și monopoliste în afaceri, corupția, abuzul și discriminarea în angajarea forței de muncă, neglijarea drepturilor sociale fundamentale, pericolele fizice omniprezente și auto-negarea ideologică.[151]

Alți autori descriu multe societăți din Asia – Taiwan, Coreea de Sud și Hong Kong – prin ideea de „autoritarism soft" în care există în mod clar elemente ale democrației, cum ar fi alegerile și funcționarea partidelor politice, dar, ca o consecință a modernității comprimate a acestora și a concentrării pe o creștere economică rapidă, drepturile individuale sunt deseori limitate și, ocazional, compromise.[152]

Modernitatea comprimată este definitorie dezvoltării țărilor din Asia de Est. În acest sens este de amintit rolul jucat de Hong Kong în formarea modernității comprimate în China de Sud, un tip de dezvoltare socială foarte diferit de versiunile modernității din țările dezvoltate. Modernitatea comprimată în China de Sud constă în coexistența ambiguă a modernului cu postmodernul: „Modernitatea Chinei de Sud poate fi caracterizată drept comprimată și hibridizată în sensul că diferitele moduri de configurații moderne sunt presate unele peste altele."[153] Formarea modernității în China de Sud a avut loc într-un interval scurt de timp prin comprimarea primei și celei de a doua modernități.

Am spune că modernitatea comprimată se aseamănă cu ceea ce în cultura română s-a spus despre arderea etapelor în evoluția modernă a societății românești. Formularea autorului sud-coreean

---

151 *Ibidem*, pp. 30-55.

152 Kamaludeen Mohamed Nasir and Bryan S. Turner (2013) Governing as gardening: reflections on soft authoritarianism in Singapore, *Citizenship Studies*, 17, 3-4, p. 341.

153 Eric Kit-wai Ma (2012) Compressed modernity in South China, *Global Media and Communication* December, vol. 8 no. 3, p. 302.

Chang Kyung-Sup este aproape similară cu aserțiuni ale teoriei formelor fără fond și se înscrie în modernitatea tendențială prin caracterul parțial al dezvoltării moderne a Coreii de Sud.

III.5.3. Modernitatea greșită

Prezint, în continuare, un tip de modernitate teoretizat ca un proiect neterminat, în India, așa cum este descris de Dipankar Gupta: modernitatea greșită (*mistaken modernity*).[154]În societatea indiană modernitatea nu este pe deplin înrădăcinată în etosul național deoarece cultura locală este prea puternică pentru a fi integrată în întregime de către orice model occidental de dezvoltare modernă. Dipankar Gupta subliniază că în India dezvoltarea economică nu a fost însoțită de o schimbare semnificativă de atitudine în rândul populației, și, prin urmare, această societate străveche nu a cunoscut modernitatea. Asocierea modernității cu un stil de viață legat de progresele tehnologice, cum ar fi deținerea de aparate de uz casnic și mașini, gadget-uri și călătorii în străinătate, mass-media și rețele de comunicații nu exprimă corect starea reală din India contemporană, văduvită, de fapt, de comportamente sau conduite moderne, în special în relațiile sociale, în exprimarea libertății individuale și a demnității umane, în respectul pentru lege și pentru meritocrație.[155] În India, modernitatea este similară cu ceea ce am spus despre România: avem modernitate, dar nu avem omul modern, deci o modernitate fără omul modern.[156]

Cu toate că a cunoscut performanțe economice specifice pieței libere, India ar fi rămas ferm nemodernă, tradițională sau arhaică în

[154] Dipankar Gupta (2002) *Mistaken Modernity: India between Worlds*. New Delhi: HarperCollins, p. 2.

[155] Vezi și Jackie Assayag (2002) Dipankar Gupta, *Mistaken Modernity. India Between Two Worlds*, *L'Homme*, 163, pp. 267-269.

[156] Constantin Schifirneţ (2009) Modernitatea tendentială, *Sociologie românească* 7(4), p. 87.

ceea ce privește modurile de raportare la ceilalți, plasându-se între două lumi – modernă și tradițională. Modernitatea se caracterizează prin egalitate și respect între oameni, însă stilul de viață costisitor al 1,6 milioane de indieni cu venituri ridicate impune exploatarea mai multor zeci sau sute de milioane de indieni săraci sau foarte săraci. Explicația acestei situații stă în codul de conduită al clasei de mijloc din India, fascinată de lumea occidentală, astfel încât India este pe cale de a finaliza vestintoxicarea (*westoxication*). Fără a forța comparația, vestintoxicarea are similitudini cu formele fără fond ce ființează de aproape 200 de ani în societatea românească. Clasa de mijloc din India a profitat de progresele enorme realizate de economia indiană și este privită ca fiind dominată de consumerism și de aspirația către un stil de viață occidental. În context, Gupta se referă la această clasă de mijloc ca la o „elită vestintoxicată"[157] care a confundat modernitatea cu tendințele contemporane și cu moda, fără adoptarea valorilor occidentale ale egalității sociale: „Oamenii vestintoxicați nu sunt occidentalizați în adevăratul sens al cuvântului. Ei se folosesc de privilegiile lor de naștere, și accesul lor superior la bogăție și putere, ca să-și etaleze distanța socială față de restul populației."[158] Acțiunea și atitudinile acestei elite perpetuează societatea cea mai stratificată societate din lume – India tradițională.[159]

În loc de o modernizare reală, India a parcurs procesul de vestintoxicare, așa încât modernitatea a rămas un proiect neterminat, altfel spus o modernitate greșită. Modernitatea în India se caracterizează prin ambiguități, constraste, contradicţii și paradoxuri,[160]

---

[157] Dipankar Gupta (2000) *Mistaken Modernity: India Between Worlds*. New Delhi: Harper Collins. Vezi capitolul "Westoxicated Elite", pp. 1-21.

[158] *Ibidem,* p.11.

[159] *Ibidem,* p. 3.

[160] David Pick and Kandy Dayaram (2006) Globalisation, reflexive modernisation, and development: the case of India, *Society and Business Review* 1, 2, pp. 171-183.

trăsături definitorii pentru ceea ce eu numesc modernitatea tendenţială.

III.5.4. Modernitatea chineză

Evoluția spectaculoasă a Chinei, începând de la sfârșitul secolului al XX-lea, a adus în discuție chestiunea modernizării celei mai populate țări din lume. Se caută explicații în istoria multimilenară a Chinei, dar, mai ales, în fundamentele sale culturale. Dezvoltarea economică fără precedent, viteza și amploarea transformărilor economico-sociale ale Chinei reprezintă cel mai important eveniment geopolitic de la începutul secolului al XXI-lea.[161]

Argumentele despre funcționalitatea modernității chineze au ca temei teza referitoare la revigorarea fundamentelor culturale și religioase indigene, dintre care cel mai important este confucianismul ca resursă pentru schimbarea modernă. De pildă, Francis Fukuyama a argumentat, în lucrarea *The Origins of Political Order*, că prima societate care a dezvoltat un stat modern, în sensul weberian al termenului – bazat pe recrutare impersonală, birocrație meritocratică, administrare uniformă – a fost China, care a realizat acest lucru încă din momentul fondării dinastiei Qin în 221 î.Hr.[162] Deși China dinastică nu a dezvoltat nici statul de drept nici mecanisme de responsabilizare sau pentru a limita puterea discreționară a guvernului, responsabilitatea morală a fost esențială pentru funcționarea sistemului de administrație. Esența confucianismului este doctrina etică de moderare a comportamentului conducătorilor și de orientare a acestora spre interesele celor guvernați.[163]

---

[161] Paul Dobrescu (2010) *Viclenia globalizării, asaltul asupra puterii americane*. Iași: Institutul European, p. 132.

[162] Francis Fukuyama (2012) The patterns of history, *Journal of Democracy* Volume 23, Number 1 January, p.15.

[163] *Ibidem*, p. 19.

Modelul chinezesc este un tip de modernitate alternativă, diferită de liberalism, precum și de socialismul tradițional însă nu este diferită, în esență, de modernitatea liberală. Diferit este doar faptul că modernitatea chineză ar fi mai extinsă și mai aprofundată decât cea liberală. Cu alte cuvinte, modelul chinez necesită libertatea pentru toți ca să-și dezvolte individualitatea și capacitatea prin structuri instituționale adecvate. Orice structură socială care protejează numai dezvoltarea liberă a unor oameni sau prelungește nedreptatea istorică trebuie să fie corectată. Acest lucru înseamnă că în centrul vieții economice trebuie să-și facă loc structuri instituționale diferite de acelea din capitalism, în special în domeniul controlului producției și al distribuției corespunzătoare a bogăției sociale cu scopul de a asigura, în ceea ce privește resursele, dezvoltarea liberă a fiecărui individ.[164]

Ideea de modernitate alternativă a modernității chineze este contestată. Experiența istorică a societăților asiatice sugerează că alternativele au fost răspunsuri la provocările euromodernității dar ignorau contextul structural comun al unui capitalism globalizat. Accentul pe diferență culturală, o trăsătură definitorie a modernității globale contemporane, distrage atenția de la problemele urgente de inegalitate socială perpetuate de globalizarea capitalismului neoliberal. [165]

Unii autori chinezi, de pildă Wang Hui, critică folosirea paradigmei modernității în cercetarea istorică fiindcă aceasta are ca punct de plecare Occidentul, – standardul modernității –, iar China ar fi fost nevoită să urmeze acest model și să-l ajungă din urmă.[166] Wang

[164] Tian Yu Cao (ed) (2005) *The Chinese Model of Modern Development*. London: Routledge, p. 298.

[165] Arif Dirlik (2013) Thinking Modernity Historically: Is "Alternative Modernity" the Answer? *Asian Review of World Histories* 1, 1, January, p. 6.

[166] Wang Hui (2009) *The End of the Revolution: China and the Limits of Modernity*. New York: Verso, p. 126.

insistă asupra faptului că istoria Chinei nu poate fi înțeleasă în mod adecvat numai prin paradigma modernității europene (cu elementele ei specifice: capitalismul, democrația liberală și statul-națiune) pentru că însăși modernitatea europeană s-ar fi produs într-un cadru local și într-o formă caracteristică acelei zone, și, în consecință, în analiza modernității Chinei trebuie renunțat la categoriile despre modernitate din literatura occidentală.[167] Wang susține că China a avut propria sa modernitate care a oferit resurse pentru construirea unei societăți diferite de cea a Occidentului capitalist și de aceea modernitatea chineză din perioada colonială trebuie să fie caracterizată ca o „modernitate anti-modernă". Experiența Chinei cu modernitatea occidentală a implicat întotdeauna exprimarea unei reacții antitradiționaliste, antiimperialiste și anticapitaliste.[168] Tezele lui Wang Hui sunt stimulatoare în dezbaterea conceptului de modernitate, dar după cum s-a remarcat, deși a indicat posibilitățile de modernitate ale Chinei în multe momente istorice, semnificația acestei modernități este încă incertă.[169] Wang Hui sugerează că multe momente din istoria Chinei pot oferi resurse de a transcende modernitatea Occidentului, dar el nu ne spune care dintre aceste momente pot fi mai importante decât altele în dezvoltarea modernă a Chinei, și nu prezintă argumente de susținere a tezei sale despre „modernitatea anti-modernă".[170]

---

[167] *Ibidem,* p. 126.

[168] *Ibidem*, p. 79.

[169] Zhang Yongle (2010) The future of the past. On Wang Hui's Rise of Modern Chinese Thought, *New Left Review*, Vol. 62, p. 82-83.

[170] Alexander Day face analiza cărții *The End of the Revolution: China and the Limits of Modernity*. Vezi Alexander Day (2011) Depoliticization and the Chinese Intellectual Scene, *Criticism*: Vol. 53: Iss. 1, pp. 141–151. O analiză critică a poziției lui Wang despre tensiunea dintre modernitatea occidentală și evoluția istorică a Chinei în Niv Horesh, Jonathan Sullivan (2014) Examining The End of Revolution: A Foretaste of Wang Hui's Thought, *China Report* May, 50, pp. 151-160.

Din alte perpective, tot chinezeşti, evoluţia modernă a Chinei se distinge prin particularism deoarece, în condiţiile politice şi economice internaţionale actuale, nu poate fi reprodusă de societăţile contemporane calea de modernizare ca proces de formare a capitalului şi extinderea sa prin colonizarea altor societăţi, aşa cum a avut loc în Occident. Strategia de modernizare reprezentată de un venit naţional ridicat şi o rată rapidă de urbanizare nu poate rezolva problema celor „trei mari disparităţi" (între venituri, între zonele urbane şi zonele rurale, între regiuni).[171] Conceptul de modernizare trebuie conturat în legătură cu istoria şi situaţia actuală a Chinei. [172]

Exegeţi chinezi afirmă că starea de înapoiere a ţărilor în curs de dezvoltare nu se datorează culturii şi tradiţiilor lor. De ce Occidentul a reuşit în modernizarea deplină? Modernizarea Occidentului ar fi fost, de fapt, rezultatul a peste trei sute de ani de colonizare a spaţiilor non-occidentale, acţiune ce a permis transferul europenilor în colonii şi astfel au fost atenuate tensiunile generate de resursele limitate din Europa. Exploatarea resurselor abundente din colonii a permis ţărilor occidentale să realizeze, rapid, acumulări primitive de capital. Dezvoltarea Occidentului a fost un proces de formare a capitalului şi de extindere a acestuia prin colonizare. Dacă presupunem că o astfel de modernizare, orientată spre Vest, ar putea fi realizată în spaţiul non-occidental, acest lucru înseamnă o extindere infinită a capacităţilor umane şi alocarea de resurse infinite, dar această cale de dezvoltare nu ar duce nicăieri. China este o ţară în care populaţia continuă să crească şi resursele lipsesc.[173]

Succesul economic al Chinei în cadrul unui sistem politic autoritar în ultimii 30 de ani a ridicat întrebarea dacă modelul chinez va

---

[171] Wen Tiejun (2007) Deconstructing Modernization, *Chinese Sociology and Anthropology*, 39 (4), p. 10.

[172] *Ibidem*, p. 11.

[173] *Ibidem*, p. 20.

înlocui modelul occidental de modernizare.[174] Modelul chinez este descris ca o combinație de libertate economică și opresiune politică în contrast cu modelul occidental de modernizare bazat pe un sistem de piață liberă asociat obligatoriu cu democrația liberală.[175] Ceea ce face ca modelul chinez să fie unic este faptul că regimul comunist a protejat propriul spațiu de acțiune cu privire la momentul când, unde și cum să adopte ideile occidentale. Statul chinez a admis cele mai multe dintre principiile de bază ale capitalismului, în special accentul pus pe rolul pieței, antreprenoriat, globalizarea și comerțul internațional, dar a respins sau a modificat aspectele liberale, care ar reduce foarte mult implicarea statului în dezvoltarea economiei autohtone. De exemplu, în timp ce statul a îndreptat, treptat, economia națională spre concurența internațională, el și-a menținut protecția asupra sectoarelor cheie și asupra industriilor incipiente.[176]

Există însă multă prudență în adoptarea acestui modelul chinez bazat pe pragmatism, creșterea economică și stabilitatea politică, totuși este prea devreme să se afirme că modelul chinez va înlocui modelul occidental de modernizare.[177] Deocamdată el își exercită influența doar ca tendențialitate în alte societăți.

Din expunerea, succintă, a analizelor privind modernitatea chineză apare, inevitabil, întrebarea de ce China, în pofida unui fundament cultural și spiritual puternic – confucianismul –, a atins abia la sfârșitul secolului al XX-lea un ritm accelerat de modernizare și un standard de modernitate, devenind chiar un model de dezvoltare pentru alte țări cu modernitate emergentă? Răspunsul

---

174 Suisheng Zhao (2010) The China Model: can it replace the Western model of modernization?, *Journal of Contemporary China* 19(65), June, pp. 419–436.

175 *Ibidem*, p. 422.

176 *Ibidem*, p. 424.

177 *Ibidem*, p. 436.

este că China a creat o alternativă la modernitatea clasică, occidentală, dar, în opinia mea, această alternativă a fost posibilă ca urmare a tendențialității modernității europene. Funcționalitatea modernității în Europa Occidentală a provocat orientarea Chinei către o dezvoltare modernă. S-a spus că istoricește, China a avut, *in status nascendi*, elementele necesare pentru un traseu al economiei capitaliste însă nu a edificat-o, deși economia mondială a fost centrată în jurul Chinei până în 1800.[178] Deși a avut un sistem de administrație cu o birocrație bine instruită și organizată, China nu a atins modernitatea decât în momentul în care a intrat în contact cu modernitatea europeană. Au fost necesare presiunea modernității europene și impactul cu instituții și culturi europene în adoptarea de către elitele chineze a unui proiect de modernizare accelerată a țării. Modernitatea europeană s-a exercitat, în China, ca tendențialitate a principiilor și valorilor sale în dezvoltarea socială și economică din ultimele decenii.

III.6. Modernitatea latino-americană

Modernitatea Americii Latine este pusă în relief de numeroase studii cu abordări din varii perspective. Expunem câteva dintre curentele și ideile care argumentează manifestarea modernității tendențiale în societățile din acest continent. Deoarece America Latină este o zonă de interferență a multiplelor modernități, s-a afirmat că aceasta a devenit un „mausoleu de modernităţi”.[179]

Studiile despre modernizarea țărilor din America Latină relevă inconsistența teoriilor eurocentriste despre modernitate,

[178] Andre Gunder Frank (1998) *ReOrient: Global Economy in the Asian Age*. Berkeley: University of California Press.

[179] Laurence Whitehead (2006) *Latin America: A New Interpretation*. New York and London: Palgrave. Chapter I. Latin America as a "Mausoleum of Modernities".

subliniind absența abordării căii latino-americane de modernitate, de înțelegere a caracteristicilor sale în cadrul societății moderne.[180] Astfel, s-au conturat noi paradigme de explicare a modernității cu accent pe analize despre dezvoltare și subdezvoltare, dependență și autonomie, centru, periferie și semiperiferie, subiecte neîntâlnite în sociologia europeană clasică. În acest fel, perspectiva sociologică postcolonială redefinește unitățile de analiză a modernității.[181] Este semnificativ faptul că Marx nu a elaborat un program economic pentru ţări subdezvoltate, care ar trece la comunism, pentru că economia de piaţă și sistemul politic democratic, vectori ai societății moderne ar ființa numai în societățile dezvoltate din arealul occidental. Marx, după cum bine se știe, afirmase despre comunism că va învinge numai în ţările cele mai dezvoltate din lume, anume în țările pe deplin modernizate. Opera lui Marx este forma teoretică ultimă a modernităţii (de unde pleacă și Weber și Sombart, și istoricii de la *Analles*, de pildă Fernand Braudel etc.).

Teoriei modernității europene – universalistă – i s-a replicat cu o teorie specifică pentru America Latină: teoria dependenței, dezvoltată de Fernando Henrique Cardoso, Enzo Faletto, André Gunder Frank, Aníbal Quijano și Theotonio Dos Santos.[182] Elementele definitorii ale acestei teorii sunt multiple: 1. dezvoltarea și subdezvoltarea sunt produse de relațiile centru-periferie ale sistemului capitalist mondial; 2. dihotomia modern-tradițional este abstractă, formală și anistorică; 3. penetrarea valorilor moderne străine, tehnicile de difuziune și aculturația, precum și ideile transmise de la

[180] Aldo Mascareño and Daniel Chernilo (2009) Obstacles and Perspectives of Latin American Sociology: Normative Universalism and Functional Differentiation, *Soziale Systeme.* 15(1), p.75.

[181] José H. Bortoluci and Robert S. Jansen (2013) Toward a Postcolonial Sociology: The View from Latin America, *Political Power and Social Theory*, 24, p. 206.

[182] Ramón Grosfoguel (2000) Developmentalism, Modernity, and Dependency Theory, *Nepantla: Views from South* 1:2, p. 359.

centru la periferie nu produc, în mod necesar, dezvoltare; 4. teoria dependenței consideră ca incorectă ipoteza despre echivalarea dezvoltării locale cu parcurgerea acelorași etape prin care au evoluat așa-numitele societăți avansate. Istoricește, experiența societăților metropolitane nu poate fi repetată. Subdezvoltarea este o experiență specifică unui proces istoric și structural, neîncadrat în modelul teoretic de modernizare cronologică și unilineară; 5. dependența este o abordare care încearcă să explice de ce țări din America Latină nu s-au dezvoltat în mod similar ca țările occidentale; 6. metodologia istoric structurală și nu metoda structural-funcționalistă conferă abordarea corectă a subdezvoltării Americii Latine. [183] Unele idei din teoria dependenței se întâlnesc cu formulări similare din exegeza asupra modernității în spațiul Asiei de Sud-Est, de pildă lipsa de susținere a tezei privind dezvoltarea modernă în orice loc din lume cu aceleași etape prin care au evoluat societățile europene.

Se afirmă că traiectoria modernității din America Latină a cunoscut mai multe etape dar trebuie spus că ea a fost limitată. José Maurício Domingues analizează trei faze ale modernității. Prima fază, liberală, dezvoltată în Europa și în America de Nord, a fost mult mai restrictivă în America Latină din cauza preeminenței puterii proprietarilor de pământ. A doua fază a fost organizată, prin corporatism, de către stat. A treia fază, cea actuală, este stadiul unei mai mari complexități și al pluralismului vieții sociale, și ea ar fi particulară pentru America Latină contemporană.[184]

Jorge Larraín discută despre șase etape ale evoluției modernității în America Latină: perioada colonială (1492 – 1810), modernitatea oligarhică (1810 – 1900), sfârșitul modernității oligarhice (1900

183 *Ibidem*, p. 360.

184 José Maurício Domingues (2009) Global modernization, 'coloniality', and a critical sociology for contemporary Latin America, *Theory, Culture & Society*, 26, 1, p. 126.

– 1945), expansiunea postbelică a modernității (1945 – 1970), etapa dictaturilor (1970 – 1990), etapa neoliberală (începând din 1990). În secolul al XIX-lea, modernitatea a fost mai mult politică și culturală decât economică. Modernizările s-au produs concomitent cu reconstituirea identității culturale în care valorile libertății, democrației, egalității rasiale, accesul la știință și la învățământ au avut un avans considerabil. În intervalul 1900-1945 a avut loc criza modernității oligarhice, întruchipată în sistemul oligarhic și aristocratic, orientată spre export agrar și către procese de industrializare incipientă. Perioada 1945-1970 cunoaște expansiunea industrială, caracterizată prin democrațiile consolidate, acțiunile importante de modernizare a bazei socio-economice și modelele extinse de consum, educație și urbanizare. În intervalul 1970-1990 s-au impus regimurile dictatoriale. Această fază se distinge printr-o încetinire a creșterii economice și scăderea profitului economic și financiar. După 1990 au loc sfârșitul dictaturilor și accelerarea modernizării economice și politice sub influența unei ideologii neoliberale deja consolidate.[185]

O altă direcție teoretică examinează traseul modernității în raport cu parcursul istoric al Americii Latine conturat de evenimente și fapte asociate cu dominația europeană. Modernitatea latino-americană, colonialismul, sistemul mondial și capitalismul au fost, simultan, aspecte constitutive ale aceleiași realități create prin cucerirea Americii de către Spania încât originarea modernității se localizează în acest spațiu, în nordul Europei și în Statele Unite ale Americii.[186] Prin urmare, Spania și Portugalia au pus fundamentele în formarea sistemului modern mondial în perioada de la sfârșitul

[185] Jorge Larraín, *Op. cit.*, pp. 7–8, 22–24.

[186] Enrique Dussel (2012) Transmodernity and Interculturality: An Interpretation from the Perspective of Philosophy of Liberation, *Transmodernity*, 1(3), p. 38.

secolului al XV-lea până la mijlocul secolului al XVII-lea, și, în consecință, America Latină a avut rolul central în dezvoltarea unui nou sistem de relații de putere coloniale.[187] În acest sens, primul moment al modernității timpurii ar aparține modernității iberice (de la 1492 până în 1630), inspirată de umaniștii Renașterii italiene. Spania a fost prima națiune modernă cu o modernitate preburgheză, umanistă și mercantilă, care a inițiat și realizat extinderea Europei. Al doilea moment de modernitate timpurie s-a dezvoltat în Provinciile Unite ale Țărilor de Jos, care au fost o provincie spaniolă până la începutul secolului al XVII-lea. Al treilea moment al modernității timpurii a fost englez și apoi, mai târziu, francez, și cele două țări au extins modelul anterior. Odată cu revoluția industrială și cu Iluminismul, modernitatea a ajuns la cea mai mare dezvoltare și, în același timp, colonialismul a fost consolidat prin expansiunea Europei de Nord, în primul rând în Asia și mai târziu în Africa.[188] Subliniind că eurocentrismul stă la baza modernității, prin care i s-a oferit Europei posibilitatea de a pretinde universalitate pentru sine, Walter D. Mignolo afirmă că „nu există nici o modernitate fără colonialitate", „deoarece colonialitatea este constitutivă modernității."[189] și așa cum s-a spus, „colonialitatea marchează ierarhiile în inima modernității."[190]

Am reținut caracteristici specifice modernității analizate de către Jorge Larraín ca o construcție combinată a modernității și a identității din America Latină[191] care, în realitate, sunt trăsături ale modernității

---

[187] Anibal Quijano (2000) Coloniality of power, eurocentrism, and Latin America, *Nepantla: Views from the South*, 1(3), pp. 533–579.

[188] Enrique Dussel, *Op.cit*,. p. 39.

[189] Walter D. Mignolo (2005) *The idea of Latin America*, Oxford: Blackwell Publishing, p. XIII.

[190] Robert Aman (2014) *Impossible Interculturality? Education and the Colonial Difference in a Multicultural World.* Linköping: Linköping University, p. 42.

[191] Jorge Larraín, *Op. cit.*, p. 191.

tendențiale: 1. clientelism, tradiționalism și societatea civilă slabă. Această trăsătură se referă la recrutarea funcționarilor publici, a profesorilor universitari și jurnaliștilor prin intermediul rețelelor clientelare sau personaliste de prieteni și susținători și arată lipsa unor canale normale de mobilitate socială și a competitivității ridicate în medii politice și culturale; 2 autoritarism, legalism și rasism mascat; 3. excluderea și solidaritatea, provocate în mare măsură de marginalitatea socială și economia informală cu care se confruntă majoritatea populației, în ciuda progreselor evidente de modernizare și a dinamismului capitalismului în zonă; 4. politic, se constată fragilitatea instituțiilor politice din țările din America Latină în cazul în care ordinea instituțională este permanent în pericol; 5. religia este o dimensiune esențială a identității latino-americane. [192]

Așadar, aceste cinci trăsături ale modernității din America Latină reflectă limpede realitatea unei modernități tendențiale, în fapt, limitele unei modernizări incomplete. America Latină are propria traiectorie de a fi în modernitate. Dar, pentru că a încercat adesea să copieze modele instituționale nord-americane sau europene, modernitatea Americii Latine nu este nici pur endogenă, nici impusă în întregime din afară, și de aceea este denumită modernitate subordonată sau periferică, dar nu o modernitate dizolvantă care să fi determinat disoluția instituțiilor tradiționale.

[192] *Ibidem*, pp. 191-207.

Capitolul IV
Modernitatea tendențială

IV.1. Tendențială și tendențialitate

Pentru că termenul de modernitate tendenţială suferă de o anumită ambiguitate din cauza atributului „tendenţială", se cuvine să lămurim acest termen. Întâi, este de reținut că termenul „tendențială" nu este inclus în *Dicționarul Explicativ al Limbii Române* (DEX). El este înglobat în *Dictionnaire Larousse Français* [193] și în *Oxford English Dictionary*.[194]

Precizez că „tendinţă" și „tendenţială" pot fi înțelese în sensul de orientare majoritară către o opţiune din mai multe posibile. Trebuie separată „tendinţă" de „tendenţială". Noțiunea „tendinţă" exprimă o direcție de dezvoltare dacă nu chiar inevitabilă, oricum fermă. Ideea de tendinţă semnifică faptul că un fenomen se manifestă, dar

---

[193] «Le Petit Larousse» (1995, p. 998) menționează, cu sensuri distincte, «tendanciel, -elle» (adj.) și «tendancieux, -euse» (adj., péjoratif). Primul – neutru ca atitudine a vorbitorului – înseamnă «ceea ce indica o tendință». (De exemplu, «baisse tendancielle du taux de profit».) Cel de-al doilea implică un «parti pris» al vorbitorului: trimite la ceea ce «marchează o intenție ascunsă, (…) de a impune o anumită opinie.»

[194] "Tendential: In grammar, tendential refers to action that has been attempted but remains incomplete-especially interrupted action. This situation is only of minor concern in English grammar, but it is important in Greek and other languages." http://web.cn.edu/kwheeler/lit_terms_T.html accesat la 1 mai 2015.

evoluția lui nu este dusă până la capăt. În funcție de context există tendinţă reală, falsă sau imaginată. Noțiunea „tendenţială" semnifică neîmplinirea, amânarea, zigzagarea tendinței. Se discută despre *determinismul tendenţial*, și din această perspectivă se afirmă: „... primordialitatea legităţilor tendenţiale în raport cu legile deterministe în lumea materială."[195] O lucrare românească examinează integrarea în Uniunea Europeană ca tendință.[196] Amintim de utilizarea conceptului de tendinţă în lucrări de sociologie în explicarea crizei sociale prin tendinţe seculare[197] sau prin evoluţia tendenţială.[198]

Un studiu despre experiența semicolonială analizează versiunea chineză a modernității opusă monolitului aparent al modernității occidentale: „Aceasta este, din punctul meu de vedere, o focalizare asupra semicolonialismului ca o experiență trăită social, a concilierii temporale care arată modernitatea întocmai ca o categorie tendențial universală a capitalismului și în capitalism, dar cu toate acestea, nu este reductibilă niciodată la pretențiile sau aspirațiile universaliste ale capitalismului."[199]

În studiile sale, Dumitru Sandu include termenul tendențial. De pildă, într-o lucrare, mai multe formulări se referă la tendențial: „Atât satele cât și gospodăriile localizate la câmpie sunt, tendenţial, mai sărace decât cele de la munte. În plus este de semnalat că satele de câmpie sunt tendenţial mai mari decât cele de munte/deal și,

---

195 Mihai Drăgănescu (1990) *Informaţia materiei,* București: Editura Academiei Române, p. 115.

196 Cristian Socol, Tudor Grosu (2003) *Economia României: bătălia pentru tendință – integrarea în Uniunea Europeană*, București: Editura Economică.

197 Immanuel Wallerstein (1974) *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century.* New York: Academic Press.

198 Lazăr Vlăsceanu (2007) *Sociologie și modernitate. Tranziții spre modernitatea reflexivă*, ed.cit.

199 Rebecca E. Karl (2009) Can a Post-1919 World History be Written?, *Sungkyun Journal of East Asian Studies*. vol.9, no.1., p. 3.

mai reduse ca număr pe unitate de suprafaţă."[200] Într-o altă lucrare, același autor afirmă: „Este de aşteptat, pe număr mare de cazuri, ca dezvoltarea socială să fie, tendenţial vorbind, minimă în localităţile rurale mici, de sub 2500 locuitori și maximă în orașele foarte mari, de peste 400 mii de locuitori." [201] Din analiza unui număr mare de comune, de diferite mărimi, se constată că în cele mici, cu sub 2.500 locuitori, majoritare („tendențial") sunt cele sărace, existând desigur și comune mici bogate, dar ca excepție. Tendențialul de aici nu este unul de tip țintă care se atinge greu sau niciodată, ci regularitatea majoră apărută după identificarea măsurii de reducere a accidentalului sau a diferenței, la esență. Sensul dat de Dumitru Sandu termenului tendențial – reducerea diversității la caracteristica esențială –, se intersectează, în anumite contexte istorice, cu termenul modernitatea tendențială. Tendențial, din exemplele date de Sandu, se referă la trend, la orientare generală. Eu vizez sensul *asimptotic* al termenului tendențial: tinde către ceva sau se apropie de un reper, dar niciodată nu-l atinge.

IV.2. Modernitatea tendențială, model explicativ al evoluției moderne

Modernitatea tendenţială este un rezultat al proceselor sociale obiective. Este tendențială fiindcă reprezintă o evoluție a procesului de modernizare, determinată de factori interni și externi și contexte sociale, care acționează, de obicei, într-un mod contradictoriu, iar intensitatea influențelor lor poate fi diferită de la o societate la alta. Ea se înfățișează ca un efect al realizării proiectului

---

[200] Dumitru Sandu (2001) Cum „ajungi" într-un sat sărac: drumul sociologic, *Sociologie Românească*, 1-4, p. 160, p. 165, p.169.

[201] Dumitru Sandu (2011) Social Disparities in the Regional Development and Policies of România, *International Review of Social Research*, Volume 1, Issue 1, February, p. 5.

conștient (ideologic) de dezvoltare modernă, și, prin urmare, termenul se referă la acțiunile și ideile de modernizare, acțiuni și idei care rămân parțiale și nefinalizate. În acest sens, modernitatea rămâne în mare parte o aspirație, un obiectiv de atins, dar nu pe deplin realizat.

Eu argumentez că modernitatea se afirmă ca tendențialitate a unui proces de modernizare care nu produce transformările profunde în societățile rezistente la schimbare fiindcă dezvoltarea modernă nu include transformarea lor de ansamblu, ci numai pe nivelurile politic, instituțional și juridic.[202] Viziunea dominantă asupra modernității este paradigma organicismului sociologic, care o concepe ca proces de trecere de la societatea premodernă la una modernă. Dacă nașterea modernității clasice, anume occidentale, este consecința schimbărilor radicale derivate din procesele de industrializare, raționalizare, constituirea statului național, diferențierea între sfera publică și sfera privată etc. atunci este limpede că modernitatea non-occidentală a avut o altă evoluție decât cea clasică. Indiscutabil, evoluţia modernă din societăţile non-occidentale a avut loc ca urmare a tendențialității universale a modernității occidentale, însă nu după un model unic de modernitate, ci în raport cu particularităţile lor istorice, evoluţia modernă.

---

[202] Conceptul de modernitate tendenţială l-am folosit în explicarea formelor fără fond. Formele fără fond sunt sistemele de legi si instituţii moderne preluate mecanic de elitele româneşti din societăţile occidentale în scopul accelerării procesului de modernizare a societăţii, fără a fi adaptate la particularităţile istorice, sociale şi culturale ale fondului intern. Din cauza acestui mimetism instituţional, aceste forme sau instituţii moderne nu-şi dovedesc funcţionalitatea în toate componentele societăţii. Cf. Constantin Schifirneţ (2007) *Formele fără fond, un brand românesc*. ed. cit., p. 205. Vezi și Constantin Schifirneţ (2002) Teoria formelor fără fond despre mentalităţi şi disfuncţionalităţi instituţionale, în *Mentalităţi și instituţii* (coordonator Adrian Paul Iliescu), Bucureşti: Editura Ars Docendi.

Modernitatea tendențială este înțeleasă ca o distanță între modernizarea clasică (occidentală) și modernizarea realizată ca urmare a diferenței de viteză dintre dimensiunea economică a modernității și dimensiunea ei culturală, politică și intelectuală. *Tendențială* reprezintă o evoluție a procesului de modernizare, o evoluție determinată de factori interni și externi care acționează, de obicei, într-un mod contradictoriu, iar intensitatea influențelor lor asupra dezvoltării unei societăți poate fi diferită. Temporal, evoluţia tendenţială nu este certă și univocă, ci una probabilistică. Fiind o stare tendențială a societății, modernitatea nu este o certitudine la toate nivelurile organismului social, pentru că este contradictorie și se manifestă inegal în diferite domenii. În timp ce teoria clasică a modernizării consideră modernitatea ca un proces inevitabil derivat din evoluția organică, predeterminată a societății, în opinia mea, modernitatea se prezintă ca o transformare tendențială, ca urmare a interacțiunilor dintre contextele interne și externe ale unei societăți.[203]

Societatea actuală cunoaște modernitatea tendenţială, un proces de modernitate neîncheiată dar există ca realitate tendenţială fiindcă proiectele de dezvoltare nu sunt înfăptuite în integralitatea dimensiunilor și principiilor proceselor de modernizare. În consecință, modernitatea este mai mult o speranţă și un ţel spre care se tinde continuu. Modernitatea tendenţială este un efect al unei modernizări în ariergardă și nu al uneia în avangardă. Teza despre modernitatea tendenţială presupune mai mult o separare între idei sau proiecte și acţiuni sau politici. În acest caz, ideile moderne au circulaţie în spaţiul public, dar fără ca acţiunile, aferente lor, să fie finalizate. Modernitatea tendenţială este efectul unei schimbări sociale provocate de factori și contexte interne și externe, asumată ca urmare a inexistenţei resurselor de modernizare în

[203] Vezi Constantin Schifirneţ (2009) Modernitatea tendențială, *Sociologie Românească*, volumul VII, Nr. 4, p. 85.

interior. Modernitatea produce schimbări numai în anumite straturi ale societăţii, prin instituţii, de către o minoritatea educată în spiritul modernităţii. [204]

Conceptul de modernitate tendenţială nu se referă la dimensiunea sa statistică, ci la faptul că modernitatea este inconsistentă și lentă. Ea este o formă asimptotică de modernizare, asumată ca urmare a insuficienţei sau a inexistenţei resurselor de schimbare în interior (resurse ideologice, resurse politice, resurse culturale, economice, administrative, financiare etc.), dar care niciodată nu ajunge la specificaţiile modernităţii, oricât de mult ar părea că se apropie de aceasta. Concret, modernitatea și modernizarea nu pot atinge, într-o manieră absolută, tipul ideal de modernitate. [205]

În societățile în care modernitatea are continuitate istoricește îndelungată aceasta se distinge printr-un trend previzibil al evoluției lor, pe când în societățile în curs de modernizare persistă incertitudinea cursului spre dezvoltarea modernă, lăsând loc rezistenței la modernizare și revenirii mereu la principii și norme ale premodernității.

---

[204] În același mod, am putea vorbi de o europenizare tendenţială în acele societăţi unde modernizarea nu a cuprins toate componentele ei. Modernitatea tendenţială explică direcţia către europenizare în contextul în care societatea românească a cunoscut și cunoaște încă o succesiune de tranziţii, nici una finalizată. Europenizarea este ea însăși o tranziţie însoţită de multe aspecte necunoscute, încât am putea vorbi de o europenizare tendenţială. Din punctul meu de vedere, în această perioadă de construcţie instituţională și constituţională europeană apar o serie de disfuncţionalităţi derivate din decalajul dintre raţionalismul abstract al instituţiilor europene și realităţile complexe din fiecare ţară membră a Uniunii Europene. Putem observa cum acest instituţionalism european încearcă să reglementeze raporturi juridice și politice pentru societăţi și state naţionale, dar nu plecând de la experienţa unui stat și a unei societăţii europene naturale, iar consecinţa ar fi deformarea sensurilor reale ale europenităţii și ale europenizării. Cf. Constantin Schifirneţ (2011) Europenizarea societăţii românești și modernitatea tendenţială, în *Europenizarea societăţii românești și mass-media*, București: comunicare.ro, p. 38.

[205] Constantin Schifirneţ (2009). Modernitatea tendenţială, ed.cit., pp. 84-85

În acest ultim caz, avem de a face cu aspecte nerepetitive ale seriei istorice a modernității, în sensul dat de A.D. Xenopol, și prin urmare o prognoză propriu-zisă nu este posibilă. Putem însă anticipa stările viitoare prin două modalități: fie avem temeiuri (sau chiar o teorie) care să ne permită să presupunem că, pe o dimensiune, lucrurile se vor schimba într-o direcție și încercăm să vedem care vor fi consecințele pe celelalte planuri, fie nu avem astfel de temeiuri și atunci, de regulă, se procedează la prelungirea tendințelor recente. Oricum, este limpede că acest tip de modernitate duce la rezultate concrete doar pe termen scurt atâta vreme cât nu se produc schimbări radicale în sistemul tradițional de organizare a vieții sociale. Modernitatea tendențială este tangențială fiindcă atinge superficial sau din întâmplare o societate, un grup sau comunitate fără a le modifica sau a le influența, în profunzime, toate comportamentele lor.

Modernitatea tendențială exprimă limitele și distorsiunile proceselor de dezvoltare dincolo de diferențele geopolitice, culturale și religioase dintre civilizații, dintre societăți. Modernitatea tendențială apare în spațiile unde, inițial, lipsește contextul de dezvoltare modernă. Modernitatea clasică, anume occidentală a fost produsă de către un context istoric și împrejurări generatoare de schimbare modernă. În țările în curs de modernizare, există o criză a contextului de afirmare a principiilor și normelor modernității. Fiecare societate a adoptat soluții și strategii de funcționare și supraviețuire în raport cu contextul său istoric și geopolitic. În spațiul non-occidental modernitatea a fost, predominant, un proces produs intenționat din exterior. Din această perspectivă, pentru a fi funcționale, principiile și normele modernității sunt adaptate pentru a corespunde cerințelor împrejurărilor locale referitoare la credințele, ideile și specificul cultural al colectivităților.

Modernitatea tendenţială există în orice societate cu decalaje mari între grupuri sociale, între regiuni. Deci această modernitate

este posibil să existe și în ţări dezvoltate economic. Însă ea este mult accentuată în spaţiul non-occidental. Prin urmare, Europa de Est și de Sud, Asia, America Latină și Africa nu sunt încă modernizate în aceeași măsură ca ţările vestice sau statele din nordul Europei. Aceasta nu înseamnă că ele ar fi lipsite de orice modernitate. În spaţiul non-occidental modernizarea decurge discontinuu și inconsistent.

Analiza modernității tendențiale se intersectează cu tezele despre modernitatea incompletă și modernitatea organizată, dar ea se definește, prin contrast, cu alte tipuri de modernitate, de pildă modernitatea reflexivă și modernitatea lichidă. Studiul modernității tendențiale are în vedere expresii concentrate ale descrierilor modernității: consecințele neintenționate ale modernității (*unintended consequences of modernity*), modernitate neintenționată (*unintended modernity*), proiect neterminat, modernitatea un proces incomplet (*modernity an incomplete process*), eșecul proiectului modernist, modernitate dizolvată (*dissolved modernity*), necontaminat de modernitate (*uncontaminated by modernity*), disoluția instituțiilor tradiționale, solvent social etc.

Modul cum s-a produs modernitatea tendențială rezultă din perpetuarea limitelor unei modernizări incomplete. S-a accentuat pe componenta materială, anume industrială a modernizării, deși, în plan cultural, modernizarea era în avans și susținea modernitatea. Ea este neterminată fiindcă nu a pornit de la baza societăţii – satul și ţărănimea. Modernitatea a pornit din mediul urban de la grupuri foarte restrânse care au putut profita de virtuţile modernizării. Modernitatea tendențială se întrevede ca o dimensiune a societății contemporane, inclusiv în țările modernizate de secole. Evoluția modernă și-a arătat limitele și dificultățile astfel încât un gânditor ca Habermas consideră modernitatea ca „un proiect incomplet” în cea mai mare parte a societăților actuale, și prin urmare,

ceea ce trebuie făcut este de a împlini tocmai proiectul incomplet și neterminat de modernitate.[206] Habermas a susținut că Occidentul modern, pentru a-și restabili identitatea, trebuie să critice tradiția sa înrădăcinată în proiectul Iluminismului care a creat această civilizație universală. În viziunea gânditorului german, proiectul de modernitate a reușit să se exprime doar în artă unde modernitatea este completă în toate componentele sale.[207] Din punctul meu de vedere, în acest caz, modernitatea se afirmă ca tendențialitate, inclusiv în țările dezvoltate. Modernitatea este tendențială din cauza modernizării incomplete. Habermas subliniază că această criză a modernităţii nu se află în modernitate, ci în eșecul de a dezvolta și instituţionaliza toate dimensiunile modernității într-un mod echilibrat. Așadar, excesele unor efecte ale modernității au făcut din ea un proiect neterminat.

Teza lui Habermas pare să se confirme în analize despre criza prin care trece Grecia, determinată de modernizarea ei incompletă. S-a subliniat caracterul incomplet sau deviant al proceselor de modernizare și de secularizare din Grecia, o țară capitalistă periferică în Uniunea Europeană ce are de recuperat decalajul față de statele europene puternice.[208] Și despre Portugalia se discută ca având o modernitate incompletă, remarcându-se că, sub regimul Salazar, a avut mai multe probleme, inclusiv, diferențele mari între populațiile urbane și rurale, rata scăzută de educație, și lipsa

[206] Jürgen Habermas (1985) Modernity: An Incomplete Project, în H. Foster (Ed.). *Postmodern Culture*. London: Pluto Press. Vezi și D'Antreves, M.P. & Benhabib, S. (eds.) (1997) *Habermas and the Unfinished Project of Modernity: Critical essays on the Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge: MIT, pp. 3–15.

[207] *Ibidem*.

[208] Anna Triandafyllidou, Ruby Gropas, and Hara Kouki (2013) Introduction: Is Greece a Modern European Country?, în *The Greek Crisis and European Modernity*, Edited by Anna Triandafyllidou, Ruby Gropas, Hara Kouki, London: Palgrave Macmillan, p. 1-2.

drepturilor femeilor.[209] În același sens se vorbește de europenizarea incompletă a Portugaliei.[210]

În altă perspectivă teoretică, evoluția modernă ar fi căpătat forma concretă a modernității liberale restricționate din cauza elaborării incomplete a proiectului modern. [211] Proiectul unei societăți liberale, centrată pe ideea autonomiei umane, a fost universală și fără limite în principiu, adică a fost un proiect cu adevărat utopic. Bazele unei astfel de societăți au fost incomplet elaborate. În realitate, s-a ajuns la societatea liberală restricționată, un argument în susținerea ideii că proiectul unei societăți moderne în forma în care acesta a fost propus, nu a fost realizabil.[212] Eu văd în modernitatea liberală limitată una din cauzele modernității tendențiale.

În exegeza consacrată modernității reflexive se subliniază similitudinile între abordarea autorilor occidentali și cea a autorilor postcoloniali „care au criticat modernitatea ca un fel de medicament brevetat de Occident care, în mod fals, promite să vindece toate bolile. Am învățat, de asemenea, de la cei care au criticat modernitatea din perspectiva drepturilor omului, din punct de vedere ecologic și din perspectiva «pluralizării modernităților», care a fost observată în Africa, Asia, America Latină și Europa de Est. […]. Modernitatea nu a dispărut, dar este din ce în ce mai problematică. În timp ce crizele, transformarea și schimbarea socială radicale au fost întotdeauna parte a modernității, trecerea la cea

---

209 Michael Baum and Miguel Glatzer (2012) Incomplete Modernity or Typically Modern? Portuguese National Identity în an Era of Rapid Transition, în *Portugal în the Twenty-First Century.Politics, Society, and Economics,* edited by Sebastian Royo, Lanham: Lexington Books, pp. 93-120.

210 Antonio Goucha Soares (2012) Portugal: An Incomplete Europeanization, în *Portugal în the Twenty-First Century.Politics, Society, and Economics,* ed.cit., pp. 121-144.

211 Peter Wagner (1994) *A Sociology of Modernity: Liberty and Discipline*, ed.cit., p. 37.

212 *Ibidem*, p. 37.

de a doua modernitate sau reflexivă nu schimbă numai structurile sociale, dar revoluționează tocmai coordonatele, categoriile și concepțiile despre schimbarea însăși." [213] Din acest text rezultă limpede tendențialitatea universală a modernității confirmată de diversitatea modernității în cadrul Europei. Cele două fenomene sunt totuși distincte: una este că modernitatea devine propriul ei obiect de investigație critică, din interior, și cu totul altceva este că modelul modernității este preluat dar niciodată completat (conceptul de modernitate tendențială). În primele faze ale evoluției sale, modernitatea occidentală este netendențială, dar ea devine tendențială ca model preluat în contexte diferite de cel originar.

Un alt argument că modernitatea nu a fost aceeași în întregul areal european are în vedere diversitatea derivată din mulţimea de state și din varietatea de limbi vorbite în teritoriile europene. De aceea se conturează multiple direcţii ale modernităţii în spaţiul european întruchipate în șase tipuri de modernitate: Europa de Nord-Vest, Europa Mediteraneană, Europa Centrală, Europa de Est, Europa de Sud-Est, Europa de Nord-Est.[214] Există o modernitate occidentală, o modernitate sud europeană, o modernitate scandinavă, o modernitate central europeană. Mai dificil este să vorbim de o modernitate estică din cauza inconsistenţei modernităţii în acest spaţiu. Ea este mai mult o tendinţă. Spaţiul estic, inclusiv Rusia a cunoscut un mozaic de modernităţi, nici una însă într-o formă dominantă. În alte studii se argumentează existenţa unor diferenţe de modernitate în interiorul Uniunii Europene. Tipul de dezvoltare modernă din ţările vestice și nordice nu se aplică aidoma

---

[213] Ulrich Beck, Wolfgang Bonss, Christoph Lau (2003) The Theory of Reflexive Modernization. Problematic, Hypotheses and Research Programme, ed.cit., p. 2.

[214] Gerard Delanty (2013) *Formations of European Modernity: A Historical and Political Sociology of Europe*, ed.cit.

în celelalte societăţi europene, care au cunoscut un alt trend istoric, și amintim aici Europa de Sud – Grecia, Spania și Portugalia.[215]

Așadar, există o diversitate a regiunilor istorice ale Europei, rezultată din căile diferite spre modernitate. Aderarea la Uniunea Europeană este însoţită obligatoriu de procesul de europenizare a întregului spaţiu al noii entităţi. Eu consider că ţările europene cunosc trei tipuri de modernitate: organică, tendenţială și europeană. Primul tip a avut loc în spaţiul occidental. Modernitatea tendenţială este caracteristică spaţiului sudic și estic al Europei. Modernitatea europeană se derulează astăzi în toate ţările membre ale Uniunii Europene.

Modernizarea și modernitatea sunt tendenţiale fiindcă toate societăţile dispun, în egală măsură, de un potenţial de schimbare determinat de constantele universale ale culturii, prezente în orice societate, fiecare reprezentând o tendinţă clară ca expresie a unui număr de funcţiuni esenţiale în orice societate. Trebuie spus că societăţile cu o masă critică orientată către schimbare vor avea mai multă modernitate decât societăţile lipsite de această masă critică. Egalizarea ritmului de dezvoltare modernă este tendenţială, dar nivelul de dezvoltare este determinat de condiţiile fiecărei societăţi, în realitate de capitalulul uman necesar dezvoltării. Modernitatea este tendinţa sau nevoia de a se desprinde de moștenirile istorice și de a se integra în contemporaneitate și de a atinge nivelul societăților dezvoltate.

Modernitatea tendențială există în toate acele societăți unde modernizarea s-a produs tendențial, și nu a creat cadrul instituțional, juridic și economic pentru asigurarea condițiilor sociale ale modernității în beneficiul tuturor categoriilor sociale. Elocvent, în acest

[215] Bo Stråth and Anna Triandafyllidou (Eds) (2003) *Representations of Europe and the Nation in Current and Prospective Member-States: Media, elites and civil so*ciety. The Collective State of the Art and Historical Reports. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

sens, pentru teza mea, rămâne exemplul globalizării, proces de interdependenţă a tuturor naţiunilor. Această interdependenţă scoate în relief prezenţa modernităţii peste tot, însă nu ca unicitate a unui model aplicat ca atare în orice loc, ci ca o diversitate de modernităţi.

În concluzie, tendinţa reprezintă o evoluţie a normelor și principiilor care orientează procesul de modernizare și de modernitate, iar tendenţialitatea exprimă atributul intrinsec, însușirea naturală a acestui proces de a urma (încorpora, atinge, respecta) un anume sistem de norme și principii definitorii pentru modernitatea unei societăţi de la un moment dat. Tendenţialitatea nu este o variabilă independentă întrucât ea înseamnă tendința spre o țintă. În consecință, caracterul tendenţial este propriu oricărui tip de modernitate. Altfel spus, este vorba de tendenţialitatea modernităţii.

IV.3. Trăsături ale modernității tendențiale

Modernitatea tendenţială este universală, fiind prezentă inclusiv în țări dezvoltate, a căror modernitate structurată și funcțională se asociază cu decalaje de dezvoltare și de nivel de trai între regiunile lor. Modernitatea tendenţială a societăţii contemporane este o caracteristică permanentă, comună și altor perioade, diferă doar conţinutul și densitatea materială, civilizatorie a acestora. Indiscutabil, nu există un model unic al modernităţii, poate în afara celui tendenţial, exprimat prin caracterul dinamic, cumulativ și regenerabil al unui proces de actualizare permanentă a normelor și principiilor care definesc statutul de modernitate al unei colectivităţi. O societate nu poate deveni pe deplin modernă dacă normele și principiile care definesc statutul de modernitate al unei colectivități se actualizează permanent, ceea ce înseamnă că ea va fi, inevitabil, tot timpul cu un pas în urma idealului de modernitate. Modernitatea tendențială exprimă faptul că societatea nu este încă

sau nu este pe deplin modernă, iar evoluția ei nu ar avea altă alternativă decât să devină deplin modernă. Conceptul de modernitate tendenţială acoperă o realitate dinamică aflată într-un continuum care cu greu se poate identifica de unde începe și unde se sfârșește. Am în vedere afirmarea tendențială a modernității și nu sensul ei ascuns.

Ideea determinismului tendențial poate fi un bun argument pentru renunțarea la paradigma organicistă din studiul societăților în tranziție către modernitate. Există o logică istoric tendențială a modernității. În acest context, modernitatea este înțeleasă ca un proces tendenţial de transformare socială, instituțională și economică a unei comunități. Tendința evoluției moderne ființează numai dacă există contextul propice pentru afirmarea ei. Este adevărat, această tendință poate ființa doar în anumite sectoare ale societății, de pildă în politică și cultură, deși în alte domenii, precum cel economic și social, ea este nefinalizată.

Modernitatea este predominant tendenţială atunci când, din cauza multor particularităţi, are puţine convergenţe cu modernitatea occidentală contemporană, cu precizarea necesară că nu toate convergenţele cu modernitatea occidentală sunt însemne ale modernităţii. Unele convergenţe pot intra în conflict cu principii și norme ale societăților non-occidentale, benefice și oportune pentru funcționalitatea lor, de pildă confucianismul în Asia de Est.

După cum am constatat deja, multe dintre societățile non-occidentale nu se confruntă doar cu un proces de trecere de la o modernitate la alta (industrială- postindustrială), ci au încă de parcurs trecerea de la premodern la modern în paralel cu trecerea de la industrial la postindustrial. Modernizarea produce sau ar trebui să producă dezintegrarea societăţilor tradiţionale, ceea ce s-a întâmplat în spaţiul occidental, dar nu cu aceeași radicalitate și profunzime în alte societăţi unde ea a fost preponderent un dizolvant al

vechilor rânduieli și în mică măsură un act de construcţie a modernităţii, astfel încât, așa cum s-a spus: „Modernizarea a devenit în esență un solvent social universal."[216] În același timp, ea poate semnifica „distrugerea creatoare, foarte importantă pentru înțelegerea modernității tocmai pentru că provine din dilemele practice cu care se confruntă punerea în aplicare a proiectului modernist."[217]

Procesele de modernizare interne s-au orientat, la începutul fiecărei etape de tranziţie, de la regimurile vechi la cele noi, către edificarea unui organism politico-juridic democratic și modern prin schimbarea profundă a vechilor instituţii, numai că acţiunile concrete de modernizare s-au realizat, din diferite cauze, prin adoptarea legilor și imitarea instituţiilor occidentale, în lipsa unui proiect de cunoaștere și evaluare critică a situaţiilor specifice din societate. Problema de fond este că demararea modernităţii în Occident nu a avut loc ca urmare a unui proiect politic, de tipul „vrem să ne modernizăm", ci evoluţiile economice, sociale, istorice și culturale au produs modernitate. În societăţile non-occidentale tipul de modernitate occidentală nu poate fi reprodus, și astfel proiectul politic de modernizare devine inevitabil.[218] Vom vedea în alte capitole cum statul și elitele inițiază proiecte de modernizare și decid asupra strategiilor de dezvoltare modernă.

Modernitatea tendențială nu este atât negarea modernității occidentale cât expresia unei lumi diferite ale cărei principii și context istoric oferă alternative de evoluție socială, iar problema fundamentală vizează gradul și nivelul de răspândire a modernităţii

---

[216] Marion J Levy Jr. (1992) Confucianism and Modernization, *Society*, vol. 29, 4, May-June, p. 16.

[217] David Harvey (1989) *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell, p. 16.

[218] Constantin Schifirneţ (2009) Europenizarea responsabilităţii sociale corporative într-o societate a modernităţii tendenţiale. *Revista Inovaţia Socială* 2 (July/Sept.), pp. 68–79 (http://www.inovatiasociala.ro/index.php/jurnal/article/view/42.).

într-o societate. Modernitatea a rămas neîmplinită, și realitățile sociale și economice întăresc această lipsă de împlinire deoarece ele au construit civilizaţia modernă într-un ritm mult mai accelerat decât l-au avut ţările occidentale. Nu mai era posibilă o dezvoltare care să se desfășoare de la sine, exclusiv organic, fără intervenţia statului sau a unor actori externi în această evoluţie, iar societatea a fost obligată să edifice, pe cale raţională, o modernitate proprie care să-i permită integrarea în rândul statelor moderne.

Modernitatea este doar o tendință și nu un proces cu finalitate clară în societățile în care dezvoltarea socială are loc prin saltul brusc dintr-o stare socială în alta și nu ca o continuitate în toate componentele unei societăți. Ideea este că și dacă o societate se opune modernității, aceasta va fi constrânsă să o accepte. Din cauza tendențialității, modernitatea nu apare ca un efect al transformărilor declanșate din interiorul societăților în curs de modernizare. Modernitatea tendențială exprimă starea unei societăți ale cărei transformări moderne se impun numai după ce acestea sunt produse în Europa Occidentală. Aceasta este explicația existenței decalajului dintre starea de drept și starea de fapt. Modernitatea tendențială transpare și din tendința societăților non-occidentale de a adopta, ca strategie de dezvoltare economică, modelul de industrializare din Occident. În acest caz s-a pornit de la premisa că o societate modernă trebuie, obligatoriu, să se industrializeze deoarece singura formă viabilă de societate în lumea modernă a fost societatea industrială și numai societățile industriale ar putea fi agenți activi în sistemul mondial.[219] Altfel spus, suveranitatea unei țări este consecința directă a industrializării. Japonia a demonstrat acest lucru mai bine decât orice altă națiune.

Modernitatea a avut ca scop organizarea sistemului instituţional

---

[219] Krishan Kumar, *Op. cit.*

politic și juridic, iar modernizarea a fost prioritar politică, realizată de grupuri politice a căror mentalitate și conduită erau moderne, dar fără fundamentul economic necesar. Prin urmare, modernizarea nu a produs transformări profunde în toate componentele vieţii sociale, și de aceea modernitatea se afirmă ca o *tendinţă*. Modernitatea tendenţială derivă din faptul că modernizarea socială nu a fost provocată de societatea civilă, așa cum s-a întâmplat în Occident unde revoluţia economică în cursul Evului Mediu european târziu a determinat apariţia societăţii civile[220], element cheie în susţinerea libertăţilor sociale și individuale.[221]

Tabelul 2: Diferențe între modernitatea occidentală și modernitatea tendențială

Modernitatea occidentală	Modernitatea tendențială
Procesele de modernizare se extind pe perioade lungi de timp	Procesele de modernizare se derulează pe perioade scurte de timp
Procesele de modernizare nu apar întotdeauna simultan	Procesele de modernizare apar întotdeauna simultan
Modernitatea este dominantă în toate structurile societății	Modernitate nu este dominantă în societate
Modernitatea finalizată	Modernitatea nefinalizată
Evoluție organică	Evoluție provocată prin proiecte de modernizare
Ritm continuu și durabil de dezvoltare	Ritm discontinuu și inconsistent de dezvoltare
Economie capitalistă	Economie de subzistență
Industrialism	Agrarianism
Urbanizare	Ruralizare
Distrugerea țărănimii	Ponderea ridicată a țărănimii
Stratificare socială funcțională	Stratificare socială tradițională
Clasă de mijloc puternică	Clasă de mijloc în minoritate

[220] Jürgen Habermas (2005) *Sfera publică și transformarea ei structurală*, traducere și notă biobibliografică de Janina Ianoși. București: Editura Comunicare. Ro.

[221] John Keane (ed.) (1988) *Civil Society and the State. New European Perspectives*. London: Verso.

Modernitatea occidentală	Modernitatea tendențială
Poziția dominantă a ocupațiilor manageriale și profesionale	Poziția dominantă a ocupațiilor tradiționale
Dispariția locurilor de muncă agricole	Predominanța locurilor de muncă agricole
Funcţionalitate instituțională	Norme informale în relația dintre instituții și cetățeni
Birocrație eficientă	Birocrație nefuncțională
Democratizarea societății	Tendințe către autoritarism
Societate civilă puternică	Societate civilă incipientă
Participarea politică completă	Participarea politică limitată
Persoane autonome responsabile pentru acțiunile lor	Dependența majorității populației de acțiunile și deciziile statului
Individualism, autonomia individului	Dependența individului de grup, colectivism

Tendențialitatea modernității apare din proiectarea și planificarea modernizării spre deosebire de prima modernitate occidentală ale cărei consecințe nu au fost planificate. In a doua modernitate, modernitatea planificată este prezentă chiar și pentru societățile occidentale, după cum rezultă din ideea, dezvoltată de Giddens, de încorporare reflexivă a cunoașterii în modernitate.

Caracteristice modernităţii tendenţiale sunt decalajele de dezvoltare între zonele istorice ale unei societăți, dar și în interiorul aceleiași zone, între urban și rural, între orașele mari și orașele mici. Referindu-mă la procesul de urbanizare, acesta este, în mare măsură, asemănător cu modernitatea tendenţială, dar oarecum invers, fiindcă prin efectele sale a produs același gen de înstrăinare și de destabilizare a *status quo*-ului rural *versus* urban. În orice caz, urbanizarea a fost un tip de modernizare tendenţială. Modernitatea tendenţială exprimă diferenţa și tensiunea dintre două modele de civilizaţie, una europeană, adică occidentală, predominant urbană, cea către care se aspiră, și cea rurală, care s-a sublimat vreme de milenii în inconștientul colectiv. Dacă

solidaritatea mecanică este mecanismul de funcţionare a societăţii tradiţionale, iar solidaritatea organică acționează în societatea modernă, în modernitatea tendenţială cele două tipuri de solidaritate convieţuiesc și au o relevanţă egală în mediul rural și în mediul urban.

IV.4. Rezistența la modernitate

Conceptul de rezistență permite devoalarea sensului ascuns al modernității tendențiale Supraviețuirea și rezistența la efectele instituționalizării normelor moderne distinge modernitatea tendențială de alte modernități. Lipsa de organicitate a modernității rezultă din rezistenţa majorității populației față de unele dintre efectele modernității/modernizării. Există o modernitate indigenă rezistentă la modernitatea globalizată. Nu se poate spune că forțe exterioare au constrâns popoare sau grupuri sociale să intre în modernitate, însă aceasta s-a făcut în condiții inegale care au determinat rezistență la acest tip de dezvoltare, în special din cauza consecințelor neintenționate ale proceselor moderne și a globalizării efectelor modernității.

Structurile politice, religioase și culturale premoderne pot avea o capacitate mult mai mare de a rezista tendințelor de dizolvant al modernității decât cele economice.[222] Normele și resursele instituționale tradiționale acționează neintenționat asupra acțiunilor individuale de rezistență la viața modernă. În consecință, impunerea din exterior sau din interior a unui standard universal de modernitate – cel occidental – va continua să nască rezistență

[222] Joseph Ruane (2003) Theorising the transition: *Longue durée* and current conjuncture in centre–periphery relations in Britain, France and Spain, în: J. Ruane, J. Todd and A. Mandeville (Eds), *Europe's Old States in the New World Order: The Politics of Transition in Britain, France and Spain.* Dublin: University College Dublin Press, p. 20.

din partea culturilor locale. Aceeași reacție se manifestă și față de globalizare prin cultivarea construcției identităților de rezistență împotriva dominației valorilor pieței și a culturii occidentale. De această nouă ordine – globalizarea – ca și de modernitate nu beneficiază cei mai mulți dintre cei săraci, și, în plus, îi privează de propriile lor valori: „și astfel ei se întorc la religia lor ca o sursă de sens și sentiment comunitar în opoziție cu noua ordine."[223] Singura modalitate de a adera la modernitate este prin propria cale, cea care a fost trasată de religia, istoria și civilizația proprii.

Față de alte tipuri de rezistență socială, rezistența la modernitate nu a căpătat caracterul unei mișcări sociale. Nu este o rezistență organizată. Rezistența la modernitate nu există atât în cadrul discursului public sau în cel academic cât ca atitudine și acțiune a grupurilor marginalizate față de modernizarea produsă de stat cu efecte directe asupra întregii societăți. Tradițiile și rezistența prin ritualuri sunt acceptate tacit de către individ și grupuri umane. Rezistența la modernitate este, în realitate, rezistența la schimbare.[224]

Rezistența la reglementarea în spirit modern a raporturilor dintre indivizi și instituțiile statului se traduce, în societățile în curs de modernizare, printr-o tensiune inevitabilă între reglementare și patternurile acestor societăți, potrivnice schimbărilor radicale. Majoritatea populației se situează în poziție subalternă în raport cu grupul minoritar beneficiar al modernității și opune rezistență tendințelor de schimbare susținute de acest grup fiindcă acestea nu sunt în folosul lor. Modernizarea de sus ființează ca un mijloc de a obține o poziție socială înaltă și de însușirea culturii apusene și consumarea de produse vestice.

---

[223] Manuel Castells (2010) *The Power of Identity*, ed.cit., p. XXI.

[224] Și față de europenizare, se exprimă un tip special de rezistență la schimbare. Vezi Amanda Bosovcki (2013) Bureaucratic Spleen: Europeanization and Resistance to Change in Romanian Public Administration, *Sociologie Românească*, Vol. XI, no. 4, p. 52.

Tendențialitatea modernității apare din proiectarea și planificarea modernizării spre deosebire de modernitatea clasică ale căror consecințe nu sunt planificate Modernitatea este vehiculul disponibil de a genera schimbarea socială în ordinea socială ineficientă în susținerea progresului social. Modernitatea a mizat totul pe rațiune și pe individ dincolo de tradiții și sacru, dar persistența acestora la ofensiva modernității a determinat revenirea la identitățile culturale și religioase ca expresie a rezistenței la impactul modernității.

Chestiunea este că extinderea modernității la nivel universal a avut și are consecința inegalității între societățile cu modernitate structurată și acelea cu o modernitate tendențială, iar în anumite contexte, această inegalitate se poate transforma în trend al dominației politice, economice și culturale de către statele cu modernitate structurată. Aceasta este o explicație a rezistenței sau a inacțiunii la modernizare și modernitate manifestată de către statele dominate.

IV.5. Lipsa dominantei modernității

Pornesc în analiza acestei dimensiuni a modernității tendențiale de la mecanismul prin care se susține sau se împiedică existența dominantei modernității într-o societate. Apreciez că putem vorbi de dominanta modernității afirmată în toate structurile societăților cu modernitate structurată. Spre deosebire de aceste societăți, în societățile cu modernitate tendenţială modernitatea există, dar fără a fi dominantă. Ceea ce determină eșecul în a coagula dominanta modernizării și a modernității este din cauză că procesul de modernizare s-a produs într-o societate agrară, lipsită de resursele financiare, deci de capital, și de resursele umane pentru o dezvoltare economică bazată pe competiție și profit.

Conceptul de dominanta modernității se aplică nu doar societăților în curs de modernizare, ci și modernității înseși. Din acest motiv aici se conturează o societate cu prea multe centre, fără un concept strategic de la care să plece și la care să se întoarcă toate proiectele modernizării și ale modernității. Așadar, conținutul conceptului de modernitate tendenţială este conferit de inexistența dominantei definite la nivel de proiect de modernizare, în afara sincronizării haotice cu unele valori generale ale Europei occidentale, pe care elitele interne le-au preluat *grosso-modo* fără să le adapteze la contextul intern prin exercițiul modernizării în jurul unei dominante clare. Așadar, în cazul modernității tendențiale dominanta modernității este o absență, pe când în societățile cu modernitate structurată este o prezență clară.

Teza despre lipsa dominantei în procesul de modernizare este aplicabilă în toate zonele unde a eșuat modernitatea, adică, modernizării îi lipsește caracteristica programului de dezvoltare – dominanta întregului proiect de modernizare asumat de către toate categoriile sociale. Modernitatea nu este dominantă în societate, ea este exteriorizată în practici care nu constituie experiențele trăite în comunitate. În țările cu modernitate structurată această dominantă rezultă din identitatea cu modernitatea. Din punctul meu de vedere, în țările cu modernitate tendențială modernitatea nu s-a produs în timp, ci a fost mai mult impusă prin acțiuni și reglementări fără o dominantă derivată din identitatea tuturor actorilor sociali cu principiile și valorile modernității.

Dezvoltarea modernă a unor țări s-a făcut prin o succesiune de proiecte de modernizare însă nici unul dintre ele nu a reușit să domine acest proces, ci mai degrabă interacțiunea între diferite proiecte a produs modele specifice ale modernității autohtone. [225]

---

[225] Gerard Van der Ree (2007) *Contesting Modernities: Projects of Modernisation in Chile, 1964–2006.* Amsterdam: Dutch University Press, p. 295.

În societățile cu modernitate tendențială poziția dominantă a modernității transpare numai în cazul elitelor sau al unei părţi din mediul urban. Amploarea acestei poziții este greu de stabilit atât timp cât nu se extinde la toate categoriile sociale. Este limpede că dominanta modernității nu se poate contura din adoptarea conceptelor moderne de legitimitate dezvoltate în gândirea occidentală (de exemplu, democrație, naționalism și performanță) sau din discursul narativ asupra modernității întemeiat pe credința într-un model unic de modernitate, cel occidental.

Ceea ce am spus, în altă parte despre modernizarea societăţii românești[226] se regăsește în modernitatea din alte spații. În evoluția acestor societăţi se manifestă tensiunea între toţi factorii dezvoltării: cel economic, fiind foarte slab, este totuși subminat și nesusţinut, iar cultura devine principala reflexie a unei dezvoltări social-economice, și ea este în anumite momente, chiar factor generator de modernitate, însă până la urmă, oricât de performantă ar fi, ea nu poate împinge mai departe dezvoltarea pentru că nu are o bază economică sustenabilă. Există așadar, o ţesătură în care aparent toţi factorii sunt egali – și cei principali și cei secundari, dar, în fapt, ea include un ghem de contradicţii și astfel se poate întâmpla ca factorii secundari să-i subordoneze pe cei principali din cauza ușurinţei de mișcare între ei. De aceea, dezvoltarea istorică nu a permis dominarea factorilor dezvoltării moderne complete. Exemplul vine să demonstreze că, de fapt, modernitatea întocmai ca în mediul ei originar – Occidentul – nu este posibilă din cauză că formele preluate nu dispun, în primul rând, de aceleași contexte și condiţii economice. Modernitatea tendențială apare ca un creuzet în care se amestecă practici premoderne (tradiționale), agricole, industriale și moderne fără o dominantă clară.

---

[226] Constantin Schifirneţ (2007) *Formele fără fond, un brand românesc.* ed. cit.

Capitolul V
Elitele, între retorica și realitatea modernității

Este deja un loc comun că modernizarea unei societăți nu este posibilă fără elitele modernizatoare. Este necesar să evidenţiez, succint, grupurile societăţii care au promovat și susţinut modernizarea și modernitatea.

Dezvoltarea unei societăţi nu poate fi efectul unei competiţii care obligă la o evoluţie neorganică,[227] ci ea este consecinţa unui proiect conturat din nevoile interne de modernizare. Modernitatea este relativizată în permanenţă la nevoile proprii, interne, specifice – și nu neapărat la exteriorul ori ideile promovate numai de anumite grupuri. Importantă este referinţa la norme, criterii și principii spre care o societate orientează dezvoltarea sa modernă. Modernitatea tendenţială este un efect direct al managementului social inadecvat fiindcă lipsesc competenţele manageriale pentru o modernitate orientată spre viitor.

Nu toate componentele unei societăți evoluează, în același ritm, spre modernitate.[228] Unele grupuri sociale acceptă cu ușurinţă

[227] Gheorghiță Geană (2000) Nichtorganische Entwicklung, Eigentumsform und die moralische Krise in Rumänien nach 1989. In: Gabanyi AU, Sterbling A (Eds) *Sozialstruktureller Wandel, soziale Probleme und soziale Sicherung in Südosteuropa*. Munich: Südosteuropa Gesellschaft, pp. 191–204.

[228] Georges Balandier (1985) *Le Détour: Pouvoir et modernité*. Paris: Fayard, p. 137.

schimbarea, altele, dimpotrivă, refuză schimbarea. Prin urmare, modernitatea marchează schimbări numai în anumite straturi ale societăţii, fiind susţinută și promovată de acele grupuri preocupate numai de condiţia lor socială și economică ale căror comportamente și atitudini nu sunt încadrate, întotdeauna, în normele și principiile modernităţii. Modernitatea tendențială cuprinde schimbări cauzate de efectele secundare ale influențelor modernității occidentale. Așa cum spunea și Eminescu, se preiau idei, concepţii și comportamente fără legitimitate reală în spațiul occidental[229] și, în consecință, cu efecte nesemnificative pentru societatea în curs de modernizare. În timp ce la nivelul discursului public al unor actori sociali s-a creat impresia că societatea a fost mai aproape de tipul ideal de modernitate occidentală, practicile cotidiene au arătat că societatea a fost departe de a se conforma cu acest cadru. Pe măsură însă ce procesele de modernizare se multiplică se constată cum modernitatea se distanţează de tipul ideal identificat în modernitatea occidentală. Modernitatea rămâne la suprafaţa societăţii ca tendinţă, și de ea beneficiază numai grupuri restrânse în timp ce marile grupuri sociale continuă să trăiască, să gândească și să acţioneze în spiritul normelor și valorilor tradiţionale.

Întrebarea este dacă toţi reprezentanţii elitelor au promovat modernizarea și modernitatea, nu doar prin modernizarea de sus în jos, ci și prin susținerea modernizării de jos în sus. În spațiul non-occidental oamenii sunt modelaţi de propria lor istorie și lume socială care continuă să perpetueze mentalităţi și conduite care nu sunt compatibile cu tipul de cultură al modernităţii occidentale. În Asia, în America Latină și în Africa modernitatea tendenţială exprimă destul de exact dualitatea gândirii și acţiunii indivizilor. Ea se produce ca schimbare de sus în jos, prin instituţii, de către

[229] M. Eminescu (1989) *Opere* Vol. XIII. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, p. 270.

minoritatea, educată în spiritul modernităţii, către o majoritate indiferentă sau ostilă schimbării întrucât conduita și valorile moderne nu sunt intrinseci modului de viaţă al fiecărui individ și grup social. Cu toate acestea, acţiuni de modernizare, de pildă, desfiinţarea iobăgiei și împroprietărirea ţăranilor au fost susţinute de majoritatea populaţiei. În aceste cazuri, majoritatea nu a fost nici ostilă și nici indiferentă la schimbare.

Modernitatea este tendenţială datorită aspiraţiei și mentalităţii grupurilor minoritare de atingere, cu orice mijloc, a standardelor universale ale modernităţii. Clasele diriguitoare au fost preocupate mai mult de recuperarea decalajului faţă de ţările moderne decât de gândirea și aplicarea unor direcţii de dezvoltare modernă ca o continuitate istorică a fondului intern. Și aceasta s-a întâmplat deoarece constrângerea modelului occidental era prea puternică prin tendențialitatea lui universală. Într-o societate a modernităţii tendenţiale, elitele tind spre o conformare mai puternică la deciziile stabilite în afara cadrului naţional. De altfel astăzi asistăm la organizarea spaţială a elitelor în structuri speciale. Elitele tehnocrate, financiare reclamă cerinţe spaţiale specifice în ce privește suportul material al intereselor și practicilor lor: „Pe scurt, elitele sunt cosmopolite, oamenii sunt ai locului. Spaţiul puterii și al bogăţiei se proiectează în întreaga lume în timp ce viaţa și experienţa maselor se înrădăcinează în locuri, într-o cultură, într-o istorie."[230] O parte dintre elite aparţine reţelelor cosmopolite, însă nu au suficientă forţă în a influenţa decisiv modernizarea. În societățile modernităţii tendenţiale, forţa tradițiilor și acţiunea structurilor nonformale sunt mai puternice decât presiunea venită din partea elitelor.[231]

---

[230] Manuel Castells (2010) *The Information Age: Economy, society and culture*, Vol. 1: *The Rise of the Network Society*. ed.cit, p. 446.

[231] Constantin Schifirneţ (2011) Europenizarea societăţii româneşti şi modernitatea tendenţială, în *Europenizarea societăţii româneşti şi mass-media*. Bucureşti: Comunicare.ro, p. 38.

Relaţiile interumane și sociale dintr-o comunitate funcţionează într-un context social și cultural bazat pe norme și obiceiuri proprii influenţate de reguli și legi europene.

Tendenţialitatea modernităţii decurge și din modul în care elitele naţionale susţin interesele cetăţenilor și din îndeplinirea așteptărilor lor faţă de transformările moderne. Ne referim la trei exemple: India, Italia și România.

Dipankar Gupta susţine că elitele au produs schimbarea modernă în India prin „revoluţia de sus", chiar mergând, de multe ori, împotriva curentului cererilor populare.[232] Aceste elite au fost dependente de puterea și prestigiul statului, care, la rândul său, a necesitat o bază economică în continuă creștere. Astfel, chiar de la începutul statalităţii indiene, clasele politice au răspuns la exigenţele de dezvoltare printr-un set de politici neoliberale. Deși din punct de vedere economic elitele modernizatoare sunt mai slabe decât elitele tradiţionale, acestea au fost suprareprezentate la toate nivelurile politice, promovând astfel interesele clasei de mijloc și de consolidare naţională.

În ceea ce privește Italia, este semnificativ cum au acţionat elitele ce aparţin culturii care a marcat paradigma schimbării moderne: Renașterea. În acest sens, în explicaţia privind susţinerea de către elite a unor modele de dezvoltare regionale din Italia este oportună diferenţa dintre modernizarea activă și modernizarea pasivă, manifestată din cauza rolului actorilor locali implicaţi în procesul de modernizare promovat de statul italian. [233] Modernizarea activă fiinţează atunci când elitele se angajează în modernizarea ţării prin aplicarea unei strategii coerente de dezvoltare și prin controlul

---

[232] Dipankar Gupta (2013) *Revolution from Above: India's Future and the Citizen Elite* New Delhi: Rainlight/Rupa.

[233] Emanuele Felice and Michelangelo Vasta (2015) Passive modernization? Social indicators and human development in Italy's regions (1871-2009), *European Review of Economic History*, 19 (1), pp. 44-66.

asupra instituțiilor cheie, în special al celor ale statului central, cu sprijinul ideologiei dominante și al mediului cultural. Modernizarea pasivă există acolo unde o societate, în lipsa unui bloc modernizator dominant care să pună în aplicare o strategie competitivă, se angajează în modernizarea adaptativă. În consecință, modernizarea pasivă este adesea incompletă, iar „modelul de dezvoltare standard" – construcția de căi ferate pentru a crea o piață națională, tarifele pentru a proteja industriile incipiente, băncile pentru a finanța noile întreprinderi, precum și educația pentru a accelera adoptarea și difuzarea tehnologiei – [234] este numai parțial pus în aplicare. În timp ce modernizarea activă a avut loc la nivel național și în regiunile nordice și centrale din Italia, modernizarea pasivă a fost dominantă în sudul Italiei. Studiind implicațiile modernizării pasive asupra dezvoltării umane, Felice și Vasta au constatat, în studiul citat, reducerea decalajului între sudul Italiei și celelalte zone ale Italiei doar în ceea ce privește creșterea longevității, datorită modernizării pasive, dar s-a dovedit a fi mai puțin eficace acest tip de modernizare în educație și în creșterea PIB-ului. Important de subliniat este faptul că modernizarea pasivă a edificat în sudul Italiei un sistem economic și social insuficient funcțional, comparabil mai slab, și, astfel, mai fragil la șocuri exogene. Modernizarea pasivă se impune în spațiul unde actorii sociali se limitează doar la acceptarea influențelor modernității și ale modernizării venite din exterior, idee ce susține argumentul meu că modernizarea pasivă este expresia tendențialității modernizării produsă de către stat, cum este, în acest caz, în sudul Italiei. Din cauza particularităţilor istorice, în sudul Italiei lipsesc organizaţiile civice, ceea ce explică ineficienţa instituţiilor politice[235] care sunt încă în faza modernităţii

[234] Robert Allen (2011) *Global Economic History: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

[235] Robet D Putnam (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.

tendenţiale întrucât multe elemente de modernitate nu se pot coagula ca structuri stabile în toate sectoarele sociale.

Așadar, în timp ce modernizarea pasivă apare ca ceva străin de societatea locală, fiind percepută ca atare, modernizarea activă se realizează prin proiecte de modernizare acceptate de către întreaga societate. Prin urmare, instituțiile politice și economice incluzive, în sensul conferit de Acemoglu și Robinson, sunt mai susceptibile de a fi asociate cu modernizarea activă, iar instituțiile extractive sunt tipice pentru modernizarea pasivă. În aceste ultime instituții, un grup mic de persoane acționează pentru a exploata restul populației, în timp ce în instituțiile inclusive mulți oameni sunt atrași în procesul de guvernare și, prin urmare, procesul de exploatare este atenuat sau absent.[236] Instituțiile inclusive cuprind instituții economice, statul de drept și respectarea drepturilor de proprietate, iar instituțiile extractive desemnează instituțiile în care statul de drept și respectarea drepturilor de proprietate sunt absente la majoritatea populației. Modernitatea tendențială este un efect al acțiunii instituțiilor extractive. Instituțiile politice și economice extractive funcționează în cazul în care elitele au interesul de a continua unele direcții de modernizare doar în scopul obținerii de beneficii pentru sine dar nu și pentru celelalte categorii sociale. Am putea spune că asemenea instituții acționează în interesul păturii superpuse, în sensul conferit de Eminescu.[237] Este limpede că „nu poţi dezvolta o societate modernă fără instituţii care să consacre modernitatea."[238]

---

[236] Daron Acemoglu, Simon Johnson and James A. Robinson (2001) The colonial origins of comparative development: An empirical investigation, *American Economic Review* 91 (5), pp. 1369–1401. Vezi și Daron Acemoglu and James A. Robinson (2012) *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. New York: Crown.

[237] M Eminescu (1985) *Opere* Vol. XIII. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, p. 53.

[238] Paul Dobrescu (2010) *Viclenia globalizării, asaltul asupra puterii americane,* ed.cit., p. 11.

În ceea ce privește România, una dintre problemele cruciale ale modernității ei a fost contradicția dintre orientările elitelor către idei și comportamente occidentale și structura socio-economică agrară care le-a susținut material și financiar. Elitele se prezintă ele însele ca europene, dar cea mai mare parte a populației exprimă cerințe locale. Este limpede protejarea de către elitele naţionale din societățile cu modernitate structurată a intereselor naţionale, spre deosebire de societățile cu modernitate tendențială în care elitele naţionale se vor identifica cu instituţiile europene, mai degrabă decât cu cele naţionale. Așa cum am afirmat în altă parte,[239] elitele, mai ales cele intelectuale și politice propun o viziune modernă despre evoluţia vieţii sociale și caută argumente în susţinerea unei modernităţi autohtone care ar trebui să fie similară cu cea din Occident, dar fără a ţine seama de dificultăţile reale ale unei societăţi în producerea de schimbări noi, diferite faţă de ordinea socială tradiţională. În realitate, în societatea românească sistemul de drept și cel simbolic modern s-au dezvoltat mai curând împotriva ordinii culturale tradiţionale, reușind să o altereze, dar nu și să o domine.[240] Modelul cultural tradiţional furnizează actorilor sociali repere axiologice mult mai puternice decât ordinea de drept și ideologia democratică modernă. Deși în discursul lor ştiinţific și cultural elitele românești aderă la modernitate, ele reușesc cu greu să dea soluţii pentru o dezvoltare modernă a întregii societăţi fiindcă practicile lor eludează caracterul universal și neutru al normelor instituţionale. Modernitatea tendențială se distinge prin ambiguitate și ambivalenţă între ordinea formală și ordinea socială de tip comunitar-tradiţional. Prin statusul lor, elitele se integrează într-o

---

[239] Constantin Schifirneț (2012) Tendential modernity, *Social Science Information* March 2012 vol. 51 no. 1, pp. 22-51.

[240] Elisabeta Stănciulescu (2002) *Despre tranziţie şi universitate,* Iaşi: Polirom, p. 72.

ordine formală care nu este clar definită și o fac, la modul declarativ, în strategii și în discursuri. Atunci când au propriile proiecte sau interese, ele par a se plasa mai curând în tipul de ordine socială, bazată prioritar pe relaţii de status sau de tip comunitar-tradiţional.[241]

Cadrul instituțional liberal bazat pe reguli formale nu a reușit să asigure un minim de stabilitate politică, de pildă, în multe din țările independente din America Latină. În timp, stabilitatea a apărut, dar numai prin intermediul unor mecanisme informale, personalizate care au discreditat instituțiile liberale oficiale.[242] Pentru a supravieţui într-o societate cu un nivel de trai scăzut, și cu resurse financiare reduse, elitele birocratice, dar și o parte a elitelor intelectuale ignoră normele legale de organizare a ordinii sociale.

Elitele își adaptează conduita socială la ordinea socială tradiţională, ceea ce duce la o ruptură cu strategiile politice și discursurile lor publice, care argumentează cu o altă logică, preluată din doctrine occidentale, diferită de logica ordinii sociale a societăţii locale. Programele de modernizare au avut în trecut, au și astăzi, ca reper, standarde preluate din Occident predominant pe calea livrescă, însă organizarea socială concretă poate diminua mult din aplicarea lor la contextul naţional. Standardele occidentale ale modernităţii pot impune constrângeri, inacceptabile în anumite contexte naţionale, și, astfel, legitimitatea lor este îndoielnică, fără a produce schimbări percepute de indivizi ca benefice pentru ei. De aceea modernitatea apare ca o tendinţă care nu atinge însă standardele clasice. Clivajul dintre elite și societate se explică prin actele de îndepărtare a elitelor de valorile modernităţii pentru sporirea propriilor beneficii din modernizare.

---

241 *Ibidem*.

242 Kurt Weyland (2009) Institutional Change in Latin America: External Models and their Unintended Consequences, *Journal of Politics in Latin America*, 1, 1, p. 46.

Retorica elitelor despre modernitate accentuează reformarea societăţii prin imitarea sau preluarea de instituții și legi din societăţi dezvoltate, în special occidentale, dar se ignoră contextele de apariţie, anume că acele legi și instituţii, luate ca model, nu au generat societatea democratică occidentală, ci ele însele au fost rezultatul evoluției moderne a acestei societăți. Schimbarea trebuie să se facă treptat deoarece „construirea unui cadru solid de instituții sociale, politice, și de stat este activitatea mai multor generații."[243], astfel încât modernitatea să fie generată de valori și practici sociale și politice fundamentale ale unei societăţii și să aibă o susținere din partea tuturor actorilor sociali pe cale de a deveni moderni[244].

Sistemul axiologic este încă dominat de tranziția de la valorile tradiționale la cele moderne, iar ambele tipuri de valori sunt modelate de nivelul scăzut al dezvoltării economice.[245] La acestea se adaugă confuzionismul axiologic cauzat de inconsistența structurilor moderne: „Analizele arată că valorile și normele care ţin de ordinea instituţional-simbolică sunt cele mai fragile: modelul cultural tradiţional și morala interacţională se dovedesc oportune în a le furniza actorilor sociali repere (constrângeri) mult mai puternice decât ordinea de drept și ideologia democratică modernă."[246] Nici un proiect de schimbare ideologico-politică nu are șanse de reușită atunci când practicile instituţionale curente intră în conflict cu valori ale modelului cultural-interacţional. Modernitatea devine dominantă și este susţinută de către toate categoriile sociale numai

[243] Michael Johnston (2005) *Syndromes of Corruption: Wealth, power, and democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 198.

[244] Alex Inkeles and David H. Smith (1974) *Becoming Modern: Individual Changes in Six Developing Countries.* Cambridge: Harvard University Press.

[245] Ronald Inglehart and Wayne E Baker (2000) Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values, *American Sociological Review*, 65, 1, p. 222.

[246] Elisabeta Stănciulescu (2002) *Despre tranziţie și universitate*. ed.cit., p. 164.

dacă practicile cotidiene din cadrul societății nu obligă actorii sociali să aleagă între valorile tradiţionale și valorile moderne.

Conduita și gândirea elitelor politice românești și ale celor din societățile cu modernitate tendențială exprimă ceea ce filosoful C. Rădulescu-Motru definește prin conceptul de politicianism drept „un gen de activitate politică – sau, mai bine zis, o practicare meșteșugită a drepturilor politice – prin care câțiva dintre cetăţenii unui stat, tind și uneori reușesc să transforme instituțiunile și serviciile publice, din mijloace pentru realizarea binelui public, cum ele ar trebui să fie, în mijloace pentru realizarea intereselor personale. [...] ceea ce este caracteristic în practica politicianismului este că transformarea amintită mai sus se operează cu însăși consimțământul acelora cărora ea este menită să le aducă o pagubă."[247]

În fapt, elitele politice și administrative românești nu dispun de capacitatea de a produce și susţine o dezvoltare socială competitivă. De aceea, orice schimbare fără un fundament puternic poate să fie doar un experiment cu efecte asupra societăţii ce nu pot fi intuite sau anticipate. Deși s-a creat un cadru instituţional politic și juridic, bazat în bună parte pe legislaţie și norme europene, trebuie spus că fundamentele de dezvoltare capitalistă și democratică sunt precare în societatea românească de astăzi. Organizarea societăţii pe principiile pieţei libere și a statului de drept nu a adus de la sine o organizare socială de tip modern, cu o guvernare transparentă și imparţială, o administraţie publică impersonală și orientată spre binele comun, o societate civilă consistentă, un spaţiu public dominat de un dialog direct între principalii actori sociali. A rezultat un sistem social care nu este comunism, dar nici capitalism cu economie de piaţă nu este fiindcă a avut loc doar o înlocuire a monopolurilor de stat din perioada comunistă cu cele private,

[247] C. Rădulescu-Motru (1904) *Cultura română și politicianismul.* București: Editura Librariei Leon Alcalay, p. 3.

care nu sunt diferite de primele în planul raporturilor economice și sociale.[248]

Modelele politice și occidentale se difuzează și se mondializează pentru că sunt preluate și instrumentate de elitele importatoare care guvernează societăţile endogene. Bertrand Badie vorbește despre o „modernizare conservatoare". Întregul proces este alcătuit din practici și simboluri politice venite din Occident. Probabil, elitele occidentale au realizat că a sosit timpul ca ele însele să intervină în actul de asigurare a bunei funcţionări a valorilor occidentale, oriunde funcţionează acestea. Chestiunea este dacă aceste elite apără valorile în sine sau pe purtătorii lor endogeni ca reprezentanți ai intereselor altor state. Intelectualul se vrea exponentul culturii naţionale, dar el se erijează într-un importator al unui sistem de gândire și acţiune din Occident.[249] Trebuie să facem diferenţa între voinţa și capacitatea elitelor de schimbare.[250] Ele se implică în dezvoltarea societăţii în măsura în care există constrângeri externe importante.

Prezența elitelor în actele de modernizare ține de condiția lor socială și economică conferită de cadrul istoric și național. Dacă în țările occidentale, națiunea își întemeiază existența pe statul de drept și acțiunea societății asupra statului, în regiunile din Estul Europei și din alte zone, cultura indigenă, în special limba și obiceiurile, este considerată esențială pentru a descrie națiunea. Aceasta explică rolul important jucat de lexicografi, filologi și folcloriști în

---

[248] Constantin Schifirneţ (2013) *Românii, cum au fost şi cum sunt*. București: Tritonic, p. 83-84.

[249] Bertrand Badie (1992) *L'Etat importè. L'occidentalisation de l'ordre politique*. Paris: Fayard, pp. 158-167. Vezi și Constantin Schifirneţ (2007) *Formele fără fond, un brand românesc*, ed.cit., p. 232.

[250] Geoffrey Pridham (2007) Political Elites, Domestic Politics and Democratic Convergence with the European Union: The Case of Romania during Accession, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Volume 23, Issue 4, December, pp. 525 – 547.

afirmarea ideii naționale.[251] În anumite condiții, intelectualii au preluat roluri și poziții ale clasei de mijloc și au susținut procesul de modernizare.

Elitele românești au acționat ca statul să fie factorul fundamental de construire a națiunii și au urmărit, înainte de toate, asigurarea independenţei politice, întărind statul și cu instituţii moderne în lipsa unui nivel economic și a unor actori economici autohtoni puternici. Din cauza succesiunii rapide de tranziții, ele au fost nevoite, permanent, să creeze alternative la vechile ideologii și regimuri politice. În loc să construiască preluând direcții viabile din epocile precedente, ele au criticat și au demolat tot ce a fost înaintea lor, cheltuind multă energie în acest sens.

În regimurile tranzitorii, elitele intelectuale transmit în spațiul public un discurs sofisticat despre libertate, democrație, justiție etc., dar ele trebuie să trăiască în contexte sociale și economice care acceptă cu greu aceste valori. Deși elitele dispun de un nivel înalt de competențe, performanțele lor intelectuale și sociale nu au însă un prea mare efect asupra societății. Poate acesta este motivul discrepanței între orientările civice ale elitei și indiferența majorității față de problemele civice. Majoritatea populației continuă să trăiască după alte standarde decât acele norme moderne și promoderne ale elitelor afirmate de multe ori doar declarativ, fiindcă în practică înseși elitele acționează după principii nonmoderne. O bună parte din români au revenit, astăzi, la moduri de viață antebelice și au ajuns la un nivel de viață mai scăzut decât cel din perioada comunistă. Modernizarea economică și instituțională, vizibilă în conduita și mentalitatea unor reprezentanți ai elitelor, nu s-a repercutat profund în structurile societății, predominant rurale, rămase în continuare sub semnul sărăciei, al sistemului de relații de

251 Anthony D. Smith (1991) *National Identity*. London: Penguin Books.

status, al conduitei de supraviețuire și nu al performanței, riscului și competiției capitaliste.

Lipsa de comunicare și solidaritate reală între toate segmentele societății, între elite și populație este o dovadă a modernității tendențiale. Sistemul axiologic este încă dominat de tranziția de la valorile tradiționale la cele moderne. Deși a fost stabilit un cadru instituțional politic și juridic, bazat în principal pe legislația și normele europene, trebuie să spun că bazele dezvoltării capitaliste și democratice sunt încă precare în societatea românească de azi. Clasa politică și elitele intelectuale au un discurs orientat spre modernitate, dar nu reușesc să creeze un proiect consistent de dezvoltare și de modernizare.

Capitolul VI
Spațiul de dezvoltare modernă

În continuare, încerc să argumentez importanța spațiului de dezvoltare în afirmarea și susținerea principiilor și normelor modernității pentru a sublinia ideea că modernitatea tendențială ființează într-un anumit cadru social și istoric.

Întrebarea este: există un spaţiu generator de modernitate? Răspunsul este afirmativ. Fără îndoială, spaţiul occidental se distinge prin generare și susținere de modernitate. Pentru că în acest spaţiu s-a manifestat permanent o atitudine favorabilă schimbării sociale. Elita occidentală a acționat conform unei raţionalităţi sociale însușite și trăite în propriul spaţiu de dezvoltare.

O scurtă prezentare a evoluției spațiului occidental subliniază organicitatea modernității sale. Anul 1500 este începutul erei moderne în Europa și în întreaga lume. Datorită marilor descoperiri geografice Europa de Vest a declanșat schimbarea radicală a relaţiilor mondiale. Până în 1700 s-au păstrat vechile frontiere de uscat ale civilizaţiilor asiatice, iar Imperiul Otoman și-a afirmat forţa de expansiune până la sfârșitul secolului al XVII-lea. Doar în America Centrală și în America de Sud-Vest europenii au reușit să-și stabilească dominația.[252] Între 1700-1850, Europa devine putere

[252] William H. McNeill (2000) *Ascensiunea Occidentului: o istorie a comunităţii umane şi un eseu retrospectiv*, traducere Diana Stanciu, Bucureşti: Editura Arc, p. 554

mondială. După 1850 această dominaţie occidentală politică și culturală este susţinută de dezvoltarea rapidă a industriei mecanice. Încercările de a imita și a apropia știinţa, tehnologia și civilizaţia occidentală „au fost enorm accelerate pretutindeni în lume. Astfel, detronarea Europei Occidentale, după scurta ei dominaţie asupra întregii lumi, a coincis cu (și a fost cauzată de) o occidentalizare rapidă, fără precedent, a tuturor popoarelor lumii."[253] Expansiunea geografică, instituţionalizarea inovaţiilor sub forma laboratoarelor de cercetare industrială, înființarea universităţilor, ritmul accelerat de transformare tehnică și socială, organizarea cât mai eficientă, toate acestea conferă unicitate civilizaţiei occidentale.[254] Comerţul interregional s-a intensificat în secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Transportul pe uscat din nordul Italiei până în antrepozitele din sudul Germaniei nu constituia un obstacol.[255] Cultura occidentală a cunoscut o evoluţie în toate secvenţele ei. Religia a cunoscut tensiuni, chiar convulsii, semn al libertăţii de opinie, și așa au apărut Reforma și Contrareforma, ca alternative la Biserica Catolică de la Roma.[256] Alte religii nu au fost traversate de tensiuni sau rupturi cum a fost, de pildă, reforma lui Martin Luther.

Dar, evoluția societății occidentale s-a remarcat nu doar prin obținerea unor mari performanțe economice, științifice și culturale, ci și prin extinderea fără precedent a spațiului său de influență. Cum bine s-a spus: „Expansiunea civilizației europene după 1648 a continuat prin ocuparea de noi teritorii, dar și prin adoptarea stilurilor europene de viață în regiunile periferice, aflate deja în sfera de influență a Europei."[257] Civilizația occidentală se înfățișa ca tipul de civilizație care dă soluții la probleme stringente ale omului și ale

---

[253] *Ibidem*, p. 555.
[254] *Ibidem*.
[255] *Ibidem*, p. 572.
[256] *Ibidem*, p. 577.
[257] *Ibidem*, p. 651.

societății, și, astfel, apărea ca o civilizație confortabilă. Datorită prestigiului și extinderii modelului occidental în toată lumea, ideile de aici au fost preluate de grupuri sociale sau culturale în încercarea de soluţionare a problemelor cu care se confruntau societăţile din afara zonei occidentale. Spațiul occidental a fost unul orientat spre universalitate, spațiul non-occidental a fost dominat de localismul impus de imperiile care își disputau dominația asupra sa.

Progresul rapid al științelor naturale în Europa s-a datorat testării teoriilor prin măsurări atente, observaţie și experiment, proceduri care implicau lipsă de respect faţă de autoritatea învăţăturii moștenite. Metoda experimentală a ajuns la demnitatea de dogmă[258]. Matematica devenea regina tuturor științelor, loc ocupat cândva de logica aristotelică.[259] Evoluţia tehnologiei a jucat un rol esenţial în remodelarea societăţii. Prin crearea științelor exacte și a literaturii laice, a artei baroce și a filosofiei raţionaliste, Occidentul a făcut saltul spre laicizare. Intelectual, Occidentul cunoștea o efervescenţă de idei, regăsită în multitudinea de concepţii. Disputele erau o metodă de progres în cunoaștere. Asupra aceluiași subiect existau mai multe viziuni, deci un pluralism al ideilor, singura sursă reală a progresului. De fapt, se afirma un pluralism al societăţii și al gândirii. Se impun idei noi despre libertate, drepturile omului, demnitatea individului și suveranitatea poporului.

În acel spaţiu exista o comunicare între culturi, nu exista nici un obstacol, marii gânditori polemizau între ei, iar știința și cultura erau instituţionalizate peste tot. În spaţiul occidental era o adevărată competiţie pentru progres. De altfel, trebuie spus că progresul s-a accelerat din momentul instituţionalizării și al diversificării instituţionale.[260]

[258] *Ibidem*, p. 581.
[259] *Ibidem*, p. 580.
[260] *Ibidem*.

Expansivă şi agresivă, civilizaţia occidentală se impunea dincolo de procesele de rezistenţă locale. Întrucât propunea valori şi norme ce iradiau în orice zonă, civilizaţia modernă devenea atractivă şi, prin urmare, ea era adoptată şi adaptată în contexte sociale, istorice şi spirituale deosebite de cele ce au generat-o. Deoarece răspundea unor trebuinţe reale de emancipare umană şi de schimbare, cu precădere în plan economic şi material, civilizaţia modernă a apărut ca un obiectiv pentru orice comunitate orientată pe calea transformărilor sociale. La aceasta adăugăm importanţa civilizaţiei moderne în afirmarea şi susţinerea tendinţelor de constituire a grupurilor etnice şi naţionale în state naţionale suverane.[261] Evoluţia modernă a avut loc în mod diferit faţă de modernitatea occidentală, unde dezvoltarea economică de tip capitalist a impus burghezia ca forţă socială dominantă în societate, clasă socială care a edificat un cadru instituţional concordant cu valorile ei.

Deși în societățile non-occidentale procesele de modernizare s-au desfășurat în mod diferit față de cele din lumea occidentală[262] ele au traversat modificări socio-structurale și instituționale caracteristice unei forme sociale moderne, însă stilul de viață al majorității populației este conturat de ansamblul de trăsături instituționale și culturale specifice unui popor de propria lui istorie și lume socială care continuă să perpetueze mentalităţi și conduite care nu sunt compatibile cu tipul de cultură al modernităţii. Deși ar putea avea caracteristici ale prosperităţii de tip occidental, cum ar fi educaţia sau asistenţa medicală gratuite acest tip de societate are dificultăți în a asigura prosperitatea tuturor prin performanţa economică. Așadar, în discuție este incapacitatea societăţii

---

[261] Constantin Schifirneț (2001) *Geneza modernă a ideii naționale: psihologie etnică și identitate românească*. București: Editura Albatros, p. 56.

[262] S.N. Eisenstadt (2000) Multiple Modernities, *Daedalus*, 129, 1, pp. 1 – 29.

transformate prin reforme politice, economice și sociale de a asigura prosperitatea populaţiei din societate. [263]

Faţă de modernitatea occidentală cu orientare către dezvoltare, emancipare, progres economic și social, modernitatea în spaţiul non-occidental a fost adoptată ca o cale de a conserva identitatea culturală, naţională și religioasă în raport cu presiunea venită din exterior. În cazul acestei modernităţi, accentul a fost pus pe formele moderne necesare în a susţine fondul intern.

În spațiul occidental exista o concurență liberă între actorii sociali, între componentele societății pe când în spațiul estic nu era posibilă o mișcare liberă a societății. Dezvoltarea, în special cea economică, se derulează într-un spațiu complex. Dezvoltarea nu este rezultanta modernizării, ci modernizarea este un efect al dezvoltării sociale și economice. De ce nici o țară din Estul Europei nu a cunoscut o modernitate similară celei din Occident? Pentru că strategic s-a pus accent pe creșterea ritmului de dezvoltare economică, dar s-a dovedit că menținerea sau anularea decalajelor nu constituie principala ipostază a înnoirii unei societăți.

Non-occidentalii au cunoscut de-a lungul modernității dependența de mai multe spații de dezvoltare, în special de cele europene, iar spaţiul lor a fost supus la modernizarea forţată prin trecerea bruscă de la modelul comunitar la modelul contractualist. Zona non-occidentală nu a dezvoltat un spaţiu public și ideea de „bun public".[264] Societăţile savante, universităţile, chiar asocieri profesionale au pornit din iniţiativa statului, în loc să apară din cadrul relaţiilor organice, așa cum s-a produs în Occident.

Spre deosebire de societăţile cu modernitatea bine structurată datorită fundamentului economic solid, productiv și eficient,

---

263 Vladimir Pasti (2006) *Noul capitalism românesc*. Iași: Polirom, p. 82.

264 Alexandru Duţu (1999) *Ideea de Europa și evoluția conștiinței europene*. București: Editura All, p. 138.

societatea cu modernitate tendenţială pare că nu e niciodată așezată, modernizările ei sunt mai totdeauna doar tendinţe, deoarece aici – spre deosebire de alte spaţii de cultură și civilizaţie – durata unora dintre tendinţe este mult mai lungă. Inexistenţa unor mari puteri economice, de pildă în zona est-europeană, apte să pună în valoare acest fond spiritual, a determinat o evoluție în faze, ritmată de ghemul de contradicții în care trăia această parte Europei, ca de altfel și în alte spații non-occidentale.

Un argument al spațiului de dezvoltare este conferit de modernitatea Danemarcei datorată poziției de țară situată în proximitatea relativă față de piaţa britanică, stimulativă în evoluția ei către o modernitate structurată.[265] Marea Britanie era prima putere industrială a lumii, iar procesul de industrializare atrăgea forţă de muncă din sectorul agricol spre cel industrial. [266] Foarte important a fost faptul că Danemarca a avut capacitatea să profite de redresarea conjuncturii externe și să răspundă cererii printr-o producţie sporită ceea ce a dus la o dezvoltare modernă a țării, similară celei din spațiul occidental.

Argumentele mele privind importanța spațiului occidental de dezvoltare continuă a principiilor și normelor modernității sunt departe de a idealiza modernitatea occidentală. Aceste aserțiuni despre spațiul de dezvoltare capătă o dimensiune aparte pentru modernitatea tendențială prin numeroasele disfuncționalități în relația individului cu instituțiile modernității. Chiar și în Occident este din ce în ce mai puțin posibil, pentru indivizi sau grupuri de oameni, să aibă acces la instituțiile moderne,[267] iar inegalitatea bogăției în cele mai importante economii occidentale este

[265] Bogdan Murgescu (2010) *România si Europa: Acumularea decalajelor economice (1500–2010),* Iaşi: Polirom, p. 200.

[266] *Ibidem,* p. 150-151.

[267] Peter Wagner (1994) *A Sociology of Modernity: Liberty and Discipline* , ed.cit., p. XIII.

evidentă deoarece capitalul este distribuit mult mai inegal decât venitul.[268] Reamintesc că Giddens discută despre partea întunecată a modernității. Teza despre partea întunecată a modernității este dezvoltată în lucrări speciale.[269] De pildă, Jeffrey C. Alexander abordează caracterul duplicitar al modernității: pe de o parte, ideea de modernitate întruchipează speranțe de progres și raționalitate, iar pe de altă parte, ea aduce suferință și distrugere. Contradicțiile modernității sunt parte integrantă a condiției moderne remarcându-se periculozitatea iluziei de a crede că modernitatea poate elimina tot răul dintr-o societate. Din acest spațiu s-au declanșat cele două războaie mondiale cu multiplele consecințe bine cunoscute.

Am prezentat, pe scurt, evoluția istorică a spațiului occidental pentru a sublinia organicitatea modernității sale. În concluzie, tipul de modernitate dintr-o societate are funcționalitate și impact în raport cu spațiul de dezvoltare căreia îi aparține. Modernitatea poate să pornească de la experiența directă a țărilor occidentale însă acest model este doar tendențial. Calea de modernizare a unei țări depinde în mare măsură de contextul său geopolitic. De aceea, eu vorbesc de o modernitate de supraviețuire. Modernitatea tendențială decurge și din mecanismele prin care dimensiunea socială a modernităţii a fost realizată concret în toate societățile modernizate prin respectarea drepturilor civile și accesul tuturor cetăţenilor la beneficiile modernității.

e

268 Thomas Piketty (2013) *Le capital au XXI siècle*. Paris: Editions du Seuil.

269 Jeffrey C. Alexander (2013) *The Dark Side of Modernity.* Cambridge: Polity Press; Walter D. Mignolo (2011) *The Darker Side of Western Modernity: Global Futures, Decolonial Options*. Durham and London: Duke University Press.

Capitolul VII
Modernizarea ruralului

Nu mi-am propus, în acest studiu, o analiză a situației țărănimii în societatea modernă. Încerc o explicație asupra relației dintre dezvoltarea modernă și țărănime pentru a evidenția modernitatea tendențială cauzată de subdezvoltarea generată de efectele modernizării asupra țărănimii și mediului rural.

Este deja bine stabilit că modernizarea și modernitatea au acționat ca dizolvant în spațiul rural și agrar. Modernitatea occidentală a avut, printre alte consecințe, distrugerea clasei țărănești, locul ei fiind luat de fermierii agricoli, grup social exponent al agriculturii capitaliste industrializate: „Schimbarea cea mai dramatică în a doua jumătate a acestui secol, și cea care ne rupe pentru totdeauna de lumea trecutului, este moartea țărănimii […] care a constituit cea mai mare parte a rasei umane de-a lungul istoriei înregistrate".[270] Așadar, țăranii ar fi fost exponenții trecutului, fără vreo relevanță pentru actualitate, anume pentru modernitate, idee propovăduită și în societățile, inclusiv România, în care țăranii alcătuiesc clasa socială dominantă. S-a remarcat, pe bună dreptate, că exegeza asupra modernității capitaliste a considerat țărănimea ca un anacronism istoric sau ca o clasă îndepărtată de dezvolta-

[270] Eric Hobsbawm (1994) *Age of Extremes*: *The Short Twentieth Century, 1914–1991*. London: Michael Joseph, p. 288–289.

rea modernă. Încă de la începutul secolului al XX-lea, Constantin Stere a remarcat că această teză era întărită de teoria economică neoclasică și marxismul ortodox care susțineau că țărănimea nu ar avea virtuțile de clasă revoluționară. Marxismul vorbește despre țărănime ca despre o clasă reacționară, iar social-democrația a ignorat chestiunea agrară. [271]

În Europa de Vest, industrializarea a transformat radical sectorul agricol, iar țăranul a devenit muncitor industrial. De exemplu, în Marea Britanie, industria de prelucrare a lânii a dus la modernizarea activităților din sectorul agricol și, în același timp, cu excepția micilor producători, țăranii au fost nevoiți să lucreze în industrie. Spre deosebire de Anglia, Danemarca și Noua Zeelandă sunt două exemple de țări care au dezvoltat o economie rurală industrializată în mare măsură, prin comercializarea și mecanizarea agriculturii. Mecanizarea a adus o creștere a productivității care face de prisos o mare parte a forței de muncă din mediul rural. Proporția forței de muncă ocupate în agricultură scade în mod constant cu industrializarea. [272]

Rămânând în spațiul occidental, este interesant că agenții sociali din mediul urban au decis, în unele țări, ce aspecte ale culturii țărănești sunt elemente ale culturii naționale. Costumele populare, modelele florale pictate, muzica tradițională, mâncărurile țărănești au devenit simboluri naționale inclusiv la popoare care n-au dezvoltat asemenea simboluri, de pildă în Norvegia.[273] Noua realitate în care ființa clasa conducătoare era una națională și trebuia căutată legitimarea ei într-un fundament trainic care nu era altul decât cultura populară.

---

[271] Constantin Stere (1996) *Social-democratism sau poporanism?*, ediție și prefață de Mihai Ungheanu, cu o postfață de prof.dr. Ilie Bădescu. Galați: Editura Porto Franco, p. 105.

[272] Krishan Kumar, *Op. cit.*

[273] Thomas H Eriksen (1993) *Ethnicity and Nationalism*, London: Pluto Press, p. 102.

Hiatusul dintre țărani și clasele europenizate este o caracteristică a țărilor în curs de modernizare. De pildă, pe măsură ce se familiarizau cu viața aristocratică europeană, nobilii ruși începeau să pretindă și privilegiile avute de nobilii din Occident, anume voiau să fie scutiți de obligativitatea serviciului guvernamental. Europenizarea nobililor ruși nu s-a resimțit în îmbunătățirea condiției țăranilor, dimpotrivă, aceștia din urmă au început să trăiască și mai greu decât înainte: „Nobilimea privilegiată, ai cărei membri se adaptaseră perfect la gândirea și manierile saloanelor franțuzești, la sfârșitul secolul al XVIII-lea, trăia într-o lume total separată de ignoranța și viața primitivă a țăranilor. Cu cât deveneau aristocrații ruși mai civilizați și mai cultivați, cu atât se depărtau mai mult de țărănimea lor."[274]

Dezvoltarea modernă a cunoscut un amplu și profund proces de deștărănizare a societății prin eroziunea practicilor țărănești și a modului rural de viață, țăranii fiind considerați obstacole în calea modernizării având în vedere rezistența lor la schimbările tehnologice. Efectele s-au produs în timp și astfel, la începutul secolului al XXI-lea, proporția populației urbanizate din populația lumii a depășit populația rurală. Dacă în 1800, peste 90% din populația umană a trăit în zonele rurale sau orașe foarte mici, și cele mai multe dintre aceste persoane au fost țărani,[275] astăzi aproximativ 1,2 miliarde din întreaga populație a globului sunt țărani, iar 40 % din omenire trăiește în gospodării mici agricole.[276] În Marea Britanie și Statele Unite ale Americii mai mult de 97% din populația ocupată a lucrat în locuri de muncă din producție nonagricolă și servicii, în timp ce numărul persoanelor cu ocupații în agricultură a

---

[274] William H. McNeill, *Op. cit.*, p. 661.

[275] Daniel Chirot (2011) *How Societies Change*. Rewritten and completely revised 2nd edition. Thousand Oaks, CA: Pine Forge / Sage.

[276] Philip McMichael (2012) Depeasantization. *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization*. Blackwell Publishing Ltd.

scăzut la mai puțin de 3% la sfârșitul secolului al XX-lea. Japonia, a urmat același model: doar 5% din forța de muncă era alcătuită, la sfârșitul anilor 1990, din lucrători implicați în producția agricolă japoneză.[277]Astăzi populaţia ocupată în agricultură, în ţările occidentale, a ajuns să reprezinte doar 3,5% în Uniunea Europeană.[278] În țări, cum ar fi China, India există încă mulți țărani, iar clasa de mijloc, deși în creștere, este cu mult mai mică decât cea țărănească.[279]

În țările agrare, chestiunea agrară este „singura problemă proprie ce se impune, în aceste împrejurări, pentru a fi rezolvată de către societate, – și rezolvată conform cu tendințele actuale ale țărănimii, conform cu interesele ei, și în sensul evoluțiunii proprii a producțiunii agricole."[280] Este industrializarea de tip european inevitabilă în România? se întreba Constantin Stere. Sociologul român răspunde negativ deoarece pentru nașterea unei industrii mari se cere asigurarea debușeului pentru produsele sale, și România nu poate prezenta o asemenea piață. Nicăieri nu s-a dezvoltat o industrie mare fără piață externă pentru produsele ei. Concluzia este fără echivoc: „România nu poate urma dezvoltarea industrială a Europei apusene."[281] În locul modernității capitaliste care ar elimina țăranii din istorie,[282] Stere vede, în țărănimea liberă, clasa de mijloc stăpână pe pământul ei, cu rol esențial în dezvoltarea meseriilor și a industriilor mici cu ajutorul unei intense mișcări cooperative la sate și în orașe, un tip de organizare industrială care să ofere ocupație productivă țărănimii în lunile de iarnă, monopolizarea de către stat a industriei mari.

---

[277] Krishan Kumar, *Op. cit.*

[278] European Commission.Directorate-General for Agriculture and Rural Development (2012) *Rural Development in the European Union. Statistical and Economic Information*. Report 2012, December.

[279] Daniel Chirot, *Op. cit.*, p. 85.

[280] Constantin Stere, *Op. cit.*, p. 50.

[281] *Ibidem*, p. 105.

[282] Daniel Chirot, *Op. cit.*

Problema modernizării ruralului este cercetată în studiile despre dezvoltarea modernă a unor economii emergente, cum este China. În contrast puternic cu URSS și cu alte țări comuniste, modernizarea Chinei nu s-a făcut prin distrugerea țărănimii de către regimul comunist. Modernizarea chineză s-a bazat pe internalizarea principiilor revoluției industriale, dar și pe revigorarea caracteristicilor indigene ale unei societăți predominant rurale prin strategia de extindere a beneficiilor modernizării pentru sănătate, educație și bunăstare în zonele rurale.[283] Giovanni Arrighi afirmă că problema fundamentală a decidenților chinezi este opțiunea pentru un mod de a guverna și de a dezvolta o țară cu o populație rurală mai mare decât întreaga populație a Africii, a Americii Latine și a Europei. Această idee explică multe din obstacolele modernității și ale modernizării în societățile predominant agrare. Dacă în țări cu o populație rurală de mărimea unei provincii chineze, de pildă România, modernizarea și modernitatea nu au reușit din cauza industrializării forțate și a distrugerii proprietății în agricultură, este limpede că modernizarea în China este o demonstrație a oportunității evoluției moderne a societății prin prioritatea acordată dezvoltării agriculturii și satului. Este un argument al modernității tendențiale, deci modernitatea, în tendențialitatea ei, a determinat China să se modernizeze însă nu *ad litteram* pe aceleași coordonate ca în Occident cum au procedat alte societăți agrare, ci prin strategii speciale pentru o societate rurală.

Într-o altă țară asiatică, India, modernizarea a generat pauperizarea și proletarizarea țărănimii din cauza penetrării capitalismului industrial, a influenței corporative și a afacerilor imobiliare.[284] S-a argumentat că formele de creștere industrială capitalistă în secolul

---

[283] Giovanni Arrighi (2007) *Adam Smith in Beijing*. London: Verso, p. 374.

[284] S. Gurusamy and B. Sarathi Partha (2013) Peasants-Land-Modernisation in India: Issues and Challenges, *Journal of Economic Policy and Research*. 8.1. Oct 2012-Mar 2013, p. 99.

al XXI-lea din țări agrare mari, cum ar fi China, India și țările din sud-estul Asiei, au loc în contextul conservării culturilor țărănești și al producției țărănești, dar în condiții complet modificate față de modul tradițional de exploatare a pământului.[285]

Evoluția modernă din societățile nonoccidentale a accentuat decalajul dintre sectorul economic dominant – agricultura precapitalistă, lipsită de investiții în tehnologie – și organismul politico-juridic de tip occidental, situație regăsită inclusiv în Europa. Decalajele economice dintre Estul Europei și Vestul Europei au devenit semnificative încă din Evul Mediu, atunci când productivitatea agricolă a Occidentului a crescut mult mai rapid decât în Europa Răsăriteană.[286] Dacă structurile de producţie capitalistă funcţionau mai mult sau mai puțin în celelalte sectoare economice, acestea se impuneau în agricultură cu multe dificultăţi deoarece nu a fost transformat, profund, cadrul economic și social al satului.

Din cele spuse până aici rezultă că factorul fundamental cu influenţă directă asupra modernităţii tendențiale îl constituie perpetuarea în timp a civilizaţiei și culturii rurale rezistente la valorile moderne solvente, dar și faţă de modalităţile de modernizare, opuse spiritului comunitar al satului.[287] De pildă, modernitatea tendenţială este asociată chestiunii dominante a epocii românești moderne – problema agrară. România a cunoscut transformări moderne, unele substanţiale, dar ele nu au atins decât în mică măsură comunitatea rurală. Aceasta se explică prin faptul că nu s-a acceptat „exproprierea ţăranilor și transformarea lor în proletari agricoli." [288] Aici stă

[285] Partha Chatterjee (2008) Peasant cultures of the twenty-first century, *Inter-Asia Cultural Studies*, Volume 9, 1, p. 116.

[286] Bogdan Murgescu, *Op. cit.*, p. 19.

[287] Constantin Schifirneț (2012) Tendential modernity, Social *Science Information*, vol. 51 no. 1 pp. 22-51.

[288] Vlad Georgescu (1992) *Istoria românilor de la origini pînă în zilele noastre.* București: Editura Humanitas, p. 143.

diferența față de Occident, unde țăranii, prin mecanisme economice capitaliste, au fost deposedați de proprietățile lor și obligați să devină proletari. Statul român modern s-a constituit ca urmare a întăririi proprietății țărănești și diminuării marii proprietăți. S-a mers pe calea împroprietăririi țăranilor, pentru că nu exista altă modalitate de a-i absorbi ca forță de muncă în alte sectoare economice ca muncitori așa cum s-a întâmplat în Occident. Iată dar că legile agrare românești nu vizau atât ameliorarea condiției sociale a țăranilor, ci, în numele lor, s-a acționat pentru crearea unui stat modern, care de fapt nu-i reprezintă și nu le rezolvă situația economică și socială. O parte din vechea clasă a marilor proprietari a devenit burgheză, fără a produce schimbări în condiția țăranului, dar trebuie spus că burghezia națională a susținut procesele de modernizare în societățile agricole. [289]

Modernizarea s-a făcut numai în beneficiul real al unui grup minoritar, iar restul populaţiei, predominant rurale, a trebuit să suporte costurile exorbitante de întreţinere a unor instituţii care nu contribuiau la modernizarea satului. În același sens, s-a afirmat că sistemul juridic modern este nepotrivit pentru o societate rurală bazată pe o economie țărănească mică deoarece este foarte dispersată și nespecializată.[290]

În societăţile rurale modernitatea este numai tendenţială și proiectivă, iar ea reflectă calea de modernizare ce urmează a se împlini. Trecerea de la societatea rurală la societatea modernă este tendențială datorită determinismului social tendențial. Modernitatea tendențială exprimă vulnerabilitatea social-economică a ruralului și dependenţa sa tot mai intensă de urban. Satul

[289] Barrington Moore (1966) *Social Origins of Dictatorships and Democracy: Land and Peasant in the Making of the Modern World*. Boston: Beacon Press.

[290] Wen Tiejun (2007) Deconstructing Modernization, *Chinese Sociology and Anthropology*, 39 (4), p. 21.

și ţărănimea nu au fost integrate în procesele de modernizare. Din această cauză s-a ajuns la o separare între lumea modernă a orașului și lumea premodernă a satului. Ţărănimea, cea mai numeroasă clasă socială, este exclusă din proiectele de modernizare, ea continuând să muncească și să trăiască într-o lume premodernă, patriarhală, fiind departe de poziţia de producător și de consumator al produselor capitaliste. Vechea familie patriarhală a dăinuit și mai dăinuie în sate, iar sistemul de valori al individului se pliază pe normele și valorile grupurilor din comunitatea rurală. Modul de viaţă patriarhal nu este atins de reglementările legislative moderne. Viaţa unor locuitori din mediul rural nu diferă prin nimic de viaţa celor din perioada secolului al XIX-lea.

Structuri ale civilizaţiei moderne sunt prezente în pondere redusă în mediul rural contemporan, iar țărănimea și satul continuă să fie depozitarele lumii tradiționale care nu a fost înlăturată de lumea modernă și rațională. Cu toate acestea, nu au existat politici guvernamentale de transformare socială și economică modernă a țăranilor și de creștere a accesului lor la modernizare. Faptul că statul nu a adoptat strategii de schimbare radicală în agricultură a fost principala cauză a disparităților persistente din societățile cu modernitate tendențială. Dimpotrivă, factori precum ritmul lent al industrializării, controlul și monopolul pe producția și distribuția de bunuri industriale, cererea scăzută de bunuri și servicii din partea majorității populației (în principal, din mediul rural) și nivelul scăzut de urbanizare au blocat transformări radicale în agricultură și în atitudinea țărănimii față de exploatarea capitalistă a terenurilor agricole. Sistemele agrare și țărănești sunt factori de blocare a modernității numai dacă schimbările vizează distrugerea lor și nu sunt parte a proiectului de modernizare.

Capitolul VIII
Statul – producător de modernitate

Analiza modernității tendențiale nu poate trece peste abordarea ei în relație cu implicarea statului în modernizarea societății, în producerea de către acesta a unor mari schimbări sociale, politice, economice, instituționale și juridice. Argumentul meu de bază izvorăște din premisa că modernizarea și modernitatea au avut o altă evoluție în societățile non-occidentale ale căror state s-au constituit în secolul al XIX-lea și în secolul al XX-lea datorită contextelor istorice, geopolitice și sociale determinate de dependența multiseculară în raport cu imperii sau state puternice.

Istoria modernă a multor popoare din spațiul non-occidental este străbătută de acţiunea de creare rapidă a unei națiuni moderne și a unui stat independent. Construirea acestui stat este configurată de principii și instituţii ale modernităţii împrumutate din ţări europene, de exemplu sistemul legislativ, parlamentul, constituţia, dar funcţionarea lor are loc într-o societate, dominant rurală și tradițională ale cărei norme și valori sunt diferite de acelea ale societăţii moderne occidentale.

S-a discutat despre stat „ca recipient de salvgardare și limită a modernității fiind un instrument de restricționare a practicilor și de disciplinare a persoanelor fizice."[291] Modernizarea condusă de

[291] Peter Wagner (1994) *A Sociology of Modernity: Liberty and Discipline*, ed.cit., p. 7.

stat a fost intrinsec legată de modernizarea statului însuși. Toate proiectele de modernizare au încercat să redefinească rolul statului în societate. În plus, nevoia de control asupra procesului de modernizare a creat necesitatea unui stat care să funcţioneze în parametri raţionali. Ca urmare, instituţiile statului au fost supuse la procese importante de modernizare.

În procesul de modernizare, statul a fost un instrument în mâna unei clasei sociale – burghezia – și de aceea el a apărut ca exponentul intereselor sociale ale acesteia, care nu sunt întotdeauna în concordanță cu interesele tuturor componentelor societăți, deși statul s-a prezentat ca un actor social neutru cu acțiune asupra întregii societăți.

Până la examinarea implicării statului în modernizarea societăților cu modernitate limitată discut, succint, despre evoluția statului în Occident având în vedere organizarea structurilor statale din multe țări non-occidentale în această formă a organelor statale reprezentative din țări apusene. În Occident, statul național a fost întemeiat în secolele XVI-XVII ca alternativă la localismul orașelor și al domeniilor feudale.[292] Consolidarea unor mari state teritoriale s-a realizat în Europa de Vest și de Nord prin preluarea unor tehnici administrative și adoptarea de atitudini morale din micile orașe-state italiene, între secolele al XIII-lea și al XV-lea, prin asocierea aristocraţiei rurale cu burghezia urbană într-o comunitate teritorial-politică efectivă, unită de sentimente patriotice și de o birocraţie profesionistă.[293] Datorită acțiunilor și funcțiilor statului s-a ajuns la o creștere a eficacităţii administraţiei publice. Majoritatea guvernelor europene a pus accent pe sprijinirea activităților comerciale și financiare și accelerarea dezvoltării economice. A fost nevoie de stat ca să creeze piețele, ca element intrinsec economiei moderne.[294]

[292] William H. McNeill, *Op. cit.*, p. 566.

[293] *Ibidem*, p. 567.

[294] Mark Blyth (2015) *Austeritatea. Istoria unei idei periculoase.*

În statele occidentale, clasele de mijloc aveau o poziţie puternică în cadrul aparatului guvernamental şi exercitau presiuni puternice asupra deciziilor politice importante. În spaţiul occidental, valorile democraţiei şi ale libertăţii au apărut ca urmare a aspiraţiilor şi intereselor burgheziei pentru a căror susţinere această clasă a edificat statul naţional. Înainte de a avea puterea politică, burghezia occidentală a avut puterea economică – element fundamental în impunerea unui regim politic burghez. Statul naţional se organizează după principiul suveranităţii naţionale: naţiunile au dreptul natural şi imprescriptibil de a se organiza ca state suverane. Independenţa naţională apare ca o precondiţie a dezvoltării sociale moderne. În Occident, statul a creat cadrul pentru funcționarea unei societăți puternice cu o societate civilă complexă,[295] plus tradiţie democratică temeinică, de lungă durată şi cu structuri instituționale şi o birocrație consolidată. Statul a susținut potențialul instituțiilor occidentale pentru modernizarea societății.

În Occident, statele națiune au avut putere administrativă mult mai eficientă decât au fost capabile statele premoderne să o facă, şi, prin urmare, chiar statele destul de mici au putut mobiliza resurse sociale şi economice.[296] Toate statele dezvoltate pun accent pe industrie ca o condiţie fundamentală pentru creşterea bogăţiei şi, de aceea, interesele economice au prioritate faţă de cele politice. Influenţa unui stat în relaţiile internaţionale este condiţionată de nivelul bogăţiei sale. [297]

Nivelul de implicare a statului în modernizare este diferit, prin comparație, în țări occidentale. De pildă, s-a pus întrebarea de ce

---

Traducere de Silvia Dumitrache, cu o prefaţă de Cornel Ban. Cluj-Napoca: Editura Tact.

[295] Jürgen Habermas (2005) *Sfera publică şi transformarea ei structurală*, ed.cit.

[296] Anthony Giddens (1990) *The Consequences of Modernity*, ed.cit. p. 63.

[297] *Ibidem*, p. 67.

modernizarea în Italia nu a avut același succes ca în Germania, date fiind existența unor asemănări izbitoare între Italia și Germania. Ambele națiuni au fost fragmentate politic. În ambele națiuni exista un stat (Prusia în cazul Germaniei, Piemont în cazul Italiei) cu instituții birocratice centralizate apărute în perioada modernă timpurie. În ambele cazuri, procesul de unificare a implicat extinderea acțiunii instituțiilor statului asupra națiunii, susține Shefter. Cu toate aceste similitudini, între cele două țări au fost diferențe cruciale. În Germania, înainte de unificare, regiunea cea mai înapoiată economic și social (la Est de Elba) a fost guvernată de stat ale cărei instituții au fost extinse asupra națiunii recent unificate. Acest lucru a însemnat integrarea, în aparatul administrativ al națiunii, a celui mai important segment al claselor latifundiare din Germania și participarea sa directă la guvernarea noului stat german. În Italia, regiunea Mezzogiorno, zona cea mai înapoiată economic și social, nu a fost guvernată de către statul care a realizat unificarea, ci mai degrabă de un regim propriu (Regatul celor Două Sicilii). Din acest motiv, clasele latifundiare din Sudul Italiei (membri ai clasei de mijloc, Biserica, și țărănimea) nu au avut nici o miză în integritatea birocrației care le guverna.[298]

O situație specifică intâlnim în țara modernității structurate, Franţa, unde regiunea Bretagne rămăsese în secolul al XIX-lea la nivelul secolului al XV-lea, predominant rurală, ocolită de revoluția industrială. Datorită intervenției statului, regiunea a fost nevoită să se supună acelorași legi care guvernau întreaga societate din Franţa, și drept consecință, s-a modernizat în ritm accelerat, un exemplu de integrare a țărănimii în structurile moderne. Din studiul lui Eugen Weber, *Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France, 1870-1914*, rezultă că jumătate din populația

[298] Martin Shefter (1977) Party and Patronage: Germany, England, and Italy, *Politics and Society,* vol. 7, p. 441-442.

franceză în 1870 a fost compusă din agricultori și țărani.[299] Eugen Weber a remarcat diferența dintre oraș – identic pe tot teritoriul francez – și sat – caracterizat de o „diversitate remarcabilă de la o regiune la alta și chiar de la o provincie la alta."[300] Această diversitate din mediul rural a fost omogenizată de revoluția industrială. Dezvoltarea industrială „a lucrat pentru unificarea lingvistică a forței de muncă poliglote care a migrat spre orașe. Schimbările de pe piață au lucrat mai lent, dar cu efect similar în mediul rural."[301] Impactul industrializării a fost susținut de capacitatea statului francez de a facilita migrarea la orașe a populației rurale prin dezvoltarea sistemului național de transport rutier și feroviar inclusiv în Bretagne, regiune puternic rurală.[302] În acest fel, prin rețeaua de transport „s-a cimentat unitatea națională."[303] Pe scurt, dezvoltarea orașelor franceze industrializate, combinată cu infrastructura de stat au facilitat migrarea către centrele urbane și au stimulat pe țărani să învețe limba franceză, în scopul de a comunica cu producători și consumatori de pe piața urbană. Eugen Weber susține că statul francez a stabilit căile de dezvoltare a satului și a dezvoltării identității naționale,[304] și, în consecință, satul a traversat procesele de modernizare prin aceleași căi precum toate celelalte componente ale societății franceze.

În societățile cu modernitate tendențială, statul este configurat de principii ale modernităţii, dar el nu funcţionează pe valori ale democraţiei moderne, deoarece guvernarea este obligată să gestioneze o societate care, economic și social, este predominant agrară

---

[299] Eugen Weber (1976) *Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France, 1870-1914*, p. 4.

[300] *Ibidem*, p. 9.

[301] *Ibidem*, p. 86.

[302] *Ibidem*, p. 82.

[303] *Ibidem*, p. 220.

[304] *Ibidem*, p. 309.

și rurală, deci premodernă. În societățile cu modernitate structurată statul național depinde de economia capitalistă prosperă și de bunăstarea economică a populației. Prin urmare, ele trebuie să se adapteze la schimbările condițiilor comerciale și industriale.

A devenit un loc comun teza că modernitatea a fost întârziată în ţările non-occidentale ca și cum aceste ţări ar fi pornit în procesul de modernizare odată cu ţările occidentale. Întrebarea este de către cine a fost întârziată? Realitatea arată că modernizarea din țări precum Rusia, China, Turcia și Japonia s-a produs, cronologic, după modernitatea occidentală, și ca urmare a diseminării valorilor și principiilor acesteia, însă și datorită faptului că reacțiile împotriva dominației occidentale au jucat un rol important în apariția lor. De exemplu, toate aceste societăți au văzut, în statul puternic, agentul principal de modernizare.[305] Statul este instituția modernă cu mecanisme de accelerare a recuperării decalajelor față de țările dezvoltate și el impulsionează schimbările economice și reglementează cadrul normativ al acestora.

Particularităţile modernizării tendenţiale sunt conferite și de tendinţa de evaluare a oricărei activităţi interne prin criteriul comparaţiei cu exteriorul, în special cu Occidentul. Țările în curs de modernizare au ca obiectiv strategic ajungerea din urmă a ţărilor dezvoltate, pornind de la premisa că toate lucrurile bune vin din Vest și ele trebuie să prindă din urmă orice se întâmplă în Vest. În realitate, este o cursă sisifică. Este foarte greu de vorbit în termenii rămânerii în urmă, trebuie totul raportat la niște indicatori. Dar care sunt aceștia? Cultural nu se poate vorbi de o rămânere în urmă. Culturile nu pot fi comparate în termeni cantitativi. La fel și civilizaţiile. Axiologic este foarte greu de susţinut ideea rămânerii în urmă a unei societăți sau a superiorităţii ei. Țările cu

---

[305] Ibrahim Kaya (2004) Modernity, openness, interpretation: A perspective on multiple modernities. *Social Science Information* 43(1), p. 46.

modernitate tendențială au cunoscut, timp de sute de ani, subdezvoltarea. și acumularea de decalaje economice, în timp ce ţările dezvoltate au devenit mai bogate. Există explicații despre această realitate asupra cărora nu insist.[306] După cum s-a spus, reducerea decalajelor de dezvoltare nu poate fi realizată exclusiv prin forţele pieţei, deoarece acestea au tendinţa de a provoca mai degrabă divergenţă și polarizare între ţări și regiuni tot mai bogate și ţări și regiuni care cunosc stagnare și declin economic.[307]

Modernitatea tendenţială derivă din actele de modernizare și este măsura gradului în care statul naţional produce modernitate. Modernizarea a fost și este încă un proces de construcţie politică instituţională, care are prioritate faţă de dezvoltarea economică. Statul a acordat prioritate construcţiei naţionale, iar problemele legate de dezvoltarea economică și socială au fost amânate sau subordonate chestiunii naţionale. Esenţială a fost și este conturarea unei identităţi naţionale. Așadar, nu putem eluda contextul cultural și istoric, cu efect în conduita faţă de alte ţări exprimată în sentimentul de inferioritate și neputinţă. Există o mentalitate și o conduită ale celui dintr-o ţară apreciată ca fiind mai puţin dezvoltată, anume

306 Mihail Manoilescu (1929) *Théorie du Protectionnisme et de l'Echange International*. Paris: Marcel Giard; Andre Gunder Frank (1966) The Development of Underdevelopment,. *Monthly Review*, September, pp. 17-30; Fernando Henrique Cardoso and Enzo Faletto (1979) *Dependency and Development in Latin America*. Berkeley: University of California Press; Ian Roxborough (1979) *Theory of Underdevelopment*, New Jersey: Humanities Press; Amartya Sen (1981) Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation. Oxford: Clarendon Press; Joseph L. Love (1990) Theorizing underdevelopment: Latin America and Romania, 1860–1950. *Estudos Avançados* 4(8): 62–95; Joseph L. Love (1996) *Crafting the Third World: Theorizing underdevelopment in Rumania and Brazil*. Stanford, CA: Stanford University Press; Bogdan Murgescu (2010) *România si Europa: Acumularea decalajelor economice (1500–2010),* Iaşi: Polirom.

307 Aurel Iancu (2007) Convergenţa reală și integrarea, *Revista Economica*, pp. 19-39.

aspiraţia de a ajunge la nivelul celor din țările dezvoltate, de a trăi ca în Occident sau ca în America de Nord.

Paradoxul dezvoltării în majoritatea țărilor pe cale de a se moderniza constă în faptul că decalajele economice faţă de alte ţări s-au mărit în loc să scadă. Eu văd o explicaţie a acestui fapt, de pildă pentru România, în spaţiul de dezvoltare în care ființează, cel al Europei Răsăritene, până acum dovedit a fi nepotrivit unei dezvoltării economice performante. România a fost în toată perioada de modernizare o economie periferică în raport cu marile economii europene, iar toate crizele economice și financiare internaţionale au condus la creșterea decalajelor dintre economia românească subdezvoltată și economiile avansate.

Se aduce mereu exemplul Germaniei, care în mai puţin de 15 ani a reușit să ajungă dintr-o ţară distrusă prin învingerea ei la sfârșitul celui de al doilea război mondial în cea mai mare putere europeană, fără a se lua în seamă că aceasta, deși învinsă, aparţinea unui alt spaţiu geopolitic de dezvoltare, elocventă fiind asistenţa prin planul Marshal, sprijin pe care ţara noastră nu l-a primit niciodată. Dimpotrivă, România nu a reușit să recupereze măcar datoriile unor state din Asia și Africa pentru lucrări efectuate de întreprinderi românești[308].

O chestiune esențială în acțiunea statului în modernizare o reprezintă dispunerea de resurse umane și financiare. Ne referim doar la un singur exemplu edificator. Construcția noilor regimuri politice apărute după declararea independenței Americii Latine s-a făcut prin importul instituțional al democrației din SUA. O idee ce merită a fi aprofundată afirmă că promovarea externă a democrației a determinat o serie de țări latino-americane, cu state și societăți neconsolidate, să adopte mai multe instituții avansate

[308] Constantin Schifirneț (2013) *Românii, cum au fost și cum sunt*, ed.cit. p. 95.

decât ar fi putut acestea să le susțină uman, economic și financiar pe plan intern. [309]

Evoluția, în timp, a statului național a relevat efectele benefice ale organizării statale moderne pentru națiuni al căror stat s-a constituit mai târziu. În scopul susținerii noilor procese, caracteristice societății moderne: democrația, cetățenia, libertatea, competiția politică, diversitatea ideologică, secularizarea, capitalismul, se creează forme de guvernare întruchipate de statul național bazat pe organizarea birocratică a instituțiilor sale. În acest context apar și limitele modernității produse de stat. Pentru a democratiza societatea și a dezvolta economia au fost necesare structuri statale. În mod logic, statul național ar trebui să protejeze clasele majoritare, or, de fapt, statul național a acționat mai mult pentru a crea burghezia, iar nu pentru a dezvolta sectoare și comunități precum agricultura, satul și țărănimea.

Trebuie spus că, în modernitatea tendențială, acțiuni și evenimente declanșate de modernizarea socială și de modernizarea politică nu se petrec în același timp. În spațiul non-occidental, modernizarea a fost prioritar politică fiindcă au existat grupuri politice a căror mentalitate și conduită erau moderne. La aceasta adaug importanţa civilizaţiei moderne în afirmarea și susţinerea tendinţelor de constituire a grupurilor etnice și naţionale în state naţionale suverane. Procesele de modernizare au contribuit hotărâtor la afirmarea valorilor naţionale, la consolidarea unităţii culturale, precum și crearea condiţiilor de înfăptuire a statului naţional.[310] Ca să fie oferite drepturi similare cu acelea din democrațiile moderne era necesară, înainte de toate, existența cadrului național. Modelul național non-occidental este gândit ca un model etnic, deoarece în

---

309 Kurt Weyland, *Op.cit.*, p. 46.

310 Constantin Schifirneț (2001) *Geneza modernă a ideii naționale: psihologie etnică și identitate românească*. ed.cit., p. 56.

definirea națiunii esențiale sunt comunitatea de origine și cultura autohtonă.

Reluând o afirmație despre România, remarc că valorile civilizației și culturii occidentale nu au fost impuse, ci ele au pătruns sau au fost adoptate pe calea aculturației spontane. S-a construit un stat modern în lipsa unei societăţi modernizate, susţinut printr-un organism birocratic, însă nepregătit să eficientizeze activitatea instituţiilor sale. Prin urmare, modernizarea societăţii s-a concretizat, în principal, în construcţia instituţională politică, dar nu și în edificarea economiei capitaliste deoarece particularităţile de evoluţie istorică nu permiteau dezvoltarea acestui tip de producție. Instituțiile nu au evoluat și nu evoluează organic conform cu situațiile reale.[311]

Spre deosebire de Occident, unde burghezia a deţinut puterea politică, ca urmare a puterii ei economice, în celelalte zone ale lumii modernitatea a fost creată pe căi birocratice, dar nu de o birocraţie în sensul dat de Weber, derivată din sistemul instituţional burghez și din raționalitatea formală[312] ci de o birocraţie constituită ca urmare a reformării societăţii de sus în jos de către elite situate în poziţii de vârf în administraţie. Statul a creat cadrul politico-juridic similar cu cel din societatea apuseană, care a permis ca burghezia să dispună de puterea politică și, pe această bază, să aibă acces la resursele economice. În societăţile pe cale de modernizare, statul naţional a fost creat în contextul unei economii precare, iar intervenţia lui în procesele de dezvoltare nu se produce în același mod cum a acţionat statul din ţările occidentale în primele faze ale modernizării, în crearea infrastructurii economice: „La început,

[311] Constantin Schifirneț (2014) *Mass-media, modernitate tendențială și europenizare în era Internetului*, București: Tritonic, 2014, p. 61.

[312] Scott Lash and Sam Whimster (Eds) (1987) *Max Weber, Rationality and Modernity*. London: Allen & Unwin.

puterea statelor europene occidentale s-a întemeiat pe dezvoltarea lor economică deși efectele de stimulare ale construcției statale nu ar trebui să fie subestimate. Dar mai târziu, politic, efortul de a construi structuri statale puternice a devenit baza creșterii economice. Ambiții politice și idealuri au fost limitate de ceea ce anumite economii ar putea suporta, dar limitările economice au stabilit limite de acțiune politică și nu invers."[313]

O dimensiune fundamentală a statului modern este conferită de sistemul său birocratic. Funcționarea instituțiilor sale cunoaște direcții diferite de alte zone ale societății. S-a remarcat că reforma administrativă, peremptorie pentru stabilitatea socială în orice stat, nu a evoluat tot atât de eficient ca reformele din alte subsisteme ale sistemului politic din Grecia, Italia, Portugalia și Spania. În timp ce consolidarea democrației în aceste țări s-a produs ca un proces îndelungat de modernizare politică și socio-economică, în sectorul birocrației de stat a existat un ritm mai lent de schimbare. Cauzele acestui decalaj ar sta în faptul că birocrațiile din Europa de Sud au fost supuse la democratizare, modernizare și europenizare, toate având loc aproximativ în același timp, spre sfârșitul secolului al XX-lea. Spre deosebire de birocrațiile din Europa de Vest, cele patru birocrații menționate nu au dezvoltat administrații weberiene, supuse statului de drept și controlului democratic. În secolul al XIX-lea și în secolul al XX-lea, ele au luptat cu tradiții lungi de autoritarism și clientelism.[314] Alte birocrații moderne, în special cele

---

313 Daniel Chirot (Ed.) (1989) *The Origins of Backwardness in Eastern Europe*. Berkeley: University of California Press, p. 11.

314 Sotiropoulos, Dimitri A. (2004). *Democratization, administrative reform and the state in Greece, Italy, Portugal and Spain: Is there a 'model' of South European bureaucracy?* Discussion Paper No. 17.The Hellenic Observatory, LSE. p. 10. Available from: http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/pdf/DiscussionPapers/Sotiropoulos17.pdf accesat în 5 octombrie 2015.

din Europa de Vest, au devenit, mai întâi, moderne și, cu excepția perioadei interbelice, au funcționat în regimuri democratice. Prin urmare, tendințele istorice și funcțiile politice și economice specifice statului în Europa de Sud au creat un context social de apariție a unui model distinct de birocrație, caracterizat prin reproducerea de către stat a inegalităților de clasă socială, profesională, de gen social și reproducerea relațiilor patron-client la nivel individual și colectiv. În concluzie, statul în Europa de Sud a funcționat într-un mod particularist și clientelar. [315] În Europa de Sud, supraproducția de norme detaliate pare să fi avut loc într-o măsură mai mare decât în Europa de Vest sau Europa de Nord, cu tendință clară către reglementare legală. O expresie a modernității tendențiale o reprezintă folosirea pârghiilor statului în susținerea intereselor unor grupuri. Semnificativ, în acest sens, este clientelismul, care, în Grecia, de pildă, a dus la dezvoltarea unui stat hipertrofic și particularist în imposibilitatea de a facilita reprezentarea intereselor pluraliste așa cum se observă în țările din Europa de Vest. Grecia, ca și alte state din Europa de Sud, a intrat târziu în modernitate și nu are o societate civilă puternică nici o piață puternică.[316]

În concluzie, într-o societate situată într-un proces precipitat de dezvoltare modernă, statul joacă un rol decisiv, și așa se explică de ce elitele sociale și politice urmăresc permanent întărirea statului considerat ca unica instituţie aptă să realizeze dezideratele naţionale și să creeze cadrul social pentru desfășurarea procesului de modernizare, inclusiv cel instituţional.

---

[315] *Ibidem*, p. 27.

[316] George Kalpadakis and Dimitri A. Sotiropoulos (2007) Europeanism and Nationalist Populism: The Europeanization of Greek Civil Society and Foreign Policy, *Hellenic Studies,* vol. 15, no. 1, p. 50.

Concluzii:
Tendențialitatea universală a modernității

În geneza ei, modernitatea a fost europeană fiindcă ea s-a născut în spațiul occidental unde valorile – progresul și rațiunea –, noul mod de producție – capitalismul, industrializarea și economia de piață –, constituirea statelor naționale și sistemul instituțional birocratic au devenit dimensiuni care nu pot fi evitate de nici o societate. Modernitatea decurge din procesul de modernizare a Occidentului pe o durată mare de timp și nu ca un proiect impus sau adoptat conform unui program. Așadar, modernitatea a apărut într-o parte a lumii dar s-a răspândit dintr-un punct central – Europa Occidentală – în întreaga lume și a capătat dimensiune universală, fiind prezentă în toate statele, ceea ce a determinat ca evoluţia identităţilor istorice și a particularităţilor culturale ale oricărei societăţi să fie marcată, mai mult sau mai puțin, de influenţa ei directă și indirectă, concretizată, îndeosebi, în proiecte de transformări ale structurilor sociale agrare premoderne. Există o paradigmă a modernității – temei pentru prezența și extinderea valorilor ei, oriunde în lume, în structuri instituționale și conduite de viață. Crearea alternativei la modernitatea clasică, occidentală este posibilă ca urmare a tendențialității modernității europene. Societățile non-occidentale s-au modernizat și datorită presiunii modernității europene și contactului elitelor cu instituții și culturi

europene. Nu există stat non-occidental care să nu fi cunoscut influența modernității occidentale. Modernizarea a cuprins întreaga lume, dar modernitatea există ca procesualitate în oricare dintre spațiile în care se manifestă. Altfel spus, nici o societate nu devine instantaneu modernă. Modernitatea este un standard (este adevărat, unul dinamic), care reprezintă un scop. Modernizarea este procesul prin care se realizează acel scop. Modernitatea este un efect al modernizării. Nu există modernitate fără modernizare. În acest sens, spun că modernizarea este direcția luată de către o societate către dezvoltarea modernă.

Scopul studiului meu este consfințirea conceptului de modernitate tendențială pe care, inițial, l-am aplicat la examinarea evoluției moderne a societății românești. Am încercat să articulez o imagine mai complexă asupra ideii de modernitate, conferind o semnificaţie generală conceptului de modernitate tendenţială, dincolo de aplicaţia acestuia în spaţiul românesc. De asemenea, am construit o imagine diversificată asupra modernităţii și am dezvăluit polimorfismul lumii moderne, multiplele ei faţete și întruchipări, pe scurt o imagine caleidoscopică asupra procesului istoric al evoluției societății moderne. Conceptul de modernitate tendențială este util în cercetarea modernizărilor implementate deliberat prin strategii de politici publice în orice societate. Analizele prezentate în această carte oferă suport pentru tezele cu privire la modernitatea ca proces universal care a influențat și influențează orice societate contemporană. Modernitatea tendențială ființează și în zone din statele cu o modernitate bine structurată.

Am studiat modernitatea ca stare tendenţială în societăţile unde ea nu se instituie ca o certitudine pe toate palierele organismului social fiindcă ea este inconsistentă și se manifestă inegal pe diferite domenii. Tendenţialitatea ascunde, de fapt, în starea actuală, dezvoltări posibile încă neprevăzute în planul iniţial al modernizării.

Ele urmează să fie scoase la iveală de mișcarea reală din societate. Modernizarea tendențială este predominant politică fiindcă dezvoltarea societății nu include transformarea ei de ansamblu ci are loc numai politic, instituțional și juridic. Modernizarea a fost, iniţial, o modernizare instituțională prin adoptarea de instituții similare celor occidentale într-un context istoric și economic premodern.

Modernitatea tendențială decurge din logica determinismului social al spațiului și al contextului de dezvoltare a societății. Prezența sau absența trendului de schimbare modernă țin de tradiții, cultura și principiile de organizare, dar și de intensitatea transformărilor dintr-o societate. Funcționarea eficientă a instituțiilor nu rezultă din capacitatea lor juridică și politică pentru a determina cetățenii să accepte și să-și organizeze stilul de viață în conformitate cu principiile și normele modernității. Modul în care oamenii gândesc despre instituțiile exponente ale culturii și tradițiilor lor definește ce tip de influență poate fi exercitată de către modernitate.

Prin modernitatea tendențială propun o înțelegere a modernității în spații în care ritmul de modernizare culturală și politică este mai rapid decât evoluția lentă a economiei. În aceste situații, conceptul de modernitate tendențială este necesar pentru faptul că indică prezența unor elemente care nu intră într-un canon universal al modernității. Modernitatea nu poate fi asimilată în metabolismul societății, doar datorită faptului că sunt îndeplinite anumite criterii sociale, ce țin de nivelul de dezvoltare materială, de pildă necesitățile producției capitaliste de mărfuri.

Modernitatea tendențială se referă la acțiuni și idei cu privire la modernizare, care rămân parțiale și nu sunt finalizate. Această modernitate este mai mult o aspirație, un obiectiv de atins, dar care nu poate fi realizat pe deplin. Datorită faptului că modernitatea este doar o tendință, societatea cunoaște o succesiune neîntreruptă de tranziții rapide, nici una încheiată prin atingerea scopului pentru

care a fost provocată. Conceptul de modernitate tendențială acoperă o realitate dinamică ale cărei început și sfârșit sunt greu de identificat. Spre deosebire de societățile cu o modernitate bine structurată, având o bază economică solidă, eficientă și productivă, în societatea, caracterizată prin modernitate tendențială, modernizările constau în tendințe ale evoluției moderne nefinalizate.

Modernitatea evoluează lent și cu dificultate prin rețeaua complexă de structuri socio-instituționale ale societății patriarhale și tradiționale și, prin urmare, modernitatea nu este structurată sub o formă clară, dominantă în instituții, în grupuri și în viața cotidiană. Modernitatea tendențială coexistă cu modernitatea reflexivă sau cu a doua modernitate, însă modernitatea, așa cum a fost dezvoltată în Europa de Vest, nu este posibilă în alte zone deoarece formele instituționale adoptate în societățile non-occidentale nu au aceleași contexte și condiții economice, și, prin urmare, nu pot funcționa ca în Europa de Vest. Modernitatea tendențială se asociază modernităților multiple, astfel încât traiectoria spre modernitate a fost caracterizată de proiecte succesive de modernizare, însă nici unul finalizat.

Am analizat modernitatea cu instrumente sociologice de studiu al societății pentru a explica diversitatea evoluției societăților moderne. Nu mi-am propus o analiză extinsă a modernității și a modernizării și aceasta este explicația pentru care argumentele despre conceptul de modernitate tendențială sunt luate doar din exemple punctuale (America Latină, Asia de Est, Sudul Italiei) ca demonstrație a virtuții explicative a conceptului. De aceea nu am dezvoltat analizele comparative între zonele amintite.

Ca rezultat al proceselor convergente ale modernității, pentru prima oară modernitatea occidentală nu mai este modelul unic de dezvoltare și, în consecință, dominaţia occidentală asupra lumii se diminuează din cauza influenței țărilor emergente cu ritmuri mari

dezvoltare: China, India, Brazilia, Rusia, Africa de Sud, și, într-o anumită măsură Turcia, erodând supremația economică a Europei și a SUA. Deja China este a doua economie a lumii și se prefigurează probabilitatea să devină lider economic mondial. Modernitatea capătă noi conținuturi și forme în raport cu un criteriu încă puțin studiat – raportul dintre ritmul de creștere demografică și rata de creștere economică. Menționez doar renunțarea de către China, în 2015, la politica demografică a unui singur copil pentru fiecare familie în favoarea unei politici cu doi copii, rămânând, alături de India, printre ţările cele mai populate. Întrebarea este ce se întâmplă cu modernizarea în țările cu o economie periferică în raport cu marile economii ale lumii? Realitatea demonstrează creșterea decalajelor dintre economia subdezvoltată și economiile avansate, accentuată de crizele economice și financiare internaţionale.

Am evidenţiat, succint, rolul elitelor (economice, politice, culturale) în promovarea și susţinerea modernizării și a modernității. Într-o societate a modernităţii tendenţiale, elitele tind spre o conformare mai puternică la deciziile stabilite în afara cadrului naţional. Modernitatea tendențială apare în societățile în care actorii sociali și instituționali acționează în direcții diferite față de proiectul comun al schimbărilor moderne, astfel încât acest proiect să devină dominant în societate. Modernitatea tendenţială se produce ca o consecință a schimbării de sus în jos, deci de la minoritatea educată în spiritul modernităţii și orientată spre transformări moderne, către o majoritate indiferentă sau ostilă schimbării. Procesul de modernizare și-a arătat limitele, atunci când s-a bazat pe socializarea elitelor pentru modernitate, iar efectele s-au tradus într-o retorică a elitelor, adeseori inadecvată realităților sociale și naționale.

Indiscutabil, agenţii modernizării și ai modernităţii au avut permanent în vedere construcţia instituţională modernă identică cu cadrul instituţional din Occident. Inițial, modernitatea a fost

susţinută de grupuri restrânse și viza mai mult idei și conduite individuale. Pe măsură însă ce procesele de modernizare se multiplică în toate structurile societăţii se constată cum modernitatea se distanțează de tipul ideal occidental la nivelul practicilor curente și se îndepărtează de acest cadru de referință. În spaţiul în care a fost diseminată modernitatea, se naște o stare paradoxală: deși există modernitate, omul modern nu este prezent decât într-o anumită pondere din populaţia urbană educată, ea însăși responsabilă în mare parte pentru faptul că modernitatea nu s-a împlinit în dimensiunile ei semnificative.

Totuși, să nu uităm că ideologiile naționaliste au jucat un rol major în multe procese de modernizare. Există o elită nu doar modernizată, ci și o elită promotoare a necesității schimbării sociale prin modernizare. Spre deosebire de Occident unde factorul de susţinere a dezvoltării moderne l-a reprezentat burghezia (industriașul, antrepenorul, comerciantul), în alte zone această misiune a căzut în sarcina intelectualității umaniste, cea care a conștientizat imperativul progresului, al înscrierii în trendul modernizării cu accent pe efortul de accelerare a procesului de modernizare.

Deși teoriile despre modernitate accentuează ideea despre varietatea de modernități, eu susțin ideea că angajarea cu succes a unei comunități în procesele de modernizare necesită un context și un spațiu ale dezvoltării sociale cu consecințe directe asupra tuturor indivizilor și colectivităților. Am argumentat existența unui spațiu emergent de modernitate, indisolubil legat de afirmarea și susținerea principiilor și normelor modernității și de manifestarea permanentă a atitudinilor favorabile schimbării moderne. Modernitatea tendențială apare în spațiile unde lipsește contextul de dezvoltare modernă. În țările în curs de modernizare, există o criză a contextului de afirmare a principiilor și normelor modernității. În spațiul non-occidental modernitatea a fost, predominant, un proces

produs, intenționat, din exterior. Din această perspectivă, pentru a fi funcționale, principiile și normele modernității sunt adaptate la credințele, ideile și specificul cultural al colectivităților locale.

Teoretic și metodologic, modernitatea tendențială este consecința dualității realităților din cadrul societăților în curs de modernizare datorită capacității de universalizare și globalizare a modernității occidentale. Altfel spus, există o tendențialitate a acestui tip de modernitate identificată ca model european. Practicile și valorile unei societăți în curs de modernizare sunt puse în aplicare și raționalizate prin filtrul modernității, dacă sunt acceptate să modeleze societatea sau ele se impun împotriva rezistenței unor segmente din societate. Deși modernitatea este univerală, cel puțin ca tendință, am observat manifestarea rezistenței din partea unor actori sociali față de consecințele ei, exprimată în adeziunea la valorile tradiționale ale propriilor comunități religioase, culturale, etnice sau naționale. În plus, există rezistența față de decizii sau acțiuni ale statului de susținere sau impunere a unor trenduri ale modernității.

În aceste împrejurări, modernitatea a avut un trend specific și realizarea lui nu depinde doar de voinţa internă de modernizare, ci, mai ales, de locul ocupat de o societate în sistemul mondial. Din acest motiv, modernitatea a fost și va rămâne un proces controlabil doar în privinţa unor stadii, care, odată atinse, își dezvoltă propria negare dialectică, evoluând spre o nouă tendință. Drept consecință, orice strategie de dezvoltare identifică și acordă importanţa cuvenită resurselor interne ale modernităţii, forţei autohtone de inovare socială, creativităţii proprii în plan instituţional, toate acestea fixate ca ţinte ale procesului de modernizare, proces aflat el însuși într-o dinamică proprie.

Modernitatea tendențială exprimă înclinarea unor actori sociali în a imita și prelua conduite și concepţii din afara spațiului lor național, dar nu sunt capabili să gândească și să acționeze pentru

eficientizarea propriei comunități. Prin clientelismul unei bune părţi din elitele conducătoare se deformează spiritul modern, și astfel ele produc o „modernizare negativă". Se preiau instituții din alte societăți la care acestea au renunțat sau le-au transformat pentru că și-au dovedit ineficiența sau disfuncționalitatea. Atitudinea faţă de raporturile instituţionale, universaliste și neutre, este ambivalentă: favorabilă atunci când este vorba despre idei și acţiuni care nu le afectează statusul social propriu sau al grupurilor de care aparţin, dar total nefavorabilă atunci când vizează condiția lor socială.

Un aspect esențial al modernității tendențiale îl reprezintă relația dintre dezvoltarea modernă și țărănime în contextul acțiunii modernizării și a modernității. Modernitatea tendențială a fost și este generată de efectele modernizării și ale modernității asupra țărănimii și mediului rural. Efectele industrializării – element cheie al modernității – au fost și sunt distructive asupra satului și țărănimii.

Modernitatea tendențială este un efect direct al mijloacelor folosite de stat în modernizarea societății. Modernizarea întreprinsă de stat este definitorie pentru modernitatea tendențială, dar și o consecință corelativă a acesteia. În modernitatea structurată influenţa statului asupra societății este limitată fiind mai mult un instrument de susținere a societății. În societăţile cu fundamente economice și materiale insuficient dezvoltate decisiv rămâne rolul statului în producerea modernităţii. Modernitatea tendenţială apare din contradicţia dintre statul de drept și contrângerile sociale pentru ființarea statului. Din cauza intervenţiei statului, modernitatea este o tendinţă, un proces mozaicat, care nu este organizat in jurul unei forme instituţionale moderne dominante clare. Indiscutabil, fără un stat naţional nu se puteau crea instituţii moderne, dar diferența stă în faptul că în Occident statul a acționat cu sprijinul direct al noii clase, burghezia, deținătoarea pârghiilor economiei capitaliste,

iar în societățile în curs de modernizare statul a adoptat structuri politico-juridice prin preluarea lor din spațiul occidental, și nu ca o cerință pornită și afirmată constant din partea grupurilor sociale majoritare – clasele din mediul rural. În Occident, modernitatea a fost realizată de societatea însăși, statul și societatea au produs împreună transformările moderne.

Spre deosebire de statul din țările consolidate economic și social, în societățile non-occidentale statul a fost și este mult mai autoritar, dar același stat din zona non-occidentală este mai slab în relațiile cu statele modernizate. Adoptarea instituțiilor moderne a fost un mijloc pentru satisfacerea intereselor anumitor grupuri sociale minoritare, și nu un scop al întregului organism social. Statul s-a folosit de instituții moderne în rezolvarea unor urgențe, precum câștigarea și recunoașterea independenței naționale.

Modernitatea tendenţială derivă din actele de modernizare și este măsura gradului în care statul naţional produce modernitate. Modernizarea a fost și este încă un proces de construcţie politică instituţională, care are prioritate faţă de dezvoltarea economică. Statul a acordat prioritate construcţiei naţionale, iar problemele legate de dezvoltarea economică și socială au fost amânate sau subordonate chestiunii naţionale. Esenţială a fost și este conturarea unei identităţi naţionale. În orice caz, elitele au fost în mare parte responsabile pentru orientarea energiilor naţionale de la probleme sociale și economice la proiecte naţionale, astfel încât ordinea socială și autoritatea statului nu sunt puse în pericol.

Pe scurt, modernitatea a reconfigurat o nouă organizare socială și instituțională în funcție de contexte istorice și geopolitice. Se confirmă astfel teza că modernitatea societăţilor evoluate (deja modernizate) este tot tendenţială, pentru că-și propune să atingă noi norme și principii, acoperind și depășind pe cele împlinite la un moment dat. Dacă teoriile despre modernitatea europeană

(occidentală) pornesc de la ipoteza: factorii care au determinat evoluţiile moderne trecute și actuale vor acţiona și în viitor, în același sens în orice societate, teza despre modernitatea tendenţială pune în relief ideea că în spații extraoccidentale modernitatea este tendinţă și nu o realitate structurată. Modernitatea este intrinsecă oricărei societăți, cel puțin ca tendențialitate. Ca rezultat, fiecare regiune, și chiar fiecare ţară, pot crea propriile structuri de relaţii sociale, economice și politice, care produc diferite modele de modernitate. Deși modernitatea este vulnerabilă în fața rezistenței față de ea prin chiar specificul ei – societate liberă și deschisă – totuși nu se cunoaște, în perioada actuală, nici măcar un exemplu de societate care să tindă spre modele de dezvoltare exclusiv tradiționale. Dimpotrivă, modernitatea se extinde asupra întregii lumi, iar principiile și normele ei sunt comune tuturor societăților. Lumea de astăzi este modern structurată sau tendențial modernă.

Abstract

The book *Tendential Modernity. Reflections about modern evolution of society* tries to provide evidence that highlights the existence of a certain type of modernity, one that is specific to societies with an insufficiently functioning economy. In opposition to the classical definition of modernity, related to progress and linear evolution, to never-ending advance in a pre-determined direction, non-occidental modernity shows a particular penchant for co-habitation with pre-modern social practices and traditions.

The book includes Introduction, 8 chapteres, Conclusions, Bibliography, Index of names, terms and titles of works.

Chapter I, *Modernity*, discusses principles and characteristics of modernity, the cultural program and the political and social consequences of modernity. In this chapter I try to clarify the meaning of modernity emerged in classical studies in the social sciences, which seem relevant and useful for understanding social reality. I start from the premise that modernity has emerged as change produced in the West over a period of hundreds of years and no as a project imposed or adopted.

Chapter II, *Modernization, the path to modernity*, argues that modernity is an effect of modernization. There is no modernity without modernization. Modernity is a standard that is a goal of the evolution of societies and modernization is the process of achieving said goal. The modernization processes had to deal with

a versatile institutional environment – decisions and actions kept changing – a fact that had an obvious impact on the depth and duration of modernity. In the societies of tendential modernity, modernization do not include transforming the whole but occurs only at political, institutional and legal levels.

Chapter III, *Types of modernity*, discusses concepts and perspectives on reflexive moderniy, liquid modernity, organized modernity, multiple modernities, Asian modernity – Japanese modernity, compressed modernity, mistaken modernity, Chinese modernity – and Latin American modernity.

Chapter IV, *Tendential modernity*, analyses the concepts of tendential and tendentiality, an explanatory model of the modern evolution , features of tendential modernity, the dominance lack of modernity, resistence to modernity. It examines the tendential modernity in societies where it is not established as a certainty in all sections of the social organism because it is inconsistent and unevenly manifested in different fields.

Chapter V, *Elites, between rhetoric and reality of modernity*, emphasizes the role of elites in promoting and supporting the modernization and modernity. A society cannot move to modernity without the presence of modernizing elites. In transitional regimes, the elites provide the public space with a sophisticated discourse on freedom, democracy, justice, etc., however they have to live in social and economic contexts that scarcely support those values. In a society characterized by tendential modernity, the elites tend to conform strongly to the decisions taken outside the national framework. In fact, today, we witness a concentration, a spatial organization of the elites in special structures.

Chapter VI, *The space of modern development*, argues the importance of space development in affirmation and support of the principles and norms of modernity. There is an emerging space of

modernity. A brief overview of the historical evolution of Western space highlights the existence of, a spirit and a positive attitude toward modern change.

Chapter VII, *Rural modernization*, examines the relationship between modern development and peasantry in the context of modernization action in rural areas. Tendential modernity was and is caused by the effects of modernity and modernization on the peasantry and rural areas.

Chapter VIII, *The State – producer of modernity*, discusses the role of the state in producing modernity in the societies with economic fundamentals and materials insufficiently developed. It is presented argument to support the thesis that because of state intervention, modernity appears as a trend, a process that is not organized around a clear dominant institutional form of modernity.

The book ends with Conclusions: *Universal tendentiality of modernity*, an overview about tendential modernity regarding the size of the societies resulting from their mutual interaction.

I built a diversified image of modernity and revealed the polymorphism of the modern world, its many facets and embodiments, in short a kaleidoscopic picture of the historical process of the evolution of modern society. The analyzes presented in this book supports the thesis about modernity as a universal process that has influenced and influences any contemporary society. The concept of tendential modernity is useful in research on modernization strategies implemented by deliberate public policy in any society, including in areas from countries with well structured modernity.

In my analysis I avoid terms like "late modernity" because this concept emphasizes the delay of some societies to other societies, but a modernity that would follow the same trend as in the West. There is a modern foreshadowed in specific contexts derived from its own history and culture, but also from a nation's geopolitical

position and, because of this modernity did not become a *modus vivendi* for each individual, each institution or social group. When we speak of modernity, along with domestic contexts we must question the geopolitical and historical experiences lived by each society in the transition from nation to nation state. In countries that became independent states, modernization was and still is a process of building institutional policy while giving priority to building and strengthening the role and functions of the national state. Issues concerning economic and social development were postponed or subordinate, and the national question remained essential in shaping a national identity.

The modern development of non-occidental society was and still is studied in the light of sociological concepts related to modernization theory, which has developed over time: tradition, diffusion, adoption, adaptation, development, underdevelopment, independence, dependency, center–periphery, unequal exchange, industrialization, Westernization, reforms, sustainable development and structural reform. It is dominated by the organicist point of view, which considers it to be a transitional process from premodern to modern society. The emergence of classical modernity is the consequence of radical changes, derived from industrialization processes, rationalization, and the emergence of the national state, and the differentiation between public and private spheres.

The term "tendential modernity" refers to the actions and ideas of modernization that remain partial and not finalized; to this extent, modernity remains mostly an aspiration, a goal to be reached, but never fully achieved. Tendential modernity is a provoked modernity, the result of rearguard modernity, not avant-garde. The thesis of tendential modernity presupposes mainly a separation between ideas, or projects, and actions, or policies. In this case, the

ideas are circulated within the public space, but the actions that derive from those ideas are not finalized.

Tendential modernity is conceptually understood as a distance between intended modernization and achieved modernization due to the speed differential between the economic (development) side of modernity and the cultural, political and intellectual side.

The tendential represents an evolution of the modernization process, an evolution determined by internal and external factors and societal contexts. These factors and contexts usually act in a contradictory manner, and the intensity of their respective influences may be different. From the temporal point of view, tendential evolution is not certain and univocal, but probabilistic. Being a tendential state of a society, modernity is not certitude on all levels of the social organism because it is inconsistent and it manifests itself unequally in different areas. While the classical theory of modernization considers modernity as an unavoidable process derived from the organic, pre-determined evolution of the society, in my view, modernity presents itself as a tendential transformation, as a result of the interactions between internal and external contexts of a society.

I want to stress that the words "tendency" and "tendential" are not synonymous, even though they may be understood as a major orientation towards a certain option among other possible options. We must separate "tendency" from "tendential". Tendency expresses the trend, the direction of an action which, if it is not unavoidable, is definitely steady; while tendential expresses the non-fulfilment, the fragmentation and the incompleteness of tendency.

The concept of tendential modernity refers to the idea that modernity is inconsistent and slow. Given the lack or insufficiency of internal modernizing resources (ideological, economic, administrative, financial, etc.), tendential modernity is a type of asymptotic modernization, which never succeeds in reaching the requirements

of modernity, no matter how close it seems to come to Western modernity.

Basically, all modernities are tendential. Tendential modernity is universal, including the case of states that have a well-structured and functional type of modernity. Even in this case, there is a tendency to surpass the status quo, to reach a new level of relationship with the establishment. The concept of tendential modernity covers a dynamic reality; it may be divided up only for the purpose of investigation and analysis, but actually it is a continuum, and it is therefore difficult to tell where it starts and where it ends.

In contrast to societies where modernity is well structured owing to a solid and efficient economic ground, in a society with a modernity in the process of consolidation, this modernity is primarily tendential. It seems that this tendential modernity is never settled, that its modernizations are always mere tendencies because, here, the time span of these kinds of phenomena is much longer.

Modernization produces, or should produce, the disintegration of traditional societies, a process finalized in Western societies. Other societies did not experience the same radicalism and profoundness. Their modernity was a dissolving of the old traditions alongside, to a small degree, an act of building modernity. The example of globalization as a process of the interdependency of all nations is relevant to our thesis. This interdependency shows the presence of modernity all over the world, not modernity as a unique pattern, but modernity as a diversity of modernities.

The internal modernization processes have been oriented, at the beginning of each transition stage from the old regimes to the new ones, towards the creation of a political, judicial, democratic and modern organism through a profound change of the old institutions.

By imitating Western institutions and adopting their laws in the absence of a knowledgeable and critical evaluation of the specific particularities of that particular society, the concrete actions of modernization have been accomplished, albeit for reasons that are different. Western Europe did not start the modernization process as a political project with a mission statement: "we want to modernize ourselves". Its economic, social, historical and cultural evolutions led to modernization. Western modernity cannot be reproduced in non-Western societies, and, thus, the political project becomes unavoidable.

Tendential modernity derives from the influence of modernity on certain social categories only, identified through modern attitudes and behaviors, but having insignificant influence on the rest of the society. As with every incipient social process, modernity was supported by small groups and tended to present ideas and individual conducts taken from Western cultures and civilizations.

Some social groups accept change readily; by contrast, others refuse it. As a consequence, tendential modernity generates changes only at some levels of the society. These changes are sustained and promoted by groups concerned only with their own social and economic condition, interested in social change with real profit only for themselves. Tendential modernity advances slowly and laboriously through the intricate network of socio-institutional structures of the traditional and patriarchal society. It is a mosaic of modernity, not one that is structured as a clear, dominant form, and inexistent as a project of modernization.

Tendential modernity is a universal phenomenon; it also appears in states with a well structured, functional modernity. There is even a tendency to surpass the status quo, to go further towards something new in respect of the establishment. The concept of

tendential modernity covers a dynamic reality, but in reality it is a continuum whose beginning and end are hard to identify. Unlike societies with a well-structured modernity due to a solid, efficient and productive economic base, it seems that the society characterized by tendential modernity will never settle. Its modernizations consist always and only of tendencies.

Here, in contrast to other spaces of culture and civilization, the duration of these kinds of phenomena is much longer. The concept I propose ensures a structured understanding of modernity in spaces where the rhythm of cultural and political modernization is faster than the slow evolution of the economy. Under these circumstances, the economy has a different specific trend, one that we call tendential modernity. Tendential modernity refers to actions and ideas concerning modernization which remain partial and not finalized. This modernity is more an aspiration, a goal to be reached, but which is never fully attained. Due to the fact that modernity is merely a tendency, never finalized, the transitions are never finished.

Tendential modernity moves slowly and with difficulty through the intricate network of socio-institutional structures of the patriarchal and traditional society. It is an inlay modernity, not structured under a clear and dominant form. Tendential modernity appears in societies where social and institutional actors act in different directions and without organic adherence to a common and constant project, with the result that this project fails to become one to which local funds are directed in order to reach a dominant modernity. For instance, Romanian modernity today lacks a national development program, one that has a strategic concept – the dominant of the entire modernization project – assumed by the intellectual and political elite of Romania. This example demonstrates that modernity, as it has been developed in Western Europe,

is not possible here because the institutional forms adopted from Western societies do not have the same contexts and economic conditions, and thus cannot function as they do in Western Europe.

Modernity appears as a standard of evolution, an outcome of modernization process in the West, and it is considered an model of development for any society to achieve the same level of development as Western countries. Modernity exists in any society, but its values and standards do not exist everywhere in their entirety, but only as universal tendencial processes. Basically, all modernities are tendential. Tendential modernity is universal, including the case of states that have a well-structured and functional type of modernity. The contemporary world is modern structured or tendential modern.

Bibliografie

Acemoglu, Daron, Johnson, Simon and Robinson, James A. (2001) The colonial origins of comparative development: An empirical investigation, *American Economic Review* 91 (5), pp. 1369–1401.

Acemoglu, Daron and Robinson, James A. (2012) *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. New York: Crown.

Allen, Robert (2011) *Global Economic History: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Alexander, Jeffrey C. (1994) Modern, anti, post and neo: How social theories have tried to understand the 'new world' of 'our time'. *Zeitschrift für Soziologie* 23: 165–197.

Alexander, Jeffrey C. (2013) *The Dark Side of Modernity.* Cambridge: Polity Press.

Aman, Robert (2014) *Impossible Interculturality? Education and the Colonial Difference in a Multicultural World.* Linköping: Linköping University.

Armer, J. Michael and Katsillis, John (2000) Modernization theory, în *Encyclopedia of Sociology*, Volume 3, Second Edition Edgar F. Borgatta, Editor-in-Chief, Rhonda J. V. Montgomery, Managing Editor, New York: Macmillan Reference USA, pp. 1884- 1888.

Arrighi, Giovanni (2007) *Adam Smith in Beijing.* London: Verso.

Assayag, Jackie (2002) Dipankar Gupta, Mistaken Modernity. India Between Two Worlds, *L'Homme*, 163, pp. 267-269.

Badie, Bertrand (1992) *L'Etat importè. L'occidentalisation de l'ordre politique*. Paris: Fayard.

Bafoil, François et Weber, Bernd (2014) « Les temporalités de l'européanisation », *Temporalités* [En ligne], 19 |, mis en ligne le 25 juin 2014. accesat la 5 octombrie 2015.

Balandier, Georges (1985) *Le Détour: Pouvoir et modernité*. Paris: Fayard.

Baum, Michael and Glatzer, Miguel (2012) Incomplete Modernity or Typically Modern? Portuguese National Identity în an Era of Rapid Transition, în *Portugal în the Twenty-First Century.Politics, Society, and Economics,* edited by Sebastian Royo, Lanham: Lexington books, pp. 93-120.

Bauman, Zygmunt (1991) *Modernity and Ambivalence*. Cambridge: Polity Press.

Bauman, Zygmunt (2000) *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity.

Beck, Ulrich (1992) *Risk Society: Towards a new modernity*. London: Sage.

Beck, Ulrich (2000) Risk Society Revisited: Theory, Politics and Research Programmes, în B. Adam, U. Beck and J. van Loon (Eds) *The Risk Society and Beyond: Critical Issues for Social Theory* London: Sage, pp. 211–229.

Beck, Ulrich, Bonss, Wolfgang, Lau, Christoph (2003) The Theory of Reflexive Modernization. Problematic, Hypotheses and Research Programme, *Theory, Culture & Society* 20(2), pp. 1–33.

Beck, Ulrich and Sznaider, Natan (2011) Self-limitation of modernity? The theory of reflexive taboos. *Theory and Society*, 40 (4), pp. 417-36.

Bell, Daniel (1973) *The Coming of Postindustrial Society*. New York: Basic Books.

Berman, Marshall (1982) *All that is Solid Melts into Air: The Experience of Modernity*. New York: Simon and Schuster.

Bhambra, Gurminder K. (2007) *Rethinking modernity: Postcolonialism and the sociological imagination*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.

Bhambra, Gurminder K. (2013) The Possibilities of, and for, Global Sociology: a postcolonial perspective, *Postcolonial Sociology Political Power and Social Theory*, Volume 24, pp. 295–314.

Blyth, Mark (2015) *Austeritatea. Istoria unei idei periculoase*. Traducere de Silvia Dumitrache, cu o prefaţă de Cornel Ban. Cluj-Napoca: Editura Tact.

Bortoluci, José H. and Jansen, Robert S. (2013) Toward a Postcolonial Sociology: The View from Latin America, *Political Power and Social Theory*, 24, pp.199-229.

Bosovcki, Amanda (2013) Bureaucratic Spleen: Europeanization and Resistance to Change in Romanian Public Administration, *Sociologie Românească*, Vol. XI, no. 4, pp. 40-54.

Bourdieu, Pierre et Passeron, Jean-Claude. (1970) *La reproduction éléments pour une théorie du système d'enseignement*. Paris: Les Editions de Minuit

Bruce, Steve and Yearley, Steven (2006) *The Sage dictionary of sociology*. London: Sage Publications.

Cao, Tian Yu (2005) *The Chinese Model of Modern Development*. London: Routledge.

Cardoso, Fernando Henrique and Faletto, Enzo (1979) *Dependency and Development in Latin America*. Berkeley: University of California Press.

Castells, Manuel (2010) *The Information Age: Economy, society and culture*, Vol. 1: *The Rise of the Network Society*. Oxford: Wiley-Blackwell (2nd edn, new preface).

Castells, Manuel (2010) *The Power of Identity*, Second edition with a new preface, Oxford: Wiley-Blackwel.

Chakrabarty, Dipesh (2008) *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton: Princeton University Press.

Chang, Kyung Sup (1999) Compressed Modernity and Its Discontents: South Korean Society in Transition, *Economy and Society* volume 28, Issue 1, pp. 30-55.

Chang, Kyung-Sup (2010) The second modernity condition? Compressed modernity as internalized reflexive cosmopolitization, *British Journal of Sociology,* vol. 61, no. 3, pp. 444–464.

Chatterjee, Partha (2008) Peasant cultures of the twenty-first century, *Inter-Asia Cultural Studies,* Volume 9, 1, pp. 116-126.

Chirot, Daniel (2011) *How Societies Change*. Rewritten and completely revised 2nd edition, Thousand Oaks, CA: Pine Forge / Sage.

Chirot, Daniel (ed.) (1989) *The Origins of Backwardness in Eastern Europe*. Berkeley: University of California Press.

Cohen, Ira, Modernity, în Turner B. S. (2006): *Cambridge Dictionary of Sociology*. New York: Cambridge University Press.

D'Antreves, M.P. and Benhabib, S. (eds.) (1997) *Habermas and the Unfinished Project of Modernity: Critical essays on the Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge: MIT.

Day, Alexander (2011) Depoliticization and the Chinese Intellectual Scene, *Criticism*: Vol. 53: Iss. 1, pp. 141–151.

Delanty, Gerard (1999) *Social Theory in a Changing World: Conceptions of Modernity.* Cambridge: Polity Press.

Delanty, Gerard (2003) The Making of a Post-western Europe: a Civilizational Analysis, *Thesis Eleven*, 72, February, pp. 8-25.

Delanty, Gerard (2013) *Formations of European Modernity: A Historical and Political Sociology of Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Dirlik, Arif (2003) Global Modernity? Modernity in an Age of Global Capitalism, *European Journal of Social Theory* 7(3), pp. 275–292.

Dirlik, Arif (2013) Thinking Modernity Historically: Is „Alternative Modernity" the Answer? *Asian Review of World Histories* 1:1, January, pp. 5-44.

Dobrescu, Paul (2010) *Viclenia globalizării, asaltul asupra puterii americane.* Iași: Institutul European.

Domingues, José Maurício (2009) Global modernization, 'coloniality' and a critical sociology for contemporary Latin America. *Theory, Culture & Society*, 26, 1, pp. 112-133.

Domingues, José Maurício (2012) *Global Modernity, Development, and Contemporary Civilization.Towards a Renewal of Critical Theory*. New York: Routledge.

Drăgănescu, Mihai (1990) *Informaţia materiei*. București: Editura Academiei Române.

Durkheim, Émile (1893) *De la division du travail social*. Paris: Félix Alcan..

Dussel, Enrique (2000) Europe, modernity, and eurocentrism, *Nepantla: Views from the South* 1.3, pp. 465–478.

Dussel, Enrique (2012) Transmodernity and Interculturality: An Interpretation from the Perspective of Philosophy of Liberation, *Transmodernity,* 1(3), pp 28-59.

Duţu Alexandru (1999) *Ideea de Europa si evolutia constiintei europene*. București: Editura All

Eisenstadt, S. N. (1996) *Japanese Civilization: A Comparative View*. Chicago: The University of Chicago Press.

Eisenstadt, S.N. (2000) Multiple modernities, *Daedalus* 129(1): pp. 1–29.

Eisenstadt, S.N. (2000) The civilizational dimension in sociological analysis, *Thesis Eleven*, Number 62, August: 1–21.

Eisenstadt, S.N. (2003) Comparative Civilizations and Multiple Modernities. A Collection of Essays. Leiden: Brill.

Elliott, Anthony, Katagiri, Masataka and Sawai, Atsushi (Eds) (2013) *Routledge Companion to Contemporary Japanese Social Theory: From Individualization to Globalization in Japan Today***.** New York**:** Routledge.

Eminescu, M (1980–1989) *Opere* Vol. IX–XIII. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Encyclopaedia Britannica. Encyclopædia Britannica Online Academic Edition. Encyclopædia Britannica Inc. 2014. http://www.britannica.com/EBchecked/topic/387301/modernization/12017/The-West-and-the-world

Eriksen, Thomas H (1993) *Ethnicity and Nationalism*. London: Pluto Press.

European Commission.Directorate-General for Agriculture and Rural Development (2012) *Rural Development in the European Union. Statistical and Economic Information*. Report 2012, December.

Felice, Emanuele and Vasta, Michelangelo (2015) Passive modernization? Social indicators and human development in Italy's regions (1871-2009), *European Review of Economic History* 19 (1), pp. 44-66.

Frank, Andre Gunder (1966) The Development of Underdevelopment. *Monthly Review* (September), pp. 17-30.

Frank, Andre Gunder (1998) *ReOrient: Global Economy in the Asian Age*. Berkeley: University of California Press.

Fukuyama, Francis (2012) The patterns of history, *Journal of Democracy* Volume 23, Number 1 January, pp.14-26.

Gaonkar, Dilip Parameshwar (Ed.) (2001) *Alternative Modernities*. Durham: Duke University Press.

Geană, Gheorghiţă (1997) Ethnicity and Globalization. Outline of a Complementarist Conceptualisation, *Social Anthropology* 5 (2), pp. 197-209.

Geană, Gheorghiţă (2000) Nichtorganische Entwicklung, Eigentumsform und die moralische Krise in Rumänien nach 1989. In: Gabanyi AU, Sterbling A (eds) *Sozialstruktureller Wandel, soziale Probleme und soziale Sicherung in Südosteuropa*. Munich: Südosteuropa Gesellschaft, pp. 191–204.

Georgescu, Vlad (1992) *Istoria românilor de la origini pînă în zilele noastre* București: Editura Humanitas.

Giddens, Anthony (1990) *The Consequence of Modernity*. London: Macmillan.

Giddens, Anthony (1991) *Modernity and Self-Identity*: *Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity.

Gregory, Brad S. (2012) *The Unintended Reformation: How a Religious Revolution Secularized Society*. Cambridge; Mass.: Belknap Press.

Grosfoguel, Ramon (2000) Developmentalism, Modernity, and Dependency Theory in Latin America, *Nepantla: Views from the South* 1(2), pp. 347–374.

Gupta, Dipankar (2000) *Mistaken Modernity: India between Worlds*. New Delhi: HarperCollins.

Gupta, Dipankar (2013) *Revolution from Above: India's Future and the Citizen Elite*. New Delhi: Rainlight/Rupa.

Gurusamy, S and Sarathi, Partha B. (2013) Peasants-Land-Modernisation in India: Issues and Challenges, *Journal of Economic Policy and Research* 8.1 (Oct 2012-Mar), pp. 99-113.

Habermas, Jürgen (1985) Modernity – an incomplete project, in H. Foster (ed.) *Postmodern Culture*. London: Pluto Press, pp. 3–15.

Habermas, Jürgen (1987) *The Philosophical Discourse of Modernity*, transl. by Frederick Lawrence. Cambridge: MIT Press.

Habermas, Jürgen (2000) *Discursul filosofic al modernităţii. 12 prelegeri*, în româneşte de Gilbert V. Lepădatu, Ionel Zamfir, Marius Stan, studiu introductiv de Andrei Marga. Bucureşti: ALL.

Habermas, Jürgen (2005) *Sfera publică şi transformarea ei structurală*, traducere şi notă biobibliografică de Janina Ianoşi, Bucureşti: Editura Comunicare. Ro.

Harvey, David (1989) *The Condition of Postmodernity*. Oxford: Blackwell.

Hobsbawm, Eric J. (1994) *Age of Extremes*: *The Short Twentieth Century, 1914–1991*. London: Michael Joseph.

Hobsbawm, Eric J. and Terence Ranger (Eds) (1983) *The Invention of Tradition,* Cambridge: Cambridge University Press.

Hoffmann David L. and Kotsonis Yanni (eds.) (2000), *Russian Modernity: Politics, Knowledge, Practices*. Basingstoke: Macmillan.

Hoffman David (2011) *Cultivating the Masses: Modern State Practices and Soviet Socialism, 1914-1939.* Ithaca: Cornell University Press.

Horesh, Niv and Sullivan, Jonathan (2014) Examining The End of Revolution: A Foretaste of Wang Hui's Thought, *China Report* May, 50, pp. 151-160.

Huntington, Samuel P. (1996) The West: Unique, Not Universal, *Foreign Affairs* 75:6 November/December, pp. 28-46.

Huntington, Samuel P. (1999) *Ordinea politică a societăților în schimbare*, traducere de Horațiu Stamatin. Iași: Polirom

Iancu, Aurel (2007) Convergenţa reală şi integrarea, *Revista OEconomica*, pp. 19-39.

Inglehart, Ronald and Baker, Wayne E (2000) Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values. *American Sociological Review* 65, pp. 19–51.

Inglehart, Ronald and Welzel, Christian (2005) *Modernization, Cultural Change, and Democracy*. New York: Cambridge University Press.

Inglehart, Ronald and Welzel, Christian (2007) Modernization, în Ritzer George (ed.) *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, New York: Blackwell, pp. 3073-3074.

Inkeles, Alex (1983) *Exploring Individual Modernity*. New York: Columbia University Press.

Inkeles, Alex and Smith, David H. (1974) *Becoming Modern: Individual Changes in Six Developing Countries*. Cambridge: Harvard University Press.

Johnston, Michael (2005) *Syndromes of Corruption: Wealth, power, and democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kalpadakis, George and Sotiropoulos, Dimitri A. (2007) Europeanism and Nationalist Populism: The Europeanization of Greek Civil Society and Foreign Policy, *Hellenic Studies,* Vol. 15, No. 1, pp. 43-66.

Kamaludeen Mohamed Nasir and Bryan S. Turner (2013): Governing as gardening: reflections on soft authoritarianism in Singapore, *Citizenship Studies*, 17:3-4, pp. 339-352.

Karl, Rebecca E. (2009) Can a Post-1919 World History be Written?, *Sungkyun Journal of East Asian Studies*. Vol.9, No.1, pp.1-10.

Kaya, Ibrahim (2004) Modernity, openness, interpretation: A perspective on multiple modernities, *Social Science Information* 43(1), pp. 35–57.

Kaya, Ibrahim (2004) *Social Theory and Later Modernities: The Turkish Experience*. Liverpool: Liverpool University Press.

Keane, John (ed.) (1988) *Civil Society and the State. New European Perspectives*. London: Verso.

Kim, Heeho and Sohn, Byeong-hae (2014) Economic Integration vs. Conflicts in Northeast Asia – A Role of Confucianism, *Asian Social Science*, Vol. 10, No. 13, pp. 155- 168.

Kim, Kyong-Dong (2005) Modernization as a politico-cultural response and modernity as a cultural mixture: an alternative view of Korean modernization, *Development and Society*, Volume 34 Number 1, June, pp. 1-24.

Kumar, Krishan (2014) Modernization, în *Encyclopaedia Britannica* http://www.britannica.com/EBchecked/topic/387301/modernization/12017/The-West-and-the-world.

Lafont, Ghislain (2003) *O istorie teologică a Bisericii. Itinerarul, formele si modelele teologiei*. Traducere: Maria-Cornelia Ică Jr. Prefață: Ioan I.Ică Jr. Sibiu: Editura Deisis.

Larraín, Jorge (2000) *Identity and modernity in Latin America*. Cambridge: Polity Press.

Lash, Scott and Urry, John (1987) *The End of Organized Capitalism*. Cambridge: Polity.

Lash, Scott and Whimster, Sam (Eds) (1987) *Max Weber, Rationality and Modernity*. London: Allen & Unwin.

Law, John (1994) *Organizing Modernity*. Oxford: Blackwell.

Lee, Raymond L.M. (2005) Bauman, Liquid Modernity and Dilemmas of Development, *Thesis Eleven*, number 83, November, pp. 61–77.

Lee, Raymond L.M. (2008) In search of second modernity: Reinterpreting reflexive modernization in the context of multiple modernities, *Social Science Information* 47(1): pp.55–69.

Lerner, Daniel (1968) Modernization: social aspects, în David L. Sills (ed.) *International Encyclopedia of the Social Sciences*. London and New York: Macmillan and Free Press, pp. 386–395.

Levy, Jr., Marion J (1992) Confucianism and Modernization, *Society*, vol. 29, 4, May-June, pp. 15-20.

Lew, Seok-Choon, Choi Woo-Young and Wang Hye Suk (2011) Confucian ethics and the spirit of capitalism in Korea: The significant of filial piety, *Journal of East Asian Studies*, 11, pp. 171–196.

Love, Joseph L (1990) Theorizing underdevelopment: Latin America and Romania, 1860–1950. *Estudos Avançados* 4(8), pp. 62–95.

Love, Joseph L (1996) *Crafting the Third World: Theorizing underdevelopment in Rumania and Brazil*. Stanford: Stanford University Press.

Ma, Kit-wai Eric (2012) Compressed modernity in South China, *Global Media and Communication,* December, vol. 8 no. 3, pp. 289-308.

Manoilescu, Mihail (1929) *Théorie du Protectionnisme et de l'Echange International*. Paris: Marcel Giard.

Marx, Karl (1948-1960) *Capitalul*. vol. I-VI. București: Editura Partidului Muncitoresc Român.

Mascareño, Aldo and Chernilo, Daniel (2009) Obstacles and Perspectives of Latin American Sociology: Normative Universalism and Functional Differentiation, *Soziale Systeme.* 15(1), pp. 73-97.

McMichael, Philip (2012) Depeasantization. *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization*. Blackwell Publishing Ltd.

McNeill, William H (2000) *Ascensiunea Occidentului: o istorie a comunităţii umane şi un eseu retrospectiv*, traducere Diana Stanciu. Bucureşti: Editura Arc.

Meštrović, Stjepan G. (1998) *Anthony Giddens. The last modernist*. London: Routledge.

Mignolo, Walter D (2005) *The idea of Latin America*. Oxford: Blackwell Publishing.

Mignolo, Walter D (2011) *The Darker Side of Western Modernity: Global Futures, Decolonial Options*. Durham and London: Duke University Press.

Mihuţ, Liliana (2014). *Conexiuni şi interferenţe în ştiinţele politice: un periplu în ultimul sfert de secol***.** Cluj-Napoca: Eikon.

Moore, Barrington (1966) *Social Origins of Dictatorships and Democracy: Land and Peasant in the Making of the Modern World*. Middlesex: Penguin

Murgescu, Bogdan (2010) *România și Europa: Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*. Iaşi: Polirom.

Parthasarathi, Prasannan (2011) *Why Europe Grew Rich and Asia Did Not: Global Economic Divergence*, *1600-1850*. New York: Cambridge University Press.

Pasti, Vladimir (2006) *Noul capitalism românesc*. Iaşi: Editura Polirom.

Pick David and Dayaram Kandy (2006) Globalisation, reflexive modernisation, and development: The case of India, *Society and Business Review* 1(2), pp. 171–183.

Piketty, Thomas (2013) *Le capital au XXI*[e] *siècle*. Paris: Editions du Seuil.

Pridham, Geoffrey (2007) Political Elites, Domestic Politics and Democratic Convergence with the European Union: The Case of Romania during Accession, *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Volume 23, Issue 4, December, pp. 525-547.

Quijano Anibal (2000) Coloniality of power, eurocentrism, and Latin America. Nepantla: Views from the south, 1(3), pp.533-579.

Rădulescu-Motru, Constantin (1904) *Cultura română și politicianismul*. București: Editura Librariei Leon Alcalay.

Ritzer, George (2007) *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Malden, MA: Blackwell.

Roxborough, Ian (1979) *Theory of Underdevelopment*, New Jersey: Humanities Press.

Ruane, Joseph (2003) Theorising the transition: *Longue durée* and current conjuncture in centre-periphery relations in Britain, France and Spain, in: J. Ruane, J. Todd and A. Mandeville (Eds), *Europe's Old States in the New World Order: The Politics of Transition in Britain, France and Spain,* pp. 16-37.

Sandu, Dumitru (2001) Cum „ajungi" într-un sat sărac: drumul sociologic. *Sociologie Românească*, 1-4, pp. 153-171.

Sandu, Dumitru (2011) Social Disparities in the Regional Development and Policies of România, *International Review of Social Research*, Volume 1, Issue 1, February, pp.1-30.

Schifirneţ, Constantin (2001) *Geneza modernă a ideii naționale: psihologie etnică și identitate românească*. București: Editura Albatros.

Schifirneţ, Constantin (2002) Teoria formelor fără fond despre mentalităţi şi disfuncţionalităţi instituţionale, în *Mentalităţi şi instituţii* (coordonator Adrian Paul Iliescu), Bucureşti: Editura Ars Docendi.

Schifirneţ, Constantin (2007) *Formele fără fond, un brand românesc* București: Editura Comunicare.ro.

Schifirneţ, Constantin (2007) From Romanian indigenous modernization to Europeanization. In: *Proceedings of the Globalization and Policies of Development International Conference 2007*, 17-19 May 2007, București: Editura Comunicare.ro, pp. 133-138.

Schifirneţ, Constantin (2008) Tendentious modernity and innovation. In: Bârgăoanu A, Pricopie R (Eds) *Education, Research and Innovation*. București: Editura Comunicare.ro, pp. 385-390.

Schifirneţ, Constantin (2008) Modernitatea tendenţială și evoluţia satului românesc, în *Satul românesc. Trecut – prezent – viitor*. Pitești: Editura Universităţii din Piteşti.

Schifirneţ, Constantin (2009) Identitatea românească în contextul modernităţii tendenţiale, *Revista Română de Sociologie***,** serie nouă, anul XX, nr. 5-6, pp. 461-480.

Schifirneţ, Constantin (2009) Modernitatea tendenţială, *Sociologie românească* 7(4), pp. 80–97.

Schifirneţ, Constantin (2009) Europenizarea în ediţiile online ale ziarelor dintr-o societate a modernităţii tendenţiale, în *Revista Română de Comunicare şi Relaţii Publice*, volumul 11, nr. 2 (16), pp. 89-102.

Schifirneţ, Constantin (2009) Europenizarea imaginii instituţiilor într-o societate a modernităţii tendenţiale, în Delia Cristina Balaban şi Ioan Hosu (coord.), *PR Trend.Societate şi comunicare*, Bucureşti: Editura Tritonic.

Schifirneţ, Constantin (2009) Europenizarea responsabilităţii sociale corporative într-o societate a modernităţii tendenţiale *Revista Inovaţia Socială* 2(July/Sept.), pp. 68–79 (available at: http://www.inovatiasociala.ro/index.php/jurnal/article/view/42.

Schifirneţ, Constantin (2009) The mass media and tendentious modernity in the transition process from national society to European Community. *Civitas – Revista de Ciências Sociaisa* 9(1), pp. 50–64.

Schifirneţ, Constantin (2010) L'europeanisation de la communaute nationale dans le contexte de la modernite tendancielle, în *Communautés, frontieres, médias*, București: Editura Universității din București.

Schifirneţ, Constantin (coordonator) (2011) *Europenizarea societăţii româneşti şi mass-media.* Bucureşti: Comunicare.ro.

Schifirneţ, Constantin (2011) Europenizarea societăţii româneşti şi modernitatea tendenţială, în Constantin Schifirneţ (coordonator), *Europenizarea societăţii româneşti şi mass-media*, Bucureşti: Comunicare.ro.

Schifirneţ, Constantin (2011) Așteptări și cerințe față de Uniunea Europeană, în Constantin Schifirneţ (coordonator), *Europenizarea societății românești și mass media*, București: Comunicare.ro.

Schifirneţ, Constantin (2011) Europenizarea societății românești și modernitatea tendențială în perioada postcomunistă, în Radu Murea, Vasile Boari, Natalia Vlas (coord.), *România după douăzeci de ani* (volumul II), Iași: Institutul European.

Schifirneţ, Constantin (2011) The Europeanization of the Romanian Society and the Tendential Modernity, *Journal of*

Comparative Research in Anthropology and Sociology, Volume 2, Number 1, Spring, pp. 211-227.

Schifirneţ, Constantin (2011) Tendential Modernity: A Type of Modernity without a Dominant Form, *Europolis, Journal of Political Science And Theory*, issue: 5(1), pp: 41-67.

Schifirneţ, Constantin (2011) Europeanization, Identity and Mass-media in a Society of Tendential Modernity, in Brigitta Balogh, Sergiu Baltatescu, Krisztina Bernath, Eva Biro-Kaszas, Adrian Hatos (coord.) *European, National and Regional Identity*. Proceedings of the international conference „European, National and Regional Identity", Oradea: Editura Universității din Oradea.

Schifirneţ, Constantin (2012) Tendential modernity, *Social Science Information*, vol. 51 no. 1, pp. 22-51.

Schifirneţ, Constantin (2013) *Românii, cum au fost și cum sunt*. Bucureşti: Tritonic.

Schifirneţ, Constantin (2013) The Intellectual's State in the Context of the Romanian Society's Europeanization, *Management Dynamics in the Knowledge Economy*, Volume 1 (2013) no. 2, pp. 293-315.

Schifirneţ, Constantin (2013) Orthodoxy, Church, State, and National Identity in the Context of Tendential modernity, *Journal for the Study of Religions and Ideologies,* vol. 12, issue 34, pp. 173-208.

Schifirneţ, Constantin (2013) Educaţia adulţilor în societatea modernităţii tendenţiale, *Paideea*, an XX, nr. 1, pp. 20-26.

Schifirneț, Constantin (2014) *Mass-media, modernitate tendențială și europenizare în era Internetului*. București: Tritonic.

Schmidt, Volker H (2006) Multiple Modernities or Varieties of Modernity, *Current Sociology*, January, Vol 54(1)7, pp. 77–97.

Schmidt, Volker H (2011) How Unique is East Asian Modernity? *Asian Journal of Social Science* 39, pp. 304–331.

Sen, Amartya (1981) Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation. Oxford: Clarendon Press.

Shefter, Martin (1977) Party and Patronage: Germany, England, and Italy, *Politics and Society,* vol. 7, pp. 403–451.

Smith, Anthony S. (1991) *National Identity*. London: Penguin Books.

Soares, Antonio Goucha (2012) Portugal: An Incomplete Europeanization, în *Portugal în the Twenty-First Century.Politics, Society, and Economics,*edited by Sebastian Royo, Lanham: Lexington Books, pp. 121-144.

Socol, Cristian, Grosu, Tudor (2003) *Economia României: bătălia pentru tendință – integrarea în Uniunea Europeană*, București: Editura Economică.

Sotiropoulos, Dimitri A. (2004) Southern European public bureaucracies in comparative perspective, *West European Politics*, 27, pp. 405–422.

Spencer, Herbert (1967) *The Evolution of Society: Selections from Herbert Spencer's Principles of Sociology.* Edited by Robert Carneiro. Chicago: University of Chicago Press.

Stănciulescu, Elisabeta (2002) *Despre tranziţie şi universitate.* Iaşi: Polirom.

Stere, Constantin (1996), *Social-democratism sau poporanism?*, ediție și prefață de Mihai Ungheanu, cu o postfață de prof.dr. Ilie Bădescu. Galați: Editura Porto Franco.

Stråth, Bo and Triandafyllidou, Anna (Eds) (2003) *Representations of Europe and the Nation in Current and Prospective Member-States: Media, elites and civil so*ciety. The Collective State of the Art and Historical Reports. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Suzuki, Munenori, Midori, Ito, Mitsunori, Ishida, Norihiro, Nihei and Maso, Maruyama (2010) Individualizing Japan: Searching for its Origins in First Modernity, *British Journal of Sociology* 61, pp. 513-538.

Therborn, Göran (1995) *European Modernity and Beyond. The Trajectory of European Societies l945-2000*. London: Sage.

Touraine Alain (1992) *Critique de la Modernité*. Paris: Fayard.

Triandafyllidou, Anna, Gropas, Ruby, and Kouki, Hara (2013) Introduction: Is Greece a Modern European Country?, în *The Greek Crisis and European Modernity*, Edited by Anna Triandafyllidou, Ruby Gropas, Hara Kouki, London, UK: Palgrave Macmillan.

Turner, Bryan S. (ed.) (1990) *Theories of Modernity and Postmodernity*. London: Sage.

Tu, Wei-Ming (ed.) (1996) *Confucian Traditions in East Asian Modernity: Moral Education and Economic Culture in Japan and Four mini-Dragons*. Cambridge: Harvard University Press.

Van der Ree, Gerard (2007) *Contesting Modernities: Projects of Modernisation in Chile, 1964–2006.* Amsterdam: Dutch University Press

Vlăsceanu, Lazăr (2007) *Sociologie și modernitate. Tranziţii spre modernitatea reflexivă*. Iași: Editura Polirom.

Wagner, Peter (1994) *A Sociology of Modernity: Liberty and Discipline*. London: Routledge.

Wagner, Peter (2008) *Modernity as experience and interpretation: a new sociology of modernity*. Cambridge: Polity Press

Wagner, Peter (2010) Multiple Trajectories of Modernity: Why Social Theory Needs Historical Sociology, *Thesis Eleven*, Number 100, February, pp. 53–60.

Wagner, Peter (2012) *Modernity Understanding the Present*. Cambridge: Polity

Wallerstein, Immanuel *(*1974*) The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century.* New York*:* Academic Press.

Wang, Hui (2009) *The End of the Revolution: China and the Limits of Modernity*. New York: Verso.

Weber, Eugene (1976) *Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France*, 1870-1914. Stanford: Stanford University Press.

Weber, Max (1992) *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. Translated by Talcott Parsons. With an introduction by Anthony Giddens. New York: Routledge.

Wen, Tiejun (2007) Deconstructing Modernization, *Chinese Sociology and Anthropology* 39 (4), pp. 10–25.

Weyland, Kurt (2009) Institutional Change in Latin America: External Models and their Unintended Consequences, *Journal of Politics in Latin America*, 1, 1, pp. 37-66.

Whitehead, Laurence (2006) *Latin America: A New Interpretation*. New York and London: Palgrave. Chapter I. Latin America as a „Mausoleum of Modernities".

Wittrock, Björn (2000) Modernity: One, None, or Many? European Origins and Modernity as a Global Condition, *Daedalus* 129(1), pp. 31–60.

Yongle, Zhang (2010) The Future of the Past. On Wang Hui's Rise of Modern Chinese Thought, *New Left Review*, Vol. 62, pp. 47-83.

Zhao, Suisheng (2010) The China Model: can it replace the Western model of modernization?, *Journal of Contemporary China* 19(65), June, pp. 419–436.

Indice de nume, de termeni şi de titluri de lucrări

C

D